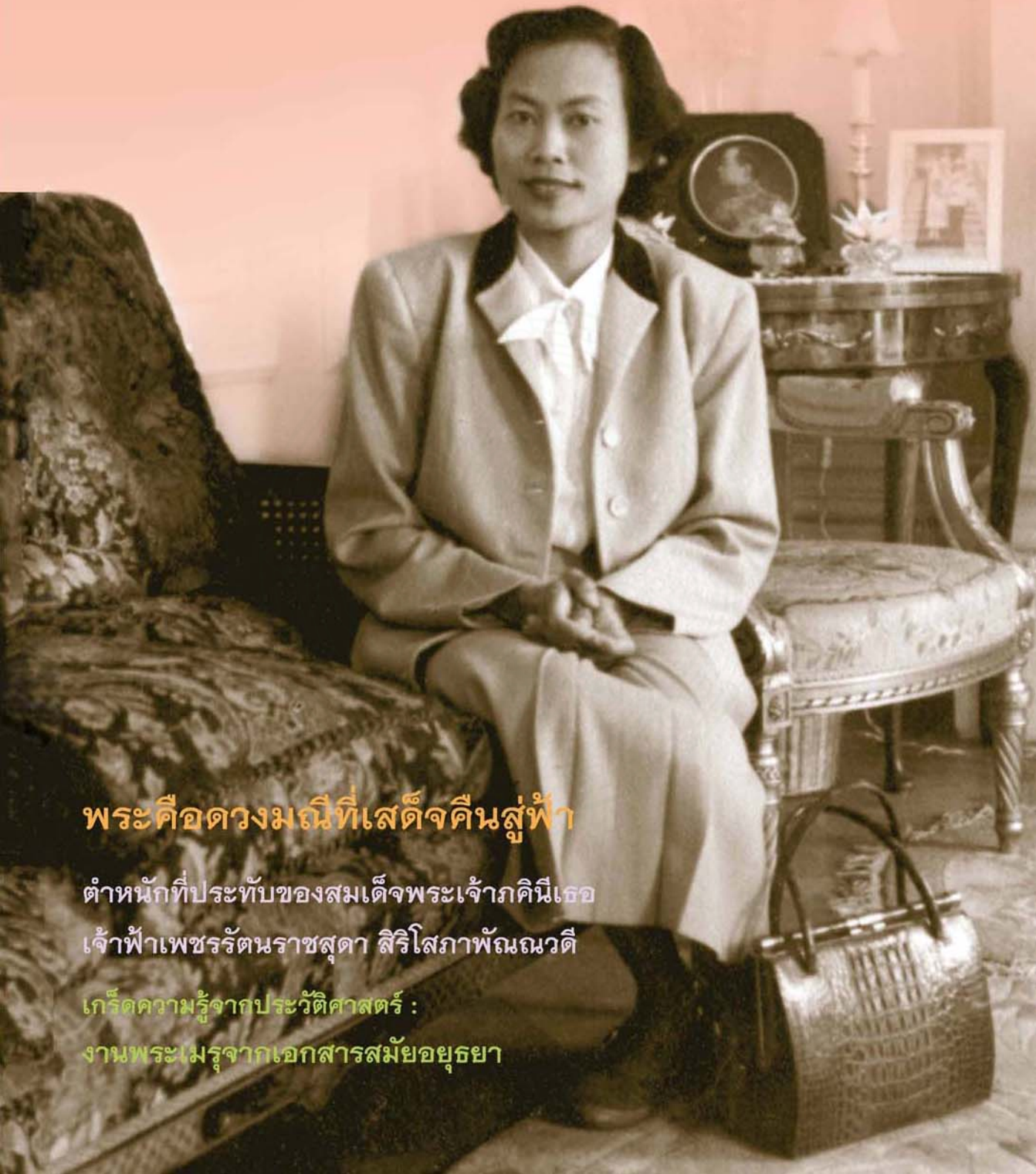

ศิลปากร

นิตยสารรายสองเดือน ปีที่ ๕๕ ฉบับที่ ๒ มี.ค. - เม.ย. ๒๕๕๕
SILPAKORN JOURNAL Vol. 55 No. 2 March - April 2012

พระคิอดวงมณีที่เสด็จคืนสู่ฟ้า

ตำหนักที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ
เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

เกิดความรู้จากประวัติศาสตร์ :

งานพระเมรุจากเอกสารสมัยอยุธยา

ภายในตึกนักเรียนฤๅติ สุขุมวิท

ศิลปากร

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา
สิริโรภาสวัฒนวดี ระหว่างประทับอยู่ในต่างประเทศ

นิตยสารรายสองเดือน

กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม ปีที่ ๕๕

ฉบับที่ ๒ มี.ค. - เม.ย. ๒๕๕๕

SILPAKORN JOURNAL Vol. 55

No. 2 March - April 2012

ISSN 0125 - 0531

จัดพิมพ์ จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

เพื่อเผยแพร่ข้อมูลทางวิชาการ

เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมในสาระสำคัญ

ต่าง ๆ และเพื่ออนุรักษ์ศิลปหัตถ์

มรดกวัฒนธรรมของชาติ

Objective :

To disseminate academic data and information on
the fine arts of Thailand To conserve and nurture
the existing national heritage of Thailand

เจ้าของ (Proprietor) :

กรมศิลปากร The Fine Arts Department

www.finearts.go.th

ที่ปรึกษา (Advisory Board)

อธิบดีกรมศิลปากร / Director General

นางโสมสุดา ลียะวณิช

Somsuda Leyavanija

รองอธิบดีกรมศิลปากร / Deputy Director General

นายเอนก สีหามาตย์

Anek Sihamat

นายสมชาย มีชูพร

Somchai Meechuporn

พลอากาศตรี อาวุธ เงินชูกลิ่น

Air Vice - Marshal Arvuth Ngoenchuklin

นายพิเศษ เจียจันทรพงษ์

Pises Jiajanpong

นายประทักษ์ ประทีปะเสน

Pradhak Pradipasen

นางสาวก่องแก้ว วีระประจักษ์

Kongkaew Weeraprajak

นายสุเทพ วิริยะบุศย์

Suthep Viriyabud

นายประสงค์ เขียมอนันต์

Prasong Eiamanant

บรรณาธิการอำนวยการ

ผู้อำนวยการสำนักบริหารกลาง / Director of Central Administrative Office

นางสุนิสา จิตรพันธ์

Sunisa Chitrbhandh

บรรณาธิการประจำฉบับ (Editors in charge of this issue)

นางสาวบุษกร ลิ้มจิตติ

Busakorn Limchitti

นายธวัชชัย ปุณณลิ้มปกุล

Tawatchai Poonnalimpakul

นางสาวราวีศรี บุรุษรัตนพันธ์

Rasi Burusratanabhund

กองบรรณาธิการ (Editorial Board)

นายสมชาย ณ นครพนม

Somchai Na Nakhonphanom

นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์ห้วงเจริญ

Pimpan Paibulwangcharoen

นางประพิศ พงศ์มาศ

Praphid Phongmas

นางสวณัยนา แยมสาขา

Naiyana Yamsaka

นางอัมไพวรรณ เดชะชาติ

Umpaiwan Dechachart

นางสาวปาลิดา เอ็มซันบุตร

Palida Amesbutr

นางสาวรุจิรา ไชยคำภา

Rujira Chaikhampa

นางสาววันเพ็ญ พรเลิศวดี

Wanpen Pomlertwadee

สมาชิก (Membership Co-ordinators)

นางรัชณี งามเจริญ

Ratchanee Ngamcharoen

นายวีรวัดน์ เหลาธนู

Weerawat Lathanu

นายวีระพันธ์ สุขชุม

Veeraphan Sukkum

ศิลปกรรมและภาพ (Artistic and Photographic Co-ordinators)

นายธนากร กำพร้าภัย

Tanakorn Kamsap

นางวารานี นีเยี่ยมสอน

Varanee Niamsorn

ดำเนินการจัดพิมพ์

กลุ่มเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ สำนักบริหารกลาง กรมศิลปากร

โทร. ๐ ๒๒๒๔ ๒๐๕๐ โทรสาร ๐ ๒๒๒๒ ๐๙๓๔

Published by The Promotion and Public Relations Group,
Central Administrative Office, The Fine Arts Department.

Tel. 0 2224 2050 Fax. 0 2222 0934

Call Center 1765 สายด่วนกระทรวงวัฒนธรรม

กระทรวงวัฒนธรรม www.m-culture.go.th

พิมพ์ที่ : บริษัท ไทภูมิ พับลิชชิ่ง จำกัด

๑/๘ หมู่ ๔ ตำบลบางขุน อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ๑๑๑๓๐

โทร. ๐ ๒๕๙๓/๖๘๓๓/๙ โทรสาร ๐ ๒๕๙๓/๖๘๓๖

www.thaiphumpublishing.com

นิตยสารศิลปากรฉบับที่ ๒ (มีนาคม – เมษายน ๒๕๕๕) นับเป็นฉบับพิเศษที่รวมเนื้อหาสาระสำคัญเกี่ยวข้องกับพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ที่ผ่านพ้นไปเมื่อวันที่ ๙ เมษายน ๒๕๕๕ นี้ ทั้งนี้ เพื่อเป็นการน้อมรำลึกถึงพระเกียรติคุณและพระกรุณาธิคุณของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ ที่พระราชทานไว้แก่ปวงชนชาวไทย ตลอดจนได้เผยแพร่ภารกิจสำคัญหลายประการที่กรมศิลปากรได้มีโอกาสร่วมดำเนินงานในโอกาสนี้อย่างเต็มกำลังความสามารถ ด้วยความภาคภูมิใจอย่างยิ่ง และขอขอบพระคุณสำนักงานผู้บริหารงานในพระองค์สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ที่กรุณาเอื้อเพื่อให้ใช้พระฉายาลักษณ์เป็นปกนิตยสาร รวมถึงภาพประกอบบางส่วนที่ใช้ในนิตยสารฉบับนี้ด้วย

บรรณาธิการประจำฉบับ

This year's second issue of Silpakorn Journal (March – April 2012) is a special issue presenting various major features on royal cremation ceremony for Her Royal Highness Princess Bejaratana, that was performed on 9 April 2012. This special issue is thus dedicated to the Princess and is to honor and commemorate her great virtues and contribution to Thai people, as well as to publicize a variety of activities performed by Fine Arts Department to pay homage to the princess with pride. The editorial team would like extend heartfelt thanks to Office of Personal Administration to Her Royal Highness Princess Bejaratana for kind permission to use a picture of Her Royal Highness Princess Bejaratana as the front cover picture of this issue of Silpakorn Journal, as well as other pictures to illustrate some articles in this issue.

Issue Editor

พระคือดวงมณีที่เสด็จคืนสู่ฟ้า

นัยนา แยมสาขา *

สมเด็จพระเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี เป็นพระราชธิดาพระองค์เดียวในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ประสูติเมื่อวันอังคารที่ ๒๔ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๖๘ ณ พระที่นั่งเทพสถานพิลาส ในหมู่พระมหามณเฑียร พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระนามว่า “สมเด็จพระเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี” หมายความว่า “ลูกสาวของพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นดังดวงแก้วถึงพร้อมด้วยพระกำเนิดเป็นศรีอันงาม”

ขณะทรงพระเยาว์ทรงได้รับพระมหากรุณาจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าเป็นที่อึ่ง ได้เริ่มทรงพระอักษรกับพระอาจารย์พิเศษจากโรงเรียนราชินีและโรงเรียนราชินีบน เมื่อเจริญพระวัยได้เสด็จไปทรงพระอักษร ณ โรงเรียนราชินี จนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ แล้วทรงลาออกมากทรงพระอักษร ณ สวนรื่นฤดี

เมื่อทรงเจริญพระชนมายุได้ ๑๒ พรรษา พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ได้นำเสด็จไปทรงศึกษาต่อและประทับรักษาพระอนามัย ณ ประเทศอังกฤษ ระหว่างนั้นได้เสด็จไปเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีอยู่เสมอ ๆ เมื่อประเทศอังกฤษอยู่ในภาวะสงครามโลกครั้งที่ ๒ แม้จะทรงได้รับผลกระทบในหลาย ๆ ด้าน แต่ก็ยังทรงมีน้ำพระทัยกรุณาต่อผู้ประสบภัยสงครามได้เสด็จไปทรงช่วยเหลือกิจการสภาภาษาอังกฤษ ทรงมีพระจริยวัตรที่น่าประทับใจ ทรงมีพระอัจฉริยภาพและพระปรีชาสามารถในการทรงเปียโนและการคำนวณปฏิทินร้อยปี

พุทธศักราช ๒๕๐๒ ได้เสด็จกลับมาประทับในประเทศไทยเป็นการถาวร ณ วังรื่นฤดี ซึ่งนับแต่นั้นเป็นต้นมา ได้ทรงอุทิศพระองค์ปฏิบัติพระกรณียกิจนานัปการเพื่อการสาธารณชนอันยังประโยชน์สุขแก่ประชาชนและประเทศชาติมิได้ว่างเว้น โดยไม่ทรงคำนึง

* นักจดหมายเหตุชำนาญการพิเศษ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร.

ถึงความลำบากพระวรกาย ทรงเป็นกำลังสำคัญในการแบ่งเบาพระราชกิจของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชและสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงมุ่งมั่นปฏิบัติพระราชกรณียกิจแทนพระองค์ในโอกาสต่าง ๆ ด้วยพระวิริยะ ได้เสด็จไปทรงเยี่ยมเยียนและพระราชทานความช่วยเหลือแก่ราษฎรในทุกภูมิภาคของประเทศ ทรงสืบสานกิจการที่สมเด็จพระบรมชนกนาถพระราชทานกำเนิดหรือทรงเกี่ยวเนื่องทรงก่อตั้งหอวิชาอุทยานสุรธรรมและมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในพระบรมราชูปถัมภ์ ทรงมีองค์กรในพระอุปถัมภ์และพระอุปการะมากกว่า ๕๐ องค์กร ทรงรับเป็นนายกิตติมศักดิ์ ประธานกรรมการ และอุปถัมภ์กาของสถาบันหรือองค์กรเพื่อการสาธารณกุศลต่าง ๆ ทรงก่อตั้งทุนต่าง ๆ และพระราชทานเงินช่วยเหลือแก่ราษฎรที่ประสบความเดือดร้อนในท้องที่ต่าง ๆ รวมทั้งได้พระราชทานกำลังใจแก่ทหาร ตำรวจ และอาสาสมัครผู้ปฏิบัติราชการชายแดน

พระจริยวัตรที่น่าประทับใจในสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี คือทรงนิยมและภาคภูมิใจพระทัยในความเป็นไทย ทรงโปรดฉลองพระองค์ผ้าไหมไทย รongพระบาทกระเป่าทรงถือ เครื่องพระสำอางที่ผลิตในประเทศไทย โปรดน้ำอบไทย ทรงเคร่งครัดในการใช้ภาษาไทย โดยมีรับสั่งภาษาไทยถูกต้อง ชัดเจน ไม่โปรดให้คนไทยกราบทูลภาษาไทยปนภาษาต่างประเทศ ทรงตรงต่อเวลา ทรงตระหนักในคุณค่าของเวลา ไม่ทรงปล่อยเวลาให้ผ่านไปโดยเปล่าประโยชน์ ทรงใช้จ่ายอย่างระมัดระวังและทรงประหยัด ทรงยึดมั่นในพระบรรพพุทศาสนา ทรงสนพระทัยและศึกษาธรรมะอย่างต่อเนื่องและลึกซึ้ง ทรงบำเพ็ญพระกุศลโดยประการต่าง ๆ อยู่เนืองนิตย์

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชและสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ทรงยกย่องนับถือพระองค์ในฐานะพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ และได้พระราชทานพระมหากรุณาแก่พระองค์ตลอดมา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดแทบทุกตระกูล พร้อมด้วยพระยศทางทหารที่พลเอกหญิง พลเรือเอกหญิง และพลอากาศเอกหญิง ทรงอภิบาลพระอนามัยและบำรุงให้ทรงพระเกษมสำราญ

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ประชวรด้วยพระโรคหลอดเลือดสมอง และทรงพระชรา ได้เสด็จไปประทับรักษาพระอาการติดเชื้ในกระแสพระโลหิต ณ ตึก ๘๔ ปี ชั้น ๕ โรงพยาบาลศิริราช พระอาการประชวรทรุดลงตามลำดับ และสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๒๗ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๕๔ รวมพระชนมายุ ๘๕ พรรษา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สำนักพระราชวังจัดการพระศพถวายพระเกียรติยศสูงสุดตามราชประเพณี ประดิษฐานพระศพ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทในราชสำนักไว้ทุกข์ถวาย ๑๐๐ วัน ตั้งแต่วันสิ้นพระชนม์ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ ณ พระเมรุ ท้องสนามหลวง ในวันจันทร์ที่ ๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๕๕ ซึ่งประชาชนทุกหมู่เหล่าได้พร้อมเพรียงกันร่วมใจกันน้อมเกล้าฯ ส่งเสด็จสู่สวรรคาลัยอย่างสมพระเกียรติยศ

พระองค์คือดวงมณีศรีพิสุทธ์
พระทรงเป็นที่พึ่งในใจประชา
พระกุศลทรงบำเพ็ญอยู่เป็นนิตย์
จักรำลึกพระเมตตาตลอดไป

พระหทัยงามผ่องแผ้วสุดสง่า
ต่างร่วมมาส่งเสด็จสุดอาลัย
ดลสถิตทิพยสถานพิमानใหญ่
ชาติใดใดได้เป็นข้ามาตุลี

Her Royal Highness Princess Bejaratana's Royal Residences

King Vajiravudh (Rama VI) graciously prepared the Thepsathan Royal Pavilion for Phra Nang Chao Suvadhana to give birth to the princess, and on 24 November 1925, Phra Nang Chao Suvadhana gave birth to a royal baby princess. The royal mother had to raise the baby alone and moved to several residences as the princess grew up. During the period from 1925 – 1934 the princess was raised in the royal residence in the compound of Grand Palace, Dusit Palace, Suan Sunandha Palace, and Srapatum Villa.

Later, following the political transition in Thailand, Princess Bejaratana moved to other residences including three residences of the similar name, Suan Ruenrudi, the name given by King Vajiravudh. The first one is Suan Ruenrudi Villa, where HRH the Princess lived between 1934 – 1938. The villa is now on Sukhothai Road, and it was constructed using the king's personal savings. The residence was designed by Mr. Jitrasen Apaiwong, and it reflects a mixture of American architectural style and modern architecture equipped with modern furniture and a piano. The second residence is Ban Ruenrudi built in British architectural style and equipped with furniture and decorative items originally moved from Lewes Crescent in England on Dyke Road Avenue in Brighton is another residence where Princess Bejaratana lived during her study and health treatment. The third royal residence is Ruenrudi Palace in Soi Santisuk on Sukhumvit Road, where the princess moved into in 1959 and stayed until the end of her life. The residence was designed by Rear Admiral Sombhop Bhirom, is in modern style and was elaborately decorated. It is equipped with Classic style furniture and decorative items removed from England. The residence also has a room where relics of King Vajiravudh and Phra Nang Chao Sunandha are kept.

It should be noted that between the years 1938 – 1955, before HRH Princess Bejaratana moved into Ban Ruenrudi in England, the princess stayed at Fair Hill Villa in Camberley, Surrey, and Lewes Crescent, a Georgian style apartment, on the shore in Brighton for 14 years. The princess enjoyed decorating and arranging her room with various furniture and decorative items.

HRH Prince Bejaratana also had a two-bedroom summer villa in Hua Hin of Prachuab Khirikhan Province. The villa is called Bajaratana Villa, which was renovated from a wooden two-storied house.

Each of the royal residences is unique in architectural style and interior decoration. However, all share some features; they are highly, beautifully decorated, are filled with comfortable atmosphere, and are surrounded by naturally cozy environment.

Translated by Thanik Lertcharnit

ตำหนักที่ประทับของ

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

บุษกร สิมจิตติ *

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตน-
ราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี พระราชธิดาพระองค์
เดียวในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๖ กับพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี
ประสูติเมื่อวันอังคารที่ ๒๔ พฤศจิกายน
พุทธศักราช ๒๔๖๘ ณ พระที่นั่งเทพสถานพิลาส
ในหมู่พระมหามณเฑียร พระบรมมหาราชวัง
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราช-
ประสงค์ที่จะให้เจ้าฟ้าประสูติในพระมหามณเฑียร
ตามโบราณราชประเพณี จึงทรงอำนาจการในการ
จัดตกแต่งพระที่นั่งด้วยพระองค์เอง โปรดให้เชิญ

เครื่องราชูปโภคและราชภัณฑ์ของโบราณมาใช้
โดยเฉพาะพระแท่นที่เคยใช้เป็นที่ประสูติเจ้าฟ้า
มาทุกรัชกาล ซึ่งเป็นพระแท่นที่พระองค์ทรง
พระราชสมภพ^๑ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงย้ายจากพระที่นั่งไวกุณฐเทพยสถาน
ในพระราชวังพญาไทมาประทับในพระที่นั่ง
จักรพรรดิพิมานองค์ตะวันออก และโปรดให้
พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ทรงย้ายจาก
พระที่นั่งอุดมวนาภรณ์เข้าประทับในพระที่นั่ง
เทพสถานพิลาสล่วงหน้าราว ๑ เดือน

* มัณฑนากรเชี่ยวชาญ (ด้านมัณฑนศิลป์) สำนักสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร.

^๑ คุณหญิงวินิตา ดิถียนต์ และชัชพล ไชยพร, ดวงแก้วแห่งพระมงกุฎเกล้าฯ (กรุงเทพฯ : บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด), ๒๕๕๐.
หน้า ๓๓.

ภาพถ่ายมุมสูงหมู่พระมหามณเฑียร มองเห็นพระที่นั่งจักรพรรดิพิมานองค์ตะวันออก ส่วนพระที่นั่งเทพสถานพิลาสอยู่ถัดขึ้นไปทางมุมซ้ายบนของภาพ

พระที่นั่งเทพสถานพิลาส

พระที่นั่งเทพสถานพิลาสเดิมเรียกว่า พระปรีศวัชวา สร้างในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เป็นที่ประทับของฝ่ายใน อยู่ทางตะวันออกของท้องพระโรงในของพระที่นั่งจักรพรรดิพิมานองค์กลาง ในเขตพระราชฐานชั้นใน โดยมีพระปรีศวัชวายอยู่ทางตะวันตก ลักษณะเป็นพระที่นั่งทรงไทยแบบคล้ายพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ยกพื้นสูงกว่าท้องพระโรงใน ๐.๕๐ เมตร เดิมหลังคามุงกระเบื้องดินเผาไม้

เคลือบสี ประดับด้วยช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ อนาคตังปิดทองประดับกระจก หน้าบันจำหลักเป็นรูปพระอินทร์ประทับเหนือบุษบก ประกอบลายกระหนกก้านชดห้วนาค พระทวารและพระบัญชา ไม่มีซุ้มเรือนแก้ว ตัวบานเขียนลายน้ำทองเป็นรูปต้นไม้และสัตว์ในป่าหิมพานต์ มีกำแพงแก้วล้อมรอบ เมื่อวันที่ ๒๔ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๖๗ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ขนานนามพระปรีศวัชวาเป็นพระที่นั่งเทพสถานพิลาส^๒

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระประชวรตั้งแต่วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๖๘ และเสด็จสวรรคตในวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๖๘ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเสวยราชสมบัติสืบต่อ มา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิธีรับพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้าเมื่อมีพระประสูติการครบ ๓ วัน ได้เสด็จฯ มาพระราชทานน้ำพระมหาลงตั้งแต่สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงในการสมโภชเป็นการข้างในเมื่อวันที่ ๘

ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๖๘ และโปรดเกล้าฯ ให้ทำการสมโภชเดือนและขึ้นพระอู่เป็นการภายในเมื่อวันที่ ๓๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๖๘^๓ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี และโปรดเกล้าฯ ให้ออกพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าภาติกาเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

^๒ ม.ร.ว.แสงสุรย์ ลดาวัลย์, พระมหาปราสาทและพระราชมณเฑียรสถานในพระบรมมหาราชวัง (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๒๕), หน้า ๒๓ - ๒๔.

^๓ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุพระราชกิจรายวันพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ภาคต้น (กรุงเทพฯ : บริษัทวิทยุวรรณกรรมการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๒๓.

พระตำหนักสวนหงส์ พระราชวังดุสิต

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ และพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ประทับ ณ ตำหนักต่าง ๆ หลายแห่ง ทั้งในพระบรมมหาราชวัง พระราชวังดุสิต วังสวนสุนันทา และวังสระปทุม เมื่อสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ มีพระชนมายุ ๑๐ พรรษา ได้เสด็จมาประทับ ณ ตำหนักใหม่ สวนรื่นฤดีราว ๒ ปี จึงเสด็จไปประเทศอังกฤษ ตำหนักที่สำคัญคือ ตำหนักแฟร์ฮิลล์ (Fair Hill) ตำหนักหลุยส์เครสเซนต์ (Lewes Crescent) และบ้านรื่นฤดี (Ruenrudee House) ถนนไดก์โรด (Dyke Road Avenue) จนถึงพุทธศักราช ๒๕๐๒ เมื่อมีพระชนมายุ ๓๓ พรรษาได้เสด็จกลับมาประทับ ณ ตำหนักใหม่ วังรื่นฤดี ถนนสุขุมวิท ตำหนักแต่ละแห่งทั้งในประเทศไทยและประเทศอังกฤษมีลักษณะสถาปัตยกรรมและงานมัณฑนศิลป์แตกต่างกันแต่ส่วนใหญ่เหมือนกันตรงการตกแต่งที่ประณีตงดงามมีรสนิยมสูง บรรยากาศที่เปี่ยมด้วยพระเมตตาและเอื้ออาทร และสภาพแวดล้อม

ภายนอกที่ร่มรื่นเป็นธรรมชาติ ตำหนัก ๓ แห่งที่มีนามตรงกันตามนามที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานไว้คือ สวนรื่นฤดี บ้านรื่นฤดี และ วังรื่นฤดี เป็นที่ประทับที่ร่มเย็นและน่านั่งรมย์ สถาปัตยกรรมและงานมัณฑนศิลป์ในตำหนักที่ประทับมีรายละเอียดที่น่าสนใจ การเปลี่ยนแปลงที่ประทับล้วนมีที่มาจากเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง กับพระองค์ท่าน ตามลำดับเหตุการณ์ตั้งแต่ทรงพระเยาว์จนตลอดพระชนม์ชีพ

เมื่อสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ และพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ทรงย้ายจากพระที่นั่งเทพสถานพิลาส ไปประทับที่ตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีวิไลยลักษณสุนทรศักดิ์กัลยาวดี กรมขุนสุพรรณภาควดี^๔ ในเขตพระราชฐานชั้นใน มีพระฤกษ์ขึ้นตำหนักในวันที่ ๑๐ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๖๙ เวลา ๒๓.๒๓ น. พระสงฆ์ ๕ รูปเจริญพระพุทธมนต์ พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี เสด็จสู่ที่สรงน้ำพระพุทธมนต์ แปรพระพักตร์สู่เบื้องมงคลทิศทักษิณ แล้วสรงน้ำพระพุทธมนต์ชำระพระองค์ จากนั้นเสด็จขึ้นสู่ที่บรรทม เมื่อสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ทรงเจริญวัยขึ้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ทรงย้ายมาประทับ ณ พระตำหนักสวนหงส์ ที่ประทับเดิมของสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ในพระราชวังดุสิต ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นตำหนักที่สวยงามโปร่งสบายและมีต้นไม้ร่มรื่น เหมาะแก่การ

^๔ น่าจะเป็นตำหนักที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างพระราชทานเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ (แพ) ข้างหลังพระมหารามณเฑียรตรงที่เคยเป็นตำหนักพระสนมเอกครั้งรัชกาลที่ ๑ และที่ ๒ และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีวิไลยลักษณสุนทรศักดิ์กัลยาวดี กรมขุนสุพรรณภาควดี พระราชธิดา ประทับสืบต่อมา.

สำราญพระอิริยาบถของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ พิธีขึ้นพระตำหนักสวนหงส์จัดขึ้นในวันที่ ๑๘ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๗๐ โดยสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าเสด็จมาทรงอำนวยการ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราช-สุดาฯ เสด็จสู่ที่สร้างเวลาพระฤกษ์ ๑๙.๑๒ น. ทรงแปรพระพักตร์สู่เบื้องมณฑลทิศพายัพ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานน้ำพระมหาสังข์^๕ และสรองน้ำพระพุทธรูปมรดกจากนั้นเชิญเสด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ บรรทมเหนือพระยี่ภู่

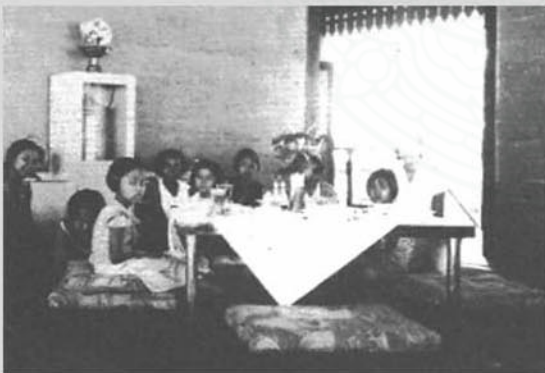
ตำหนักพัชราลัย

เมื่อสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ทรงเจริญพระชนมายุราว ๕ - ๖ พรรษา พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ทรงซื้อตำหนักกริมทะเล ในอำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จากหม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา เทวกุล เพื่อเป็นที่ประทับในช่วงฤดูร้อน ในการเสด็จแปรพระราชฐานไปตำหนักพัชราลัย พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี จะทรงจองรถไฟ ๑ โบกี้สำหรับขบวนเสด็จทั้งขบวน สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ โปรดเสด็จพระดำเนินตามชายหาด ทรงเล่นทรายกับพระสหาย และเสด็จลงสรองน้ำทะเล

ตำหนักพัชราลัย

ตำหนักพัชราลัยเดิมชื่อตำหนักลับป่า พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ทรงขนานนามใหม่ว่า **ตำหนักพัชราลัย** แปลว่า **ที่อยู่แห่งเพชร** เป็นตำหนักไม้ได้ถนุงสูงทาสีเหลือง เพดานสูง ผนังไม้ ตลอดแนวผนังส่วนบนมีช่องลมไม้โปร่ง บานพระทวารและพระแกลเป็นไม้ มีเครื่องเรือน เช่น ตู้ โต๊ะ โซฟา และพระเก้าอี้ ส่วนใหญ่ทำด้วยไม้ ต่อมาได้ปรับปรุงตำหนักไม้เป็นตึก ๒ ชั้น

ก่ออิฐถือปูน ชั้นบนแบ่งเป็น ๒ ปีก ปีกด้านทิศใต้ เป็นห้องบรรทมของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ปีกด้านทิศเหนือเป็นห้องบรรทมของพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ชานกลางที่เชื่อมกันเป็นที่ประทับทรงสำราญพระอิริยาบถ ชั้นล่างเป็นห้องวรภาชน์และห้องสำนักงาน บริเวณตำหนักมีต้นไม้ร่มรื่นและเป็นธรรมชาติ มีไก่แจ้เดินหาอาหารอย่างอิสระ

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ประทับบนเบาะข้างโต๊ะเตี้ย มีตู้เตี้ยและตู้กระจกวางชิดผนัง

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ประทับบนพระเก้าอี้ ท่ามกลางพระพี่เลี้ยง ณ ตำหนักพัชราลัย

^๕ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุพระราชกิจจรายวันพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ภาคต้น, หน้า ๒๕๙.

ในเดือนมิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๕ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตน-ราชสุดาฯ และพระชนนีประทับ ณ ตำหนักพัชราลัย เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยคณะราษฎร จึงต้องประทับต่ออีก ๒ เดือน ก่อนจะเสด็จกลับพระตำหนักสวนหงส์ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ เริ่มทรงพระอักษรที่พระตำหนักสวนหงส์กับหม่อมเจ้าหญิงพิจิตรา จิราภา เทวกุล อาจารย์ใหญ่โรงเรียนราชินีและคุณครูพิศ ภูมิรัตน ครูโรงเรียนราชินี ทรงศึกษาวิชาภาษาไทย วาดเขียน คำนวณ และการเล่นกีฬาต่าง ๆ ตามหลักสูตรเดียวกับที่สอนในโรงเรียนราชินี ต่อมาทั้งสองพระองค์ทรงย้ายไปประทับ ณ พระตำหนักของสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุทมาลมารศรี พระอัครราชเทวี ในสวนสุนันทา การทรงพระอักษรกับคุณครูพิศ ภูมิรัตน ยังคงเป็นไปอย่างต่อเนื่อง

เมื่อเกิดเหตุการณ์กบฏบวรเดช ในเดือนตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๗๖ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ และพระชนนีต้องเสด็จไปประทับ ณ ตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีวิไลย์ลักษณสุนทรศักดิ์กัลยาวดี กรมขุนสุพรรณภาควดี ในพระบรมมหาราชวังอีกครั้ง แต่ได้มีเครื่องบินเล็กประสบอุบัติเหตุตกลงบริเวณกำแพงแก้วด้านหลังพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ใกล้กับตำหนักที่ประทับ พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ทรงเล่าว่า “จุดที่เครื่องบินตกนั้น ใกล้กับพระตำหนักมาก ประตูประบรมมหาราชวังทุกชั้นถูกปิดลั่นดาลหมด คนในไม่ได้มีคนนอกไม่ได้เข้า เหมือนถูกขังอยู่ มีดมนไปหมดทุกด้านเพราะติดต่อกันไม่ได้เลย... จะมีก็แต่คุณหญิงเจลาที่อยู่ต่งสำหรับร่างกายแหวกวงล้อมทหารฝ่าประตูทุกชั้น

เข้ามาหาจนได้ ถึงได้รู้ความข้างนอกบ้างว่าจะอะไรเป็นอะไร”^๖ หลังจากเหตุการณ์นั้น สมเด็จพระศรี-สวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทั้งสองพระองค์เสด็จไปประทับ ณ ตำหนักเขียว วังสระปทุม เพื่อความปลอดภัย

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงห่วงใยเจ้านายฝ่ายใน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ และพระชนนีได้ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเรือภาณุรังษีไปประทับ ณ ตำหนักเขาน้อย จังหวัดสงขลา พร้อมกับสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า และเจ้านายฝ่ายในพระองค์อื่น ๆ เมื่อเหตุการณ์ทางการเมืองสงบลง ในวันที่ ๗ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๖ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตน-ราชสุดาฯ และพระชนนีเสด็จกลับโดยทางรถไฟไปประทับ ณ ตำหนักเขียว วังสระปทุมระยะหนึ่ง ก่อนจะเสด็จไปประทับ ณ พระตำหนักของสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุทมาลมารศรี พระอัครราชเทวี ดั่งเดิม

เมื่อวันที่ ๑๒ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๗๖ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จไปทรงรับการรักษาพระเนตรที่ประเทศอังกฤษ ต่อมาทรงสละราชสมบัติ วันที่ ๑๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันท-มหิดลเสด็จเสวยราชสมบัติ ได้มีประกาศเปลี่ยนคำนำพระนามเป็น **สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี**

^๖ คุณหญิงวินิตา ดิถียนต์ และชัชพล ไชยพร, ดวงแก้วแห่งพระมงกุฎเกล้าฯ, หน้า ๘๖.

แรกเริ่มฤดี

พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี โปรดให้สร้างตำหนักที่ประทับด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ บนที่ดินซึ่งได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อคราวอภิเษกสมรส บริเวณมณฑลนครราชสีมาตัดกับถนนสุขุขทัย ตำหนักนี้สร้างจำลองแบบมาจากแบบตำหนักที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกำหนดจะสร้างพระราชทานในที่ดินบนถนนสามเสน พร้อมพระราชทานนามไว้ว่า **วังรื่นฤดี**^{๓๗} พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี โปรดให้นายจิตรเสน (หมิว) อภัยวงศ์ สถาปนิกประจำสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เป็นผู้ออกแบบ พลโท พระยาศรีวิธานนิเทศ (แอบรักตประจิต) ทำหน้าที่วิศวกร ก่อสร้างโดยบริษัทคริสเตียนนี จำกัด ตกแต่งภายใน โดยบริษัทเกอสัน จำกัด การก่อสร้างแล้วเสร็จในปลายพุทธศักราช ๒๔๓๗ ตำหนักใหม่เป็นสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (Modern Architecture) ทั้งแนวความคิดรูปแบบและวัสดุก่อสร้าง จึงแตกต่างอย่างสิ้นเชิง

จากตำหนักที่เคยประทับ ไม่ว่าจะเป็นพระตำหนักสวนหงส์ พระราชวังดุสิต พระตำหนักของสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุทิมมาลมารศรี พระอัครราชเทวี ในสวนสุนันทา หรือตำหนักเขียว วังสระปทุม ซึ่งล้วนสร้างในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระนางเจ้าสุวัทนาพระวรราชเทวี ทรงนำนามที่รัชกาลที่ ๖ พระราชทานไว้มาขนานนามตำหนักใหม่ว่า **สวนรื่นฤดี** เป็นตำหนักแรกใน ๓ ตำหนักที่มีนาม **รื่นฤดี**

เหนือห้องมุขด้านหน้าเป็นระเบียงที่มีค้ำคอนกรีตต่อเนื่องกับค้ำที่ผนังศาลารอบอาคาร ค้ำ คาน และพระแกลสีอ่อนตัดกับตำหนักสีเขียว

^{๓๗} กรมศิลปากร, **สตรีสำคัญในประวัติศาสตร์ไทย** (กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๓), หน้า ๒๕๕.

เครื่องเรือนภายในตำหนักสวนรื่นฤดีเป็นแบบสมัยใหม่

ตำหนักสวนรื่นฤดี

ตำหนักสวนรื่นฤดีเป็นอาคารสูง ๒ ชั้นครึ่ง สถาปัตยกรรมแบบสมัยใหม่ผสมแบบอเมริกันที่สร้างมาด้วยรูปทรงเรียบและทันสมัย หลังคาทรงปั้นหยาลาดชัน มีการยกกระดานหลังคาขึ้นเพื่อเปิดพระแสงห้องใต้หลังคาได้ มีอัฒจันทร์กว้างขึ้นสู่ห้องมุขด้านหน้า เหนือขึ้นไปเป็นระเบียงที่บีบมีคิ้วคอนกรีตต่อเนื่องกับคิ้วที่ผนังรอบอาคาร ทำให้อาคารดูเป็นปึกแผ่นมั่นคง นอกจากนี้ยังเน้นการตกแต่งคานที่ยื่นออกมารับอาคารชั้นบน มีพระแสงกว้างโดยรอบและช่องแสงรูปวงกลมคิ้ว คาน และพระแสงสีอ่อนตัดกับตำหนักสีเข้ม

งานมัณฑนศิลป์ในตำหนักสวนรื่นฤดี

ในตำหนักสวนรื่นฤดีชั้นล่างแบ่งเป็นห้องรับแขก ห้องประทับเล่น ห้องเสวย ฯลฯ ผนังฉาบปูนเรียบ พื้นไม้ กรอบพระแสงกว้าง ได้กรอบมีบานเกล็ดไม้ บานพระแสงเป็นบานเพ็ชร์ไม้ ในกรอบบานเป็นบานค้ำ บานพระทวารเป็นไม้ ชั้นบนมีห้องบรรทม ช่างพระแทนบรรทมของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ มีพระบรมฉายาลักษณ์ พระบาทสมเด็จพระ

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ประทับอยู่เบื้องหน้าพระวิมานทองที่ประดิษฐานพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ประดิษฐานอยู่ และมีห้องประดิษฐานพระโกศทองคำเจ้าหลักลายบรรจุพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวภายในพระวิมานทองทรงบุษบก พระโกศองค์นี้จำลองรูปทรงมาจากพระโกศทองใหญ่ ภายใต้นพปฎลมหาเศวตฉัตรคันดาลลงยาสีขาว พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี โปรดให้จัดเครื่องสังเวชพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นประจำทุกวัน สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ เสด็จมาทรงกราบถวายบังคมพระบรมอัฐิทุกเช้าเมื่อตื่นบรรทม และค้ำก่อนเข้าบรรทมเป็นประจำทุกวัน บางวันทรงจัดดอกไม้บูชาด้วยพระองค์เอง พระราชจริยวัตรดังกล่าวทรงปฏิบัติเป็นประจำตลอดพระชนม์ชีพ

สวนรื่นฤดี เป็นทั้งตำหนักที่ประทับและโรงเรียนของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ หลังจากเสด็จไปทรงศึกษาที่โรงเรียนราชินีระหว่างพุทธศักราช ๒๔๓๖ - ๒๔๓๘ ได้เปลี่ยนมาทรงพระอักษรที่ตำหนัก

ทรงศึกษาวิชาภาษาอังกฤษและวิชาการคำนวณกับมิสซิสเดวีส์ อดีตครูโรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย ทรงร่วมกิจกรรมสนทนาภาษาอังกฤษ ว่ายน้ำและตีมน้ำชากับเด็ก ๆ ชาวต่างชาติ ต่อมาทรงศึกษาวิชาวรรณคดีไทยและพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระ

พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตลอดจนชนบทรรมนิยม ประเพณีต่าง ๆ กับหม่อมเจ้าหญิงเสมอภาค โสณกุล ทรงศึกษาวิชาคณิตศาสตร์ ภูมิศาสตร์ การแปลภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษ การแปลภาษาอังกฤษเป็นไทย กับนางสาวศรีนาถ สุทธะสินธุ ทรงเรียนเปียโนกับมิสเซดี๋ ทรงสอบไล่ตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการเมื่อถึงปลายปี การศึกษา

สวนรื่นฤดีมีบริเวณกว้างขวางร่มรื่นสมกับนาม รอบพระตำหนักมีสนามหญ้า สวนดอกไม้ และ ต้นไม้หลายชนิด เช่น มะม่วง ชมพู ชนุน มะปราง ฯลฯ มีสระว่ายน้ำแบบสมัยใหม่ ปูกระเบื้องและมีระบบระบายน้ำอย่างดี โปรดเสด็จลงสวนน้ำออก กำลังพระวรกายเป็นประจำ ต่อมาพระนางเจ้า สุวัทนา พระวรราชเทวี ทรงขายตำหนักสวนรื่นฤดี ให้แก่ทางราชการในระหว่างที่ทั้งสองพระองค์ประทับ ณ ประเทศอังกฤษ ปัจจุบันสวนรื่นฤดีเป็นที่ตั้งของกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน กองทัพบก แต่คนทั่วไปยังเรียกว่า **สวนรื่นฤดี**

เรือนรื่นฤดี ณ ประเทศอังกฤษ

พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ได้ทรง นำเสด็จสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตน-ราชสุดาฯ ขณะมีพระชนมายุ ๑๒ พรรษา ไปทรง ศึกษาและประทับรักษาพระอนามัย ณ ประเทศ อังกฤษ ในวันที่ ๙ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๔๑ ทั้งสองพระองค์เสด็จโดยขบวนรถไฟสายใต้จาก กรุงเทพมหานครไปปิ้ง เพื่อเสด็จลงประทับเรือ ยูตแลนเดีย (Jutlandia) ไปเมืองมาแซลล์ (Marseilles) ประเทศฝรั่งเศส ในวันที่ ๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๔๑ เรือยูตแลนเดียเทียบท่าเรือ ณ เมืองมาร์แซลล์ ต่อมาวันที่ ๒๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๔๑ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ และพระชนนีได้เสด็จไป เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อานันทมหิดล สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้า

กัลยาณิวัฒนาฯ และสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช พร้อมด้วยพระราชชนนี ศรีสังวาลย์ (พระราชอิสริยยศขณะนั้น) ณ พระตำหนักวิลลาวัฒนา เมืองโลซาน ประเทศ สวิตเซอร์แลนด์ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้า เพชรรัตนราชสุดาฯ และพระชนนีประทับ ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ถึงวันที่ ๒๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๔๑ จึงเสด็จไปยังกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ระยะเวลาทรงพำนักที่โรงแรม เคนซิงตัน แอวไฮด์ปาร์ก (Hyde Park) ในกรุง ลอนดอน จากนั้นเสด็จไปประทับที่ตำหนักแฟร์ฮิลล์ เมืองแคมเบอร์เลย์ มณฑลเซอร์เรย์ ซึ่งเดิมเป็นของ นายพลเซอร์ตันน์ พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ทรงเช่าตำหนักแฟร์ฮิลล์ ตามที่พระบาทสมเด็จพระ ปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานคำแนะนำ

ตำหนักแฟร์ฮิลล์

ตำหนักแฟร์ฮิลล์เป็นอาคารสูง ๒ ชั้นครึ่ง สถาปัตยกรรมแบบอังกฤษยุคก่อน มีห้องใต้หลังคา ชุ่มพระแกลแบบโดเมอร์ (Domer) มีปล่องไฟสูงเด่น ผังก่ออิฐตกแต่งเป็นแนว ทางเข้าด้านหน้าเป็น เฉลียงมีหลังคาคลุม มุมอาคารชั้นบนมีห้องมุขยื่น เฉียงออกมา มีพระแกลกระจกรอบ มีห้องพัก ๙ ห้อง ห้องสมุดและห้องบิลเลียด ในบริเวณ มีสนามหญ้า สนามเทนนิส และสวนไม้ผลต่าง ๆ เช่น แอปเปิ้ล ฯลฯ

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา
กับหม่อมหลวงต๋อ ชุมสาย และข้าหลวง
หน้าตำหนักแฟร์ฮิลล์

งานเลี้ยงที่สนามริมสระน้ำหน้าตำหนักแฟร์ฮิลล์

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตน-
ราชสุดาฯ ทรงพระอักษรวิชาภาษาอังกฤษกับ
มิสแอดดี และทรงพระอักษรภาษาไทยกับ
หม่อมหลวงต๋อ ชุมสาย ที่ตำหนักในช่วงที่
สมเด็จพระราชปิตุจฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์
กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร เสด็จไปประทับ
รักษาพระองค์ ณ ประเทศอังกฤษ ได้ทรงพระกรุณา
เสด็จมาทรงเยี่ยมทั้งสองพระองค์ที่ตำหนัก
แฟร์ฮิลล์ด้วย

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประเทศอังกฤษ
ถูกจู่โจมอย่างรุนแรง พุทธศักราช ๒๔๘๓
เอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงลอนดอนจึงกราบทูล
เชิญสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราช-
สุดาฯ และพระชนนีไปประทับ ณ โรงแรมอิมพีเรียล
เมืองแลนดันทัน ทางภาคเหนือของแคว้นเวลส์
สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ
ได้เสด็จไปทรงศึกษาในโรงเรียนเซเครตฮาร์ด
(Sacred Heart) แคว้นเวลส์ ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำ
สตรี ช่วงเวลาหนึ่ง ภายหลังจากสถานทูตทูลขอให้
ทั้งสองพระองค์ประทับห่างจากที่ชุมชน ก่อนที่
สงครามโลกครั้งที่ ๒ จะยุติลง พระนางเจ้าสุวัทนา

พระวรวงศ์เธอ ทรงแซงแพต จากนายทหารอังกฤษ
ซึ่งขายให้ในราคาถูกมาก ทรงเล่าว่า...เขาขายให้เรา
ถูกมาก เพราะที่นี้อยู่ใกล้ทะเล เกรงว่าจะรอดภัย
สงครามไปไม่ได้ เมื่อขณะจะซื้อก็ต้องตัดสินใจว่า
คงไม่เป็นอันตราย ที่จริงก็เคราะห์ดีมาก ที่รอดมา
ได้^{๑๕}

ตำหนักหลุยส์เครสเซนต์ ตั้งอยู่เลขที่ ๒๖
ถนนหลุยส์เครสเซนต์ (Lewes Crescent) เมือง
ไบรตัน (Brighton) มณฑลซัสเซกซ์ อยู่ในทำเลที่ดี
ห้องด้านหน้ามองเห็นวิวทัศนียภาพทะเลที่งดงาม
พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรวงศ์เธอ ทรงตกแต่ง
ตำหนักอย่างสวยงาม ทรงเลือกเฟอร์นิเจอร์และ
เครื่องตกแต่งด้วยพระองค์เอง...โปรดทรงแวะร้าน
ขายของเก่า ทรงมีสายพระเนตรแหลมคมมากใน
การซื้อแอนティーク...ทรงมีรสนิยมสูงในการเลือกซื้อ
ของสวยของงามมาแต่งตำหนัก และทรงรู้ราคาว่า
ขึ้นไหนควรมีราคาประมาณเท่าไรถึงจะสมเหตุ
สมผล เพราะโปรดทรงหนังสือเกี่ยวกับเฟอร์นิเจอร์
และการตกแต่งบ้านเป็นข้อมูลไว้ก่อนอยู่แล้ว...
เฟอร์นิเจอร์และเครื่องตกแต่งตำหนักหลุยส์
เครสเซนต์เกือบทั้งหมดเป็นของสวยของดีที่ทรงหา

^{๑๕} เสฐียร พันธงชัย, พระมงกุฎเกล้าฯ และเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๒), หน้า ๑๘๘.

ซื้อมาได้ในราคาไม่แพง^{๙๙} พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ทรงสร้างสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ โดยทรงนำดอกไม้สดที่สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ทรงปลูกในสวนหลังตำหนักมาประดับห้องต่าง ๆ เพื่อความสดชื่น

พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ทรงเล่าว่า เจ้าฟ้าทรงปลูกกุหลาบเหล่านี้เอง และมีดอกไม้อื่น ๆ อีกหลายชนิดที่ทรงปลูกไว้ในสวนเล็ก ๆ หลังบ้าน^{๑๐}

ตำหนักหลุยส์เครสเซนต์

ตำหนักหลุยส์เครสเซนต์

เป็นแฟลต ๔ ชั้น สถาปัตยกรรมแบบจอร์เจียน (Georgian) ซุ้มทางเข้าด้านหน้าตกแต่งด้วยเสาแบบกรีก ชั้น ๒ มีพระทวารเปิดสู่ระเบียง ชั้น ๓ มีพระแกลกระຈกแบบเลื่อนขึ้นด้านบน ชั้น ๔ เป็นห้องใต้หลังคา...ตำหนักเป็นแฟลตขนาดใหญ่ติดต่อกับที่พักของชนชั้นกลางอื่น ๆ ตั้งอยู่ที่ตรงมุมถนน Lewes Crescent...มองออกไป

ไปหน้าพระตำหนัก มองเห็นอุทยานและถนนสายยาว ซึ่งเลี้ยวไปตามชายทะเลและความเว้งว้างของช่องแคบดอนนั้น...^{๑๑}

งานมัณฑนศิลป์ในตำหนักหลุยส์เครสเซนต์

ในตำหนักชั้นล่างมีห้องเสวย (Dining Room) และห้องนั่งเล่นยามเช้า (Morning Room) ในห้องเสวยมีพระแกลบานใหญ่ที่มองเห็นทิวทัศน์งดงาม มีพระเก้าอี้ตั้งอยู่ริมพระแกล กลางห้องตั้งโต๊ะเสวย...โต๊ะอาหารมีขนาดยาว ทำด้วยไม้โอ๊ค สีดำ เป็นสมบัติแต่งตำหนัก ดิคมมาพร้อมกับเมื่อซื้อตำหนักนี้ไว้ตอนปลายสงคราม มีเตาผิง และอื่น ๆ ตามแบบห้องอาหารของชาวยุโรปชั้นกลาง มีกุหลาบสีขาวและแดงดอกโต ใส่แจกันตั้งไว้กลาง

โต๊ะ กุหลาบดอกโต ๆ อย่างนี้มีทั่ว ๆ ไปตามสถานที่ และในห้องทับต่าง ๆ ภายในตำหนัก^{๑๒} พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ทรงงานหรือทรงสำราญพระอิริยาบถในห้องเสวย ในช่วงเช้าโปรด...ประทับบนพระเก้าอี้ริมใหญ่ริมหน้าต่าง ทรงหนังสือพิมพ์ประจำวัน และนิตยสารต่าง ๆ เช่น นิตยสารแพชั่น และแบบเครื่องประดับสำหรับสตรี และนิตยสารเกี่ยวกับการออกแบบตกแต่งภายในซึ่งโปรดเป็นพิเศษ... บางครั้งโปรดให้ผู้ซึ่งทรงรู้จักคุ้นเคยเข้าเฝ้าได้ในห้องนี้ ไม่จำเป็นต้องขึ้นไปบนห้องรับแขก^{๑๓} ในช่วงเทศกาลคริสต์มาสทรงประดับต้นคริสต์มาสในห้องเสวยและทรงจัดงานเลี้ยงฉลองด้วย

^{๙๙} คุณหญิงวิมิตา ดิถียนต์ และซัชพล ไชยพร, ดวงแก้วแห่งพระมงกุฎเกล้าฯ, หน้า ๒๑๐.

^{๑๐} เสฐียร พันธงชัย, พระมงกุฎเกล้าฯ และเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ, หน้า ๑๔๓.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๓.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๓.

^{๑๓} คุณหญิงวิมิตา ดิถียนต์ และซัชพล ไชยพร, ดวงแก้วแห่งพระมงกุฎเกล้าฯ, หน้า ๑๔๒.

โต๊ะเสวยแบบรูปไข่ พระเก้าอี้พนักพิงไม้สลักรูปโล่แบบเฮพเพิลไวท์ (Hepplewhite) และพระเก้าอี้แบบควีนแอนน์

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ประทับบนพระเก้าอี้ไม้สีโอ๊คเข้มไม่มีพนัก และพระชนนีประทับบนพระเก้าอี้ข้างเตาผิง

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ประทับบนโซฟาไม้สีโอ๊คเข้มกรุทวยหาสน

ส่วนห้องนั่งเล่นยามเช้าเป็นห้องที่สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ทรงดนตรีและทรงพักผ่อนพระอิริยาบถ ในช่วงกลางวันโปรดทรงงานอดิเรก เช่น ทรงถักนิตติ้ง โครเชต์ ถักผ้าปูโต๊ะ ผ้ารองจาน ผ้าพันคอและเสื้อคลุม และทรงหนังสือประวัติศาสตร์ ในห้องมีเครื่องเล่นแผ่นเสียง ชั้นหนังสือและ...เปียโน (หลังย่อมนสีฟ้าอ่อน) ตั้งชิดอยู่กับประตูห้อง มีเตียงเล็กยาวเป็นที่พัก นอกนั้นมีหนังสือเบ็ดเตล็ดมีกระจุกเงาบานใหญ่ และเครื่องใช้เบ็ดเตล็ดประจำห้อง มองออกไปทางหน้าต่างต่าง เห็นเป็นที่ว่าง เป็นอุทยานเล็ก ๆ ของเจ้าฟ้า^{๑๔} ตอนบ่ายจะเสด็จทรงดูแลสวนหลังตำหนักด้วยพระองค์เอง

ห้องรับแขก (Drawing Room) และห้องบรรทมของพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี อยู่บนชั้น ๒ ของตำหนัก พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ทรงตกแต่งห้องรับแขกอย่างพิถีพิถัน ภายในห้องประดิษฐานพระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมฉายาลักษณ์ทุกองค์มีลายพระหัตถ์จารึกพระนามและถ้อยคำพระราชทานพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี บนผนังประดับด้วยพระฉายใส่กรอบปิดทองขนาดใหญ่และภาพวาดทิวทัศน์ ภูเขา ต้นไม้ และชายทะเล พื้นห้องปูพรม มีชุดรับแขก ๒ ชุดตั้งชิดผนังและกลางห้อง ชุดหนึ่งเป็นโซฟาไม้ปิดทองสมัยหุลยส์ที่ ๑๖ ของฝรั่งเศส เบาะนั่งและพนักพิงหุ้มผ้าลายดอกไม้ดอกเล็ก ๆ

^{๑๔} เสฐียร พันธงธิ. พระมงกุฎเกล้าฯ และเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ. หน้า ๑๔๘.

ชุดรับแขกอีกชุดเป็นไม้ไผ่สีเข้มกรุด้วยหวายสาน มีเบาะนวมหุ้มกำมะหยี่ลายดอกไม้^{๑๕} มีประตูเปิดสู่ระเบียงที่มองเห็นวิวด้านหน้าตำหนักการตกแต่ง มีรายละเอียดดังนี้ ...*เก้าอี้ นวมติดกับเตาผิง ตรงมุมห้องประตูหน้าต่าง ซึ่งมีทางมองออกไปเห็นช่องแคบอังกฤษ...ห้องรับแขกนั้นกว้างโปร่ง และสะอาดเป็นแบบอังกฤษ มีแจกันใส่กุหลาบดอกโต ๆ วางไว้เป็นระยะ มีตู้โชว์เพียง ๒ ตู้ บนหลังตู้ที่กำแพงและตามช่องว่างตรงมุมห้อง มีพระบรมฉายาลักษณ์ของล้นเกล้าล้นกระหม่อมรัชกาลที่ ๖ ในพระอิริยาบถต่าง ๆ กัน*^{๑๖}

ห้องบรรทมของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ อยู่บนชั้น ๓ ของตำหนัก และมีห้องนอนของมิสซิสพาร์เมอร์ ซึ่งเป็นพระอภินิหารของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ

พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ทรงพอพระทัยที่จะประทับ ณ ตำหนักหลุยส์แคโรลเซนต์ ทรงเห็นว่า...*เราอยู่กับบ้านของเราไปดีกว่า แม้จะห่างจากสนุกไปบ้าง แต่ก็ได้รับความสงบ ควรที่เจ้าฟ้าจะประทับรักษาตัว*^{๑๗} เมื่อมีผู้มาขอซื้อแพลตหลังนั้นทรงปฏิเสธด้วยเหตุผลว่า ...*ฉันขายให้ไม่ได้ เพราะถ้าขาย ก็ไม่มีทางจะซื้อได้ใหม่อีก*^{๑๘}

ในวันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๙ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเสด็จเสวยราชสมบัติสืบต่อมา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คองค่านำพระนามสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาสิริโสภาพัฒนาวดี สืบต่อไป หลังพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พุทธศักราช ๒๔๙๓ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ กลับไปทรงศึกษา

เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ด้วย ส่วนชั้น ๔ มีห้องนอนสำหรับข้าหลวง

ชั้นใต้ดินมีห้องแพนทรี (Pantry) เป็นที่เก็บอาหารและถ้วยชาม มีตู้ขนาดใหญ่หลายตู้ เก็บขวดโหลใส่ผักตอง ผลไม้กววนและแยมที่พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ทรงทำไว้ในฤดูร้อน ซึ่งมีผักผลไม้ออกผลมากและราคาถูก ในที่สุดเป็นห้องครัวขนาดใหญ่ พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ทรงปรุงพระกระยาหารด้วยพระองค์เอง มีเตาขนาดใหญ่และเครื่องครัว ติดกับห้องครัวมีห้องเก็บของเล็ก ๆ ยื่นออกไปนอกตัวตึก เป็นที่เก็บนมสดและของเย็น เนื่องจากสมัยนั้นยังไม่มียูเอชเอ็น ชั้นใต้ดินมีเครื่องทำความร้อนขนาดใหญ่สำหรับให้ความอบอุ่นและทำน้ำร้อน ใช้ถ่านหินเป็นเชื้อเพลิง มีห้องนอนของข้าหลวง และห้องน้ำพร้อมอ่างอาบน้ำ

ที่สวีตเซอร์แลนต์พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี ทั้งสองพระองค์เสด็จฯ มาเสวยพระกระยาหาร ณ ตำหนักหลุยส์แคโรลเซนต์ พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ทรงปรุงพระกระยาหารด้วยพระองค์เอง ทรงจัดสำรับเป็นเครื่องเสวยไทย สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ และพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี...*ทรงนำเสด็จขึ้นไปประทับบนห้องรับแขกชั้นสอง พระเจ้าอยู่หัวมีพระราชปฏิสันถารกับทั้งสองพระองค์อย่างเป็นกันเอง... เมื่อได้เวลาเสวย ก็เสด็จลงมาเสวยที่ห้องเสวยชั้นล่าง ...ทั้ง ๔ พระองค์ ณ ตำหนักหลุยส์แคโรลเซนต์ ในวันนั้น ทรงพระเกษมสำราญเป็นอย่างยิ่ง จนได้เวลาอันสมควร พระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินี จึงเสด็จฯ กลับ...*^{๑๙}

^{๑๕} คุณหญิงวินิตา ตีเทียนต์ และชัชพล ไชยพร, ดวงแก้วแห่งพระมงกุฎเกล้าฯ, หน้า ๑๓๙.

^{๑๖} เสฐียร พันธงชัย, พระมงกุฎเกล้าฯ และเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ, หน้า ๑๖๔-๑๖๕.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๔-๑๘๕.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๕.

^{๑๙} คุณหญิงวินิตา ตีเทียนต์ และชัชพล ไชยพร, ดวงแก้วแห่งพระมงกุฎเกล้าฯ, หน้า ๑๗๔.

บ้านรีนฤติ

พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ทรงซื้อ ตำนึกใหม่หลังจากทรงขายตำหนักหลุยส์แคโรลเลนต์ ตำหนักใหม่ตั้งอยู่เลขที่ ๓๐ ถนนโดกโรด เมืองโบรตัน อยู่ไม่ไกลจากตำหนักเดิม ขับรถใช้เวลาประมาณ ๒๐ นาที พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ทรงนำนามที่พระราชทานไว้มา ขนานนามตำหนักใหม่ว่า บ้านรีนฤติ แทนชื่อ Down House เดิม บ้านรีนฤติเป็นตำหนักแห่งที่ ๒ ที่มีนาม รีนฤติ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ มีลายพระหัตถ์ถึงครูศรีนาถลงวันที่ ๒๔ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๙๗ เกี่ยวกับตำหนักใหม่ความว่า...เราจะซื้อบ้านใหม่ในอีกเดือนกว่า ๆ บ้านใหม่ชื่อ Down House ฟ้าหญิงเคยไปดูบ้านใหม่กับแม่ก๊ะ^{๒๐} และอาจันทร์เมื่อก่อนฟ้าหญิงไปงาน meeting ที่ Bournemouth สักอาทิตย์หนึ่ง ฟ้าหญิงเห็นบ้านนั้นใหญ่มากและน่าอยู่ได้สบายทีเดียว มีสนามใหญ่มากสำหรับฟ้าหญิงจะวิ่งเล่นได้ จะเล่น croquet ในสนามนั้นก็ได้...^{๒๑}

พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี โปรดให้ ขนย้ายเฟอร์นิเจอร์และเครื่องตกแต่งตำหนักเดิมไปประดับตำหนักใหม่ทั้งหมด แม้แต่พรมและม่านก็โปรดให้ส่งไปทำความสะอาดก่อนนำไป ตกแต่งตำหนักใหม่ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ทรงเล่าว่า...เราไปที่ตำหนักเก่า เฉพาะ bed and breakfast เท่านั้น เรามาอยู่ตำหนักใหม่ตลอดวันเลย เราย้ายไปอยู่บ้านใหม่ในวันที่ ๑๘ เดือนนี้ พระฤกษ์ตอนบ่ายสองโมง.. พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี โปรดให้ ประกอบพิธีขึ้นตำหนักใหม่ในวันที่ ๑๘ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๙๘ ทรงอัญเชิญพระพุทธรูปและ ทรงประพรมน้ำพระพุทธรูป สมเด็จพระเจ้าภคินี

เธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ทรงเล่าว่า...ท่านพรมน้ำมนตร์ในห้องบรรทมฟ้าหญิง ท่านพรมน้ำมนตร์บนศิระชะฟ้าหญิง แล้วท่านไปพรมน้ำมนตร์ในห้องทรงอีก เพื่อจะได้โชคดีและให้เราอยู่เย็นเป็นสุขในบ้านใหม่...การขนย้ายและตกแต่งทาสีตำหนักใหม่ใช้เวลาพอสมควร...เวลานี้คณงานเขากำลังทาสีบ้านใหม่อยู่เพื่อจะให้บ้านสวยขึ้น แม่ก๊ะท่านยังฉลองงานขึ้นตำหนักใหม่ไม่ได้จนกว่าทุกอย่างจะเสร็จเรียบร้อย ในห้องบรรทมแม่ก๊ะยังทาสีอยู่ แม่ก๊ะท่านต้องมาบรรทมกับฟ้าหญิงชั่วคราว วันจันทร์ที่จะถึงนี้คนเขาจะมาทำ Boiler ใหม่ เราจะไม่มีน้ำร้อนใช้ไปสองวันคือวันจันทร์กับวันอังคาร^{๒๒}

บ้านรีนฤติ

บ้านรีนฤติเป็นอาคารขนาดใหญ่สูง ๒ ชั้น สถาปัตยกรรมแบบอังกฤษ ตั้งอยู่บนเนินเขามีเนื้อที่ ๔ ไร่ หนึ่งปราชูร์ว้าแขวนป้ายชื่อ Ruenrudee House หลังคาตำหนักมีหน้าบันรูปสามเหลี่ยมอยู่ตรงกลาง พระแกลกระจกกรอบใหญ่สีขาวตัดกับตำหนักสีเข้ม ชุ่มทางเข้าประดับด้วยเสากลมสีขาว ห้องมุมนาคกรเป็นห้องแปดเหลี่ยมมีพระแกลกรอบเพื่อชมวิวทั้งชั้นล่างและชั้นบน

^{๒๐} พระนามที่สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ทรงเรียก พระชนนี

^{๒๑} คุณหญิงวินิตา ดิถียนต์ และชัชพล ไชยพร, ดวงแก้วแห่งพระมงกุฎเกล้าฯ, หน้า ๒๐๘.

บ้านริ้นฤดีด้านหลัง

งานมัณฑนศิลป์ในตำหนักบ้านริ้นฤดี

บ้านริ้นฤดี มีพื้นที่มากกว่าตำหนักหลุยส์แคสเซนต์ พระทวารด้านหน้าเปิดสู่ห้องโถงใหญ่ ห้องแรกทางขวามือเป็นห้องนั่งเล่นยามเช้า สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ โปรดประทับในห้องนี้มาก โปรดทรงเปียโนและเครื่องเล่นแผ่นเสียง รวมทั้งทรงการฝีมือ เช่น ถักและปักผ้าปูโต๊ะ และปักผ้ารองจาน (table mat) ห้องถัดไปเป็นห้องรับแขก ชุดรับแขกและเครื่องตกแต่งย้ายมาจากตำหนักเดิม ด้านหลังมีประตูออกไปทางสวนหลังตำหนัก ซึ่งเป็นที่สำหรับสุนัขทรงเลี้ยง ห้องเสวยอยู่ทางฝั่งซ้ายของตำหนัก มีโต๊ะเสวย โซฟาใหญ่ที่เอนได้ และโทรทัศน์ พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี โปรดประทับทอดพระเนตรโทรทัศน์หลังเสวย พระกระยาหารค่ำทุกคืน มีประตูเปิดสู่ห้องเย็บปักถักร้อย (Sewing Room) ซึ่งพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ประทับทรงการฝีมือ ถัดไปเป็นห้องซักผ้ากับห้องเตรียมอาหาร ในที่สุดเป็นห้องครัว

บ้านริ้นฤดี เป็นเสมือนบ้านที่แท้จริง ทั้งองค์ตำหนักที่ใหญ่โตโอโถงและบริเวณที่กว้างขวางร่มรื่น สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ทรงพระสำราญในการประทับ ณ บ้านริ้นฤดี ทรงออกกำลังพระวรกาย ทรงเทนนิส โปรดเสด็จไปทรงพระดำเนินในสวน เพื่อ

หน้าบ้านริ้นฤดี

ชั้นบน โถงบันไดเป็นห้องโถง ทางขวามือมีพระฉายขนาดใหญ่ติดผนัง ทางซ้ายมือเป็นห้องบรรทมของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ พร้อมห้องทรง ทางขวามือเป็นห้องบรรทมพระชนนี ภายใต้มันไม่มีห้องทรง จึงต้องเสด็จมาเข้าห้องทรงที่ห้องของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ในห้องบรรทมทั้ง ๒ ห้อง มีภาพเขียนสีที่สวยงาม เป็นลายเครือเถาภาพดอกกุหลาบอังกฤษสีชมพูและสีโอลด์โรส (old rose) บนผนังตรงเชิงเพดานสีครีม วาดโดยมิสเตอร์เคอร์ลี^{๒๓} ด้านนี้มีห้องนอน สำหรับข้าหลวง และมีตู้เก็บของ อีกด้านของตำหนักมีห้องนอน พร้อมห้องน้ำและห้องอาบน้ำสำหรับข้าหลวง มีบันไดจากชั้น ๒ ลงไปยังสวนหลังตำหนัก และมีห้องใต้หลังคาเป็นที่เก็บของด้วย

พระราชทานอาหารให้นักเป็นประจำ ทรงเล่าว่า...
เวลานี้ฟ้าหญิงมีบ้านนกตั้งอยู่ในสวนเรือนหนึ่งแล้ว
ฟ้าหญิงประทานชื่อบ้านนกให้ชื่อ บุษงาลันดา
ฟ้าหญิงเอาขนมปังไปประทานนกทุกเช้า ในวันที่
อากาศดี ถ้าวันไหนฝนตก ฟ้าหญิงไม่ออกไป
ประทานขนมปังให้นักเพราะว่าเวลาฝนตกแล้ว

^{๒๓} มิสเตอร์เคอร์ลีเคยเป็นจิตรกรก่อนที่จะมาเป็นคนขับรถ.

ไล่เดือนมันขึ้นมาจากใต้ดิน วันไหนฝนตก ฟ้าหญิง
ให้มันกินหาอาหารของมันเอง..^{๒๔} บริเวณรอบองค์
ตําหนักเป็นสวนปลูกไม้ดอกไม้ผลนานาชนิด และมี
เรือนกระจก (Green House) พระนางเจ้าสุวัทนา
พระวรราชเทวี ทรงปลูกต้นพลัมเขียวไว้จำนวนมาก
ถึง ๕๐ ต้น ทรงปลูกไม้ดอกหลายชนิด เช่น กุหลาบ
และแดฟโฟดิล รวมทั้งพืชผักที่จะทรงเก็บมาเสวย
ได้ เช่น หน่อไม้ฝรั่ง แครอท มะเขือเทศ มันฝรั่ง
กะหล่ำปลี ราสเบอร์รี่ ฯลฯ มีโรงเก็บรถพระที่นั่งที่
ชั้นบนมีห้องนอนพร้อมครัวสำหรับคนขับรถและ
คนสวน

ในช่วงเวลา ๒๑ ปีที่ประทับในอังกฤษ
สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ
ทรงศึกษาวิชาภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส และ
เปียโนกับพระอาจารย์ชาวต่างประเทศในตําหนัก
ทั้งสองพระองค์ทรงได้รับประสบการณ์ทางศิลปะ
จากแหล่งกำเนิดโดยตรงและผ่านสื่อต่าง ๆ
ประกอบกับพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี
โปรดการตกแต่งตําหนักแบบอังกฤษผสมผสาน
กับเครื่องเรือนแบบคลาสสิกของฝรั่งเศส จึงเป็น
โอกาสดีของชาวไทยที่มาเฝ้าฯ และรับพระราชทาน
เลี้ยงในโอกาสต่าง ๆ ได้ชื่นชมการตกแต่งตําหนัก
ที่งดงามลงตัว มีรสนิยมสุนทรีย์และสนองประโยชน์
ใช้สอยได้ดี

ร่วมรื่นฤดี

พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ทรง
เตรียมย้ายกลับจากอังกฤษมาประทับใน
ประเทศไทย ในพุทธศักราช ๒๕๐๐ ทรงซื้อที่ดิน
จำนวน ๗ ไร่ ในซอยสันติสุข ถนนสุขุมวิท จาก
นายแมนพุง เนียวกุล และทรงซื้อที่ดินส่วนที่เป็น
แนวขนานปิดทางเข้าออกเพิ่มเติมจากนายเอ อี
นานาด้วย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พลเรือตรี
สมภพ ภิรมย์ สถาปนิกกรมอุทหาเรื้อ ต่อมาเป็น

อธิบดีกรมศิลปากร เป็นผู้ออกแบบ สมเด็จพระเจ้า
ภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ และพระชนนี
เสด็จมาทรงวางศิลาฤกษ์ตําหนักใหม่ การก่อสร้าง
ดำเนินการโดยบริษัท สี่พระยาวัตถุโบราณ จำกัด
ตําหนักตั้งอยู่เลขที่ ๖๙ ซอยสันติสุข (สุขุมวิท ๓๘)
กรุงเทพมหานคร เป็นตําหนักแห่งที่ ๓ ที่มีนาม
ตามนามพระราชทานว่า **วังรื่นฤดี** นับจากที่ทั้งสอง
พระองค์เสด็จนิวัตประเทศไทยเมื่อวันที่ ๙
พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๐๒ ได้ประทับ
 ณ วังรื่นฤดีอย่างถาวร

วังรื่นฤดี

วังรื่นฤดี เป็นอาคาร ๒ ชั้น สถาปัตยกรรม
แบบสมัยใหม่ โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก
หลังคาปูนเรียบ ด้านหน้าเป็นซาลาเทียบรรด
พระที่นั่งมีหลังคาคลุม ผนังบริเวณพระทวาร
ทางเข้าตกแต่งด้วยหินธรรมชาติสีขาวสลั
บสีเขียวอมเทา ลักษณะเด่นคือการออกแบบ
ปีกซ้ายและปีกขวาเป็นครีบ.ส.ล.แนวตั้งสลั
บกับช่องแสงกรูกระจกผ้า ผนังด้านข้างก่ออิฐดินเผา
ตกแต่งสูงต่ำสลับกัน ในบริเวณตําหนักมีสนามหญ้า
ต้นไม้ สระน้ำและน้ำพุ

^{๒๔} คุณหญิงวินิตา ดิถียนต์ และชัชพล ไชยพร, ดวงแก้วแห่งพระมงกุฎเกล้าฯ, หน้า ๒๑๗.

วังรินฤดีเมื่อแรกสร้าง

ภายในวังรินฤดีสว่างไสว จากแสงสว่างบนเพดาน และช่องแสงที่ผนัง บล็อกโปร่ง ช่วยให้อากาศถ่ายเทได้สะดวก

พื้นที่มุมรับแขกโล่งถึงเพดานชั้น ๒ แบบ Double space ชุดรับแขกไม้สีโอ๊คเข้ม กรูด้วยหวายสาน ย้ายมาจากบ้านรินฤดี ที่อังกฤษ โต๊ะไม้สลักลาย ผิงมุกแบบจีน วางบนพรมทอหลายไทย

งานมัณฑนศิลป์ในวังรินฤดี

การตกแต่งภายในตำหนักชั้นล่างเป็นแบบสมัยใหม่ผสมผสานกับเครื่องเรือนแบบคลาสสิก และเครื่องตกแต่งส่วนใหญ่ที่ทรงสะสมและย้ายกลับมาจากบ้านรินฤดีที่อังกฤษ พื้นที่ส่วนใหญ่เปิดโล่ง เพดานสูง พื้นที่บางส่วนโล่งถึงเพดานชั้น ๒ แบบ Double space บนเพดานมีช่องแสงกลม มีแสงสว่างส่องลงมาทำให้ชั้นล่างสว่างไสว อากาศถ่ายเทได้สะดวก ผนังเรียบทาสีออฟไวท์ (off-white) สีครีม และสีชมพู โครงสีโดยรวมเป็นสีอ่อน การจัดกลุ่มเครื่องเรือนในมุมต่าง ๆ แสดงให้เห็นว่ามีการแบ่งพื้นที่ตามประโยชน์ใช้สอยของห้องนั้น ๆ ด้าน

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ประทับบนพระเก้าอี้แบบหลุยส์ที่ทรงย้ายกลับมา จากบ้านรินฤดี ที่อังกฤษ

พระบรมสาทิสลักษณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงฉลองพระองค์ เครื่องทรงมหาพิชัยยุทธ เหนือโต๊ะวางเครื่องสักการะ

หน้าเป็นห้องพระโรง มีพระบรมสาทิสลักษณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงฉลองพระองค์เครื่องทรงมหาพิชัยยุทธสีแดง ทรงยืนท่ามกลางห้องฟ้ามีปูเมฆบางลอยอยู่โดยรอบ ในกรอบทองขนาดใหญ่บนผนังสีน้ำตาลอมแดง มีโต๊ะติดผนังไม้แกะสลักปิดทองแบบยุโรปวางพระบรมฉายาลักษณ์ สองข้างของโต๊ะมีงาช้าง ๑ คู่ เบื้องหน้าตั้งพระเก้าอี้ทั้ง ๒ ข้าง มีพรมพื้นใหญ่ปูบนพื้นไม้ปาเก้ แสดงอาณาบริเวณที่เป็นพื้นที่เฉพาะมีความเป็นเอกเทศ จากทางเข้าด้านขวามือมีโซฟาสมัยหลุยส์ที่ ๑๖ ของฝรั่งเศส บนผนังประดับพระสาทิสลักษณ์สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ด้านซ้ายมือมีอัครมัจฉาจิตรแบบปิดเกลียวขึ้นสู่ชั้นบน คานเดี่ยวตรงกลางรับชั้นบันไดแบบพับผ้า โครงคอนกรีตปูทับด้วยไม้ มีเปียโนซึ่งย้ายมาจากสวนรื่นฤดี สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ไปรตทรงเปียโนเป็นประจำ โถงเปียโนมีชุดรับแขกไม้สีโอ๊คเข้มกรุด้วยหวายสาน เบาะและพนักพิงหุ้มผ้าลายดอกไม้สีขาวสลักแดง โต๊ะกลางและโต๊ะข้างเป็นไม้แกะสลักลายฝังมุกแบบจีน มีพรมพื้นใหญ่ทอลายกระหนกสีแดงสลักสีเหลืองทองรองรับชุดรับแขก

พระสาทิสลักษณ์สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ และโซฟาพนักพิงโค้งสมัยหลุยส์ที่ ๑๖ ของฝรั่งเศส ที่ทรงย้ายกลับมาจากบ้านรื่นฤดี ที่ประเทศอังกฤษ

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ไปรตเสวยพระกระยาหารเช้าและพระสุธารสชายามบ่ายที่สวนหย่อมในอาคารมีโต๊ะสนามและพระเก้าอี้เหล็กดัดสีขาวอยู่ท่ามกลางไม้ประดับในร่ม เช่น หมาก เฟิร์น ไปร่งฟ้า กัลยไม้ ฯลฯ พื้นบริเวณนี้ปูหินอ่อนลายธรรมชาติ มีประติมากรรมหินอ่อนรูปผู้หญิงประดับตรงมุมบ่อเลี้ยงปลา มีกรงนกคีรีบนแขวนไว้ด้วย มีบันไดขึ้นชั้นบน ในห้องสมุดมีตู้ติดผนังขนาดใหญ่ใส่หนังสือจำนวนมาก ด้านหลังมีห้องวราภรณ์และห้อง

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ทรงเปียโนที่เชื่อกันว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เคยทรงในเวลาทรงพระราชนิพนธ์เนื้อเพลงในบทละคร ตั้งช้างอัฒจันทร์โค้งแบบปิดเกลียว

มุมเสวยพระกระยาหารเช้า และพระสุธารสชายามบ่าย ที่สวนหย่อมในอาคาร ท่ามกลางไม้ประดับในร่ม ประติมากรรมหินอ่อน บ่อเลี้ยงปลา และกรงนกคีรีบุณ

เสวย มีโต๊ะเสวยพร้อมพระเก้าอี้แบบควีนแอนน์ จากห้องเสวยมีพระทวารระจกบานเลื่อนขนาดใหญ่เปิดสู่เฉลียงหลังตำหนัก พื้นปูหินอ่อน มองเห็นสวนและสนามหญ้าทางทิศตะวันออก ทางทิศใต้ มองผ่านพระแกลกระจกเห็นสนามหญ้า และสระน้ำขนาดใหญ่ ภายหลังเมื่อปิดบ่อเลี้ยงปลาในสวนหย่อม สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตู้กระจกเลี้ยงปลาแทน เพื่อให้ทรงสำราญพระราชหฤทัย

ห้องโถงชั้นบนโล่งกันด้วยราวโปร่งแทนผนัง ชั้นบนดูเหมือนลอยอย่างอิสระแม้จะมีเสากลมรองรับ มีห้องบรรทมของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ พร้อมห้องทรง และห้อง

บรรทมของพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี พร้อมห้องทรง ทั้ง ๒ ห้องมีพระทวารเปิดถึงกัน ในห้องบรรทมมีกลิ่นหอมจากพระสุคนธ์ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ โปรดนำอบไทยมาตั้งแต่ประทับที่อังกฤษ นำอบไทยที่โปรดให้ส่งไปจากเมืองไทยมีหลายกลิ่น เช่น มาลาพรรณ สุคนธรส และน้ำอบที่ปรุงโดยท่านผู้หญิงนงเยาว์ ธรรมาธิภรณาธิบดี ชั้นบนมีห้องพระเป็นที่ประดิษฐานพระบรมอัฐิ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ และพระอัฐิพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ๒๕

ในวันขึ้นตำหนัก พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ทรงเชิญพระพุทธรูปขึ้นสู่ตำหนัก พระประยูรญาติผู้ใหญ่เชิญพานบรรจุสิ่งของมงคลต่าง ๆ เช่น ถั่ว งา ผลพักมัดแบ่งดินสอพอง นำเสด็จสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ เสด็จขึ้นตำหนัก จากนั้นเสด็จฯ ขึ้นสู่ห้องบรรทม

ชั้นบน พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ทรงเชิญพระพุทธรูปไปประดิษฐานไว้บนหัวพระแท่นพระญาติเชิญสิ่งมงคลวางไว้รอบพระแท่น สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ทรงเอนพระองค์ด้านขวาลงบนพระที่บรรทมเป็นพระฤกษ์ จากนั้นทรงลุกขึ้นประทับที่ปลายพระแท่น

๒๕ พระโกศพระอัฐิพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ประดิษฐานที่หอพระนาก ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระอัฐิส่วนหนึ่ง สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ เชิญกลับมารักษาที่วังรื่นฤดี พระอัฐิส่วนที่ปนกับเกล้าฯ พระองค์คารบรจุไว้เคียงข้างพระบรมสรีรางคารพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ฐานพระร่วงโรจนฤทธิ์ พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม.

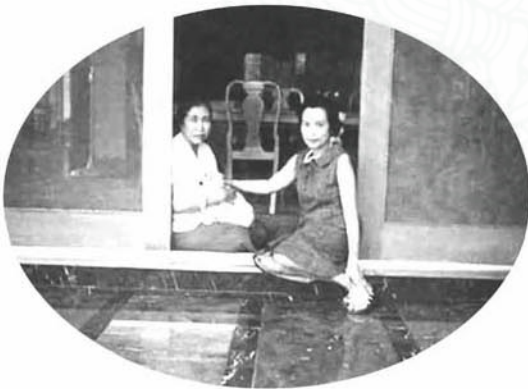
สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทอดพระเนตร การเดินแฟชั่นในงานเมตตาบ้านเทิง รื่นฤดี ในวังรื่นฤดี

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงสัมผัสพระหัตถ์ กับสุภาพสตรีชาวต่างชาติที่มา ร่วมงานเมตตาบ้านเทิง รื่นฤดี

ผู้ร่วมในพิธีทูลเกล้าฯ ถวายดอกไม้ และกราบทูล ถวายชัยมงคล สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ เสด็จออกมาที่ระเบียงชั้นบน ประทานพระวโรกาสให้ช่างภาพซึ่งอยู่ที่สนาม ฉายพระรูป

ในตอนสายมีการบำเพ็ญพระกุศล คุกหมงคล ทรงอาราธนาสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (ปลด กิตฺติโสภโณ) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เมื่อครั้งทรงดำรงสมณศักดิ์ที่สมเด็จพระวันรัต เสด็จมาทรงเป็นประธานสงฆ์พร้อมด้วย พระสงฆ์วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม มีการเจริญ พระพุทธมนต์และรับพระราชทานฉันภัตตาหารเพล ในวันนั้นด้วย

ทรงร่วมรื่นฤดีขณะประทับบนพื้นห้องเสวย ทรงพระทวารกระจากบานเลื่อนที่เปิดออกสู่เฉลียงด้านหลัง

วังรื่นฤดีนอกจากเป็นที่ประทับอันน่ารื่นรมย์ ยังเป็นสถานที่ทรงงานของทั้งสองพระองค์ด้วย ในยุคแรกเริ่มของงานสังคมสงเคราะห์ตามรูปแบบสากลในประเทศไทย ทั้งสองพระองค์ทรงเป็นเจ้าของในการจัดงาน เมตตาบ้านเทิง รื่นฤดี ซึ่งเป็นงานเดินแฟชั่นหารายได้เพื่อการกุศลหน้าพระที่นั่ง สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เป็นงานที่หรูหรา มีผู้ที่มีเกียรติในสังคมมาร่วมงานมากมาย การจัดงานประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี และจัดต่อเนื่องมาหลายครั้ง ต่อมาได้พระราชทาน พระกรุณาธิคุณแก่องค์กรการกุศลและหน่วยงาน สาธารณประโยชน์ต่าง ๆ ในการจัดงานการกุศล ในบริเวณวังรื่นฤดี และโปรดให้ผู้ที่ได้รับทุนมูลนิธิ ในพระบรมราชูปถัมภ์เข้าเฝ้าฯ รับพระราชทานทุน ณ วังรื่นฤดี อีกด้วย

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตน-ราชสุดาฯ และพระชนนีทรงร่วมรื่นฤดีในวังรื่นฤดี นาน ๒๖ ปี พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ทรงพระประชวร ได้เสด็จไปรักษาพระอาการประชวร ที่โรงพยาบาลศิริราช สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๑๐ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ประทับ ณ วังรื่นฤดีต่อมาโดยลำพัง ทุกเช้าจะเสด็จไป

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ
ทรงจัดโต๊ะสังเวद्यพระบุพการีฝ่ายพระชนนีที่โต๊ะเสวย
ในเทศกาลตรุษจีน

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ
เสด็จออกให้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิมลฉัตรเฝ้าฯ

ที่ห้องพระ ทรงจุดธูปเทียนถวายเครื่องสังเวद्य
พระกระยาหารเช้าแต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า-
เจ้าอยู่หัว พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี และ
ท้าวหิรัญพนาสูร^{๒๖} ตอนกลางวันถวายเครื่อง
สังเวद्यพระกระยาหารกลางวัน ตอนค่ำทรงบูชา
พระด้วยดอกไม้ธูปเทียน สวดมนต์ ถวายบังคม
พระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า-
เจ้าอยู่หัว และพระอัฐิพระนางเจ้าสุวัทนา
พระวรราชเทวี ด้วยดอกไม้ธูปเทียนก่อนเสด็จเข้า
ห้องบรรทมทุกคืน^{๒๗} ในเทศกาลตรุษจีนทรงรับ
ปฏิบัติสืบทอดการตั้งเครื่องสังเวद्यพระบุพการี
ที่พระชนนีทรงริเริ่มไว้ ทรงจัดโต๊ะสังเวद्यสมเด็จพระ
พระบรมราชบุพการีในพระบรมราชจักรีวงศ์
ณ ห้องพระโรง ส่วนเครื่องสังเวद्यพระบุพการี
ฝ่ายพระชนนีทรงจัดไว้ที่โต๊ะเสวย

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ
โปรดประทับ ณ ตำหนักพัชราลัย และทอดพระเนตรทะเล

^{๒๖} พญาอสูรผู้คอยพิทักษ์ป้องกันอันตรายประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.

^{๒๗} สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, จดหมายเหตุงานฉลองพระชนมายุ ๘๔ พรรษา สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ
เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี. กรุงเทพฯ : บริษัทด้านสหราชอาณาจักร จำกัด, ๒๕๕๔. หน้า ๗๒

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ
ประทับบนพระเก้าอี้ทำแขน

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ
ประทับบนพระเก้าอี้ทำแขนสมัยหุลยส์ ในห้องพระโรง

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ
ประทับบนพระเก้าอี้ทำแขนพนักพิงรูปไข่สมัยหุลยส์
เบื้องหลังเป็นพระฉายากรอบทอง

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตน-
ราชสุดาฯ ยังเสด็จไปประทับที่ตำหนักพัชราลัย
เสมอ พระองค์โปรดประทับบนพระเก้าอี้เอน
ทอดพระเนตรไปทางทะเล ทรงฟังดนตรี ทรงเปียโน
และทรงถักนิตติ้ง ในตอนเช้าโปรดเสด็จลงทรงบาตร
ที่หน้าตำหนัก ตอนบ่ายโปรดเสด็จลงทรงพระ
ดำเนินออกกำลังพระวรกายตามชายหาด บางครั้ง
ทรงพระดำเนินไปไกลถึงเขาตะเกียบ เมื่อสมเด็จพระ
เจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ทรง
พระดำเนินตามชายหาดได้ไม่สะดวก สมเด็จพระ
นางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถโปรดเกล้าฯ
ให้สร้างศาลาแก้ว เป็นอาคารส่วนเชื่อมต่อจาก
ตำหนักลงไปริมชายหาด มีระเบียงโดยรอบ เพื่อ
เชิญเสด็จสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตน
ราชสุดาฯ ประทับพระเก้าอี้ขึ้นไปทอดพระเนตร
ทะเลริมชายหาดดังแต่ก่อน

เมื่อสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตน-
ราชสุดาฯ ทรงพระชรา และประชวรด้วยพระโรค
หลอดเลือดสมอง เสด็จไปประทับรักษาพระอาการ
ติดเชื้ในกระแสพระโลหิตที่โรงพยาบาลศิริราช
สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๒๗ กรกฎาคม พุทธศักราช
๒๕๕๔ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระบรม
ราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิธีสรงน้ำพระศพ
ณ พระที่นั่งพิมานรัตยา พระบรมมหาราชวัง และ

พระราชพิธีเชิญพระโกศพระอัฐิสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ
ประดิษฐานบนพระวิมาน พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

ประดิษฐานพระศพ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เพื่อบำเพ็ญพระราชกุศล ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทในราชสำนักไว้ทุกข์ถวาย ๑๐๐ วัน ครั้นถึงวันที่ ๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๕๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระศพออกพระเมรุ ณ ท้องสนามหลวง และเสด็จพระราชดำเนิน

พระราชทานเพลิงพระศพ ต่อมาวันที่ ๑๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๕๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระอัฐิขึ้นประดิษฐานบนพระวิมาน ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง และบรรจุพระสรีรังคาร ณ เสวภาประดิษฐาน สุสานหลวง วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม นับจากวันพระราชสมภพในพระมหามณเฑียรจนพระอัฐิกลับคืนสู่

คืนสู่วังรินฤติเช่นที่เคยร่วมรินฤติ

พระบรมมหาราชวังเป็นเวลา ๘๕ ปี สมเด็จพระเจ้า
ภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ และพระชนนี
ได้ประทับร่วมกัน ณ ตำหนักทุกแห่งทั้งใน
ประเทศไทยและต่างประเทศ วังรื่นฤดีเป็นที่ประทับ
แห่งสุดท้ายในพระชนม์ชีพของทั้งสองพระองค์
สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ

ประทับนานถึง ๕๓ ปี ก่อนที่พระอัฐิของพระองค์
จะได้มาประดิษฐานในที่เดียวกับที่ประดิษฐาน
พระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า-
เจ้าอยู่หัว ในพระบรมมหาราชวัง และพระอัฐิส่วน
หนึ่งคืนสู่วังรื่นฤดีประดิษฐานร่วมกับพระบรมอัฐิ
สมเด็จพระบรมชนกนาถและพระอัฐิพระชนนี

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. **สตรีสำคัญในประวัติศาสตร์ไทย**. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด
(มหาชน), ๒๕๔๗.
- คุณหญิงวินิตา ดิถียนต์ และชัชพล ไชยพร. **ดวงแก้วแห่งพระมงกุฎเกล้าฯ**. กรุงเทพฯ : บริษัทไทยวัฒนา
พานิช จำกัด, ๒๕๕๐.
- เสฐียร พันธงชัย. **พระมงกุฎเกล้าฯ และเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
ศยาม, ๒๕๕๒.
- ม.ร.ว. แสงสุรย์ ลดาวัลย์. **พระมหาปราสาท และพระราชมณเฑียรสถานในพระบรมมหาราชวัง**.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๒๕.
- พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. **จดหมายเหตุพระราชกิจรายวันพระบาทสมเด็จพระปรมินทร-
มหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ภาคต้น**. กรุงเทพฯ : บริษัทหัวขรินทร์การ
พิมพ์ จำกัด, ๒๕๓๗.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **จดหมายเหตุงานฉลองพระชนมายุ ๘๔ พรรษา สมเด็จพระเจ้า
ภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี**. กรุงเทพฯ : บริษัทด้านสุทธาคารพิมพ์
จำกัด, ๒๕๕๔.

แหล่งภาพ

- บริษัท ไตรสตาร์พับลิชชิ่ง จำกัด. **ประมวลภาพวังและตำหนัก**. กรุงเทพฯ : บริษัทเจพีเอ็ม โปรเซส จำกัด,
๒๕๓๙.
- คุณหญิงวินิตา ดิถียนต์ และชัชพล ไชยพร. **ดวงแก้วแห่งพระมงกุฎเกล้าฯ**. กรุงเทพฯ : บริษัทไทยวัฒนา
พานิช จำกัด, ๒๕๕๐.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **จดหมายเหตุงานฉลองพระชนมายุ ๘๔ พรรษา สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ
เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี**. กรุงเทพฯ : บริษัทด้านสุทธาคารพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๔.
- สำนักราชเลขาธิการ. **สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพ (๑๙๘๔) จำกัด,
๒๕๓๑.

Website

www.princessbejaratana.com

www.bejaratana-suvadhana.org

The Making of Sandalwood and Golden Urns

In the royal cremation of Her Royal Highness Princess Bejaratana, the government had the Fine Arts Department construct a royal crematorium for the royal cremation ceremony, restore royal carriages and palanquins, as well as prepare associated fine artworks for use in the ceremony. One of the most important items for the ceremony is royal urn. Two royal urns are made for this particular royal ceremony; one is made of sandalwood, to be used with the inner royal urn, and the other one is made of metal with gold enamel to be used to store the royal relics.

The sandalwood urn serves as an outer part decorating the inner urn that contains the royal body. It adds the beauty to the large urn and provides scented smell when fired. It is made of a number of thin slices of sandalwood carved into different sizes and reassembled into a form of an urn.

The golden urn is a small urn used for containing royal relics after cremation. The urn will be enshrined and kept for further royal ceremonies, including royal merit-making ceremony.

These two types of urns are made exclusively every time there is a royal cremation ceremony following the rank and position of royal family members. The royal cremation ceremony is a long-held tradition of the kingdom of Thailand and it has always been with the nation.

Translated by Thanik Lertcharnit

การสร้างพระโกศจันทน์ และพระโกศทองคำลงยา

นิยม กลิ่นบุบผา*

พระโกศจันทน์

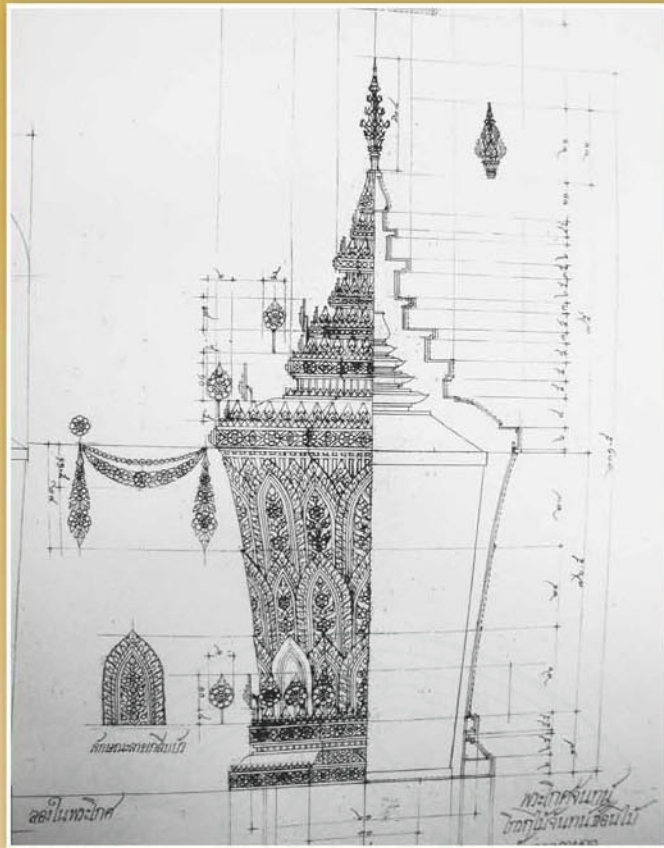

พระโกศทองคำลงยา

พระโกศจันทน์มีลักษณะพิเศษ หรือแตกต่างจากพระโกศองค์อื่น ๆ ทั้งหมด คือมีทรวดทรงองค์พระโกศเป็นทรงแปดเหลี่ยมฐานเตี้ย ฝาพระโกศเตี้ยแค้ คล้ายพระโกศลงใน ซึ่งพระโกศลงในมีองค์พระโกศเป็นทรงกระบอกกลม แต่พระโกศจันทน์มีองค์พระโกศเป็นทรงกระบอกแปดเหลี่ยมพระโกศลงในมีฐานพระโกศ เป็นลวดบัวฐานสิงห์เกลี้ยงทรงกลม แต่พระโกศจันทน์มีฐานพระโกศ

เป็นบัวคว่ำติดเป็นชั้นเดียวกับองค์พระโกศเป็นฐานเตี้ยทรงแปดเหลี่ยม พระโกศลงในสำหรับทรงพระบรมศพและพระศพ มีฝาเป็นฝาปริกทรงกลม แต่พระโกศจันทน์มีฝาเป็นบัวถลาบ้าง เป็นทรงเกี่ยวบ้าง เป็นทรงมงกุฎบ้าง แต่มีทรงเตี้ยแค้ ล้อทรงปริกของฝาพระโกศลงใน พระโกศจันทน์นี้มีที่มาจากพื้นไม้จันทน์ เมื่อจะทำการถวายพระเพลิง หรือพระราชทานเพลิง พนักงานเจ้าหน้าที่จะทำการ

* นักวิชาการช่างศิลป์เชี่ยวชาญ (ด้านช่างสิบหมู่) สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร.

ภาพที่ ๑

เปลื้องพระโกศทองออก เหลือแต่พระโกศลงใน ซึ่งเป็นโกศกลมฝาปรัก แลดูไม่งดงาม จึงได้มีการคิดประดิษฐ์พื้นไม้จันทน์ขึ้นให้เป็นรูปทรงล้อทรงของพระโกศลงใน แต่ประดิษฐ์ลวดลายและบัวองค์พระโกศคล้ายพระโกศทองที่เปลื้องออก ทำให้พระโกศจันทน์มีรูปทรงกระเตียดไปทางพระโกศลงใน แต่มีลวดลายกระเตียดไปทางพระโกศทองลวดลายที่ประกอบขึ้นเป็นองค์พระโกศ มิได้ทำการกลึงโกลนแกะสลักอย่างพระโกศองค์อื่น ๆ หากแต่ใช้ลวดเหล็กขนาดต่าง ๆ ผูกเชื่อมต่อกันเข้าเป็นโครงหุ่นอย่างการผูกหุ่น แล้วนำแผงลวดตาข่ายเข้าผูกกรูเป็นผนังตามรูปทรงของหุ่นพระโกศจากนั้นจึงนำลวดลายที่เรียกว่าลายซ้อนไม้เข้าผูกประดับจนทั่วองค์พระโกศ เป็นลายโปร่งทะลุมองเห็นพระโกศลงในเป็นสีทองวาง ๆ ทำหน้าที่

เป็นพื้นลายให้พระโกศจันทน์ ซึ่งสวมครอบอยู่ภายนอก เกิดความงดงามอย่างประหลาด ไม่ปรากฏในพระโกศองค์อื่น ๆ เหตุที่มีการประดิษฐ์สร้างพระโกศไม้จันทน์ให้มีลักษณะัณฐานดังกล่าวก็เนื่องมาจากเหตุผลสองประการ คือ

ประการที่หนึ่ง พระโกศจันทน์มีที่มาจากพื้นไม้จันทน์ มีหน้าที่เป็นพื้นหรือเชื้อเพลิงสำหรับเผาพระบรมศพหรือพระศพ จึงไม่มีการแกะสลักเพียงแต่โกรกฉลุแผ่นไม้บาง ๆ เป็นชั้นลายขนาดต่าง ๆ แล้วนำมาซ้อนให้เป็นชั้นเชิงและรูปทรงตามต้องการ ไม่มีการแต่งสีหรือปิดทองร่องกระจกใด ๆ แต่ถึงอย่างไรก็ยังคงเห็นสีทองของพระโกศลงใน ทะลุช่องไฟลายฉลุออกมาให้เห็นสวยงามเป็นความชาญฉลาดของช่างไทยในอดีตอย่างน่าชมเชยอย่างยิ่ง

ประการที่สอง เมื่อพระโกศจันทน์เป็นพระโกศโครงตาข่าย มีลายเป็นชั้น ๆ ประดับแบบลายฉลุโปร่ง ทำให้มีน้ำหนักเบา สะดวกแก่การนำเข้าไปประกอบครอบประดับองค์พระโกศลงในเมื่อเวลาติดไฟหรือถวายพระเพลิงก็จะทำให้เพลิงลุกไหม้ได้โดยสะดวก ไม่อุ้มลมหรือต้านลมเป็นที่กำบังอากาศ ซึ่งเป็นธาตุที่ช่วยให้ไฟลุกไหม้ได้โดยสะดวกอีกด้วย นับเป็นภูมิปัญญาของคนไทยในอดีตที่นำศึกษาและยกย่องเชิดชูเป็นอย่างยิ่ง

เหตุที่ใช้ไม้จันทน์เป็นพื้น หรือเชื้อเพลิงในการถวายพระเพลิงพระบรมศพหรือพระราชทานเพลิงพระศพพระมหากษัตริย์และพระบรมราชวงศ์ผู้ใหญ่ เนื่องจากประเพณีของชนชาติแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นิยมเชื่อถือว่าไม้จันทน์เป็นไม้ที่มีคุณลักษณะพิเศษกว่าไม้อื่นทั่วไป คล้ายกับคนทั่วโลกนิยมนับถือทองคำว่าเป็นโลหะ ที่มีลักษณะพิเศษกว่าโลหะอื่นทั่ว ๆ ไปนั่นเอง คือไม้จันทน์มีคุณสมบัติพิเศษหลายอย่าง เช่น มีกลิ่นหอม ซึ่งไม้ที่มีเนื้อไม้ หรือน้ำมันในเนื้อไม้มีกลิ่นหอมนั้นมิใช่มีหลายชนิด แต่มักมีสีไม่สวย หรือบางชนิดมีสีสวย แต่เนื้อไม้จะเหี่ยว ฯลฯ ไม้จันทน์เป็นไม้ที่มีกลิ่นหอมแก่และเนื้อไม้มีสีเหลืองสวยงามคล้ายสีของทองคำคนในแถบภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และอีกหลายภูมิภาค มีความนิยมนับถือว่าไม้จันทน์เป็นไม้ศักดิ์สิทธิ์และสูงศักดิ์ เป็นของมีค่าและหายาก ไม่นิยมใช้ในหมู่คนธรรมดาสามัญ ชนชาติที่นับถือพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์นิยมยกย่องไม้จันทน์ว่ามีค่าสูงส่งยิ่งกว่าไม้ใด ๆ จึงใช้เป็นพื้นหรือเชื้อเพลิงในการเผาศพผู้ที่ตนเคารพรักอย่างสูงสุดในแคว้นแคว้นถือว่าการให้เกียรติ และเป็น การสักการะอย่างสูงยิ่งดังปรากฏในคราวถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธศรีระ ณ เมืองกุสินารา เมื่อ ๒๕๕๖ ปีที่ผ่านมา ซึ่งในพระพุทธประวัติกล่าวว่าใช้ไม้จันทน์หอมล้วน และได้ถือ เป็นประเพณีสืบมาจนปัจจุบัน

ไม้จันทน์ เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง มีอายุยืนโตช้า มักขึ้นและเจริญเติบโตในพื้นที่ดอนป่าไม้เบญจพรรณ หรือเขาหินปูน มีใบเรียวยาวแหลม ดอกสีเหลืองนวล มีกลีบดอกเล็ก ๆ หลายกลีบ มีหลายชนิด เช่น จันทนา จันทิมา จันทน์เทศ จันทน์ชะมด จันทน์แดง ฯลฯ จันทน์ชะมดมีกลิ่นหอม ไม้จันทน์ชะมด หรือจันทน์หอม มีแก่นหรือเนื้อไม้สีเหลืองคล้ายสีทอง มีกลิ่นหอมเมื่อเนื้อไม้แก่ได้ขนาด เนื้อไม้มีน้ำมันเมื่อถูกความร้อนจะมีกลิ่นหอมยิ่งขึ้น ผู้คนในสมัยโบราณนิยมนำไม้จันทน์ประเภทนี้มาใช้ในงานช่างชั้นสูง และใช้เป็นพื้นเผาศพผู้สูงศักดิ์ หรือผู้มีคุณธรรมสูง มีเกียรติยศสูงดังกล่าวแล้ว

การสร้างพระโกศจันทน์

รายละเอียดและขั้นตอนการสร้างพระโกศจันทน์เมื่อได้รับทราบคำสั่งกรมศิลปากร เรื่องการดำเนินการจัดซ่อมสร้างเครื่องใช้เครื่องประกอบในการพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี สำนักช่างสิบหมู่ได้จัดเตรียมการทั้งบุคลากรและวัสดุทุกด้านที่จะต้องปฏิบัติการ อันสำคัญยิ่งนี้อย่างเร่งด่วน

ในการสร้างพระโกศจันทน์ครั้งนี้ กรมศิลปากรได้มอบหมายให้นายนิยม กลิ่นบุบผา นักวิชาการช่างศิลป์เชี่ยวชาญ (ด้านช่างสิบหมู่) เป็นผู้ออกแบบและกำหนดลวดลายประดับองค์พระโกศ โดยมีพลอากาศตรีอาวุธ เงินชูกลิ่น ให้คำแนะนำปรึกษานายพิจิตร นิมงาม นายช่างศิลปกรรมชำนาญงานเป็นผู้เขียนขยายแบบรูปทรงขนาดเท่าจริง และถอดลวดลายจากแบบร่างเป็นชิ้นส่วนของลายซ้อนไม้ขนาดเท่าจริงเพื่อทำการโกรกฉลุเป็นลวดลายมีนายมนตรี ชื่นช่วย นายช่างศิลปกรรมปฏิบัติงานเป็นผู้ช่วย กลุ่มงานช่างแกะสลักและช่างไม้ประณีตในการควบคุมของนางวิจิตร ไชยวิชุด ดำเนินการตัด ฝ่า ไล่ไม้จันทน์ และดำเนินการโกรกฉลุแผ่นไม้จันทน์ให้เป็นลวดลายตามแบบ

ภาพที่ ๒

ภาพที่ ๓

ภาพที่ ๔

ภาพที่ ๒ - ๔ นายนิยม กลิ่นบุบผา นายพิจิตร นิ่มงาม และนายมนตรี ชื่นช่วย กำลังดำเนินการขยายแบบ ขยายลาย และเขียนรายละเอียดส่วนต่าง ๆ ของพระโกศ จันทน์ขนาดเท่าจริง เพื่อใช้เป็นต้นแบบในการโกรกกลูแผ่น ไม้จันทน์ แล้วนำมาติดซ้อนกันให้เป็นกลุ่มซ้อนขึ้นลวดลาย ตามแบบ เรียกว่าลายซ้อนไม้แล้วคุมประกอบกันขึ้นตาม รูปทรงของโครงพระโกศให้ได้ทรงวัดทรงและลวดลายตาม ต้องการ

ภาพที่ ๕

ภาพที่ ๖

หลังจากการออกแบบเขียนแบบและขยายแบบเท่าจริงเรียบร้อยแล้ว กลุ่มงานช่างโลหะฯ เริ่มดำเนินการสร้างหุ่นโครงพระโกศจันทน์ โดยใช้เหล็กเส้นรูปลักษณะต่าง ๆ ตามความเหมาะสม ตัดต่อ เชื่อม ผูก ให้ได้รูปทรงของโครงหุ่นตามแบบที่กำหนด แล้วนำลวดตาข่ายที่มีตาอ่อนข้างถี่และมีเส้นลวดเล็กเพื่อความสะดวกในการนำซ้อลายฉลุไม้จันทน์เข้าผูกประกอบได้ทุกขนาด และมองไม่เห็นลวดตาข่ายด้านใน การกรูลวดตาข่ายต้องกรูให้ทั่วและขึงให้ตึง บังคับให้เข้ารูปทุกสัดส่วนและซอกมุม เพื่อให้ได้รูปทรงของโครงหุ่นงดงามตามต้องการ การทำหุ่นโครงพระโกศในลักษณะนี้โบราณเรียกว่าการผูกหุ่นโครง ตามภาพที่ ๕ และภาพที่ ๖

ทางด้านช่างแกะสลัก และช่างไม้ประณีตจะทำการคัดเลือกไม้จันทน์ที่เนื้อดีมีสีสวยเหมาะสมจากไม้ที่มีจัก ผ่า ตัดออกเป็นแผ่นบาง จะให้บางมากหรือน้อยตามลักษณะสัดส่วนของลายที่จะใช้ เช่น ลายส่วนล่างมักจะมีจัก ผ่าไม้ให้ค่อนข้างบาง ลายที่ซ้อนทับอยู่ด้านบนหรือด้านนอกมักจะมีควมหนามากขึ้น หรือตามลักษณะดอก ใบ ก้าน เถา หรือกรอบลายบางส่วน เช่น ตรงฝาพระโกศและฐานพระโกศมักมีลักษณะเป็นบัวถลา จะต้องจัก ผ่าไม้ให้เป็นแผ่นโค้งตามรูปทรงของทรงบัวตรงนี้ จะค่อนข้างยาก ตามภาพที่ ๗ และภาพที่ ๘ จากนั้นจึงนำแบบลวดลายส่วนต่าง ๆ ขึ้น ติดบนผิวไม้กระดานที่เตรียมไว้ ตามภาพที่ ๙ และภาพที่ ๑๐

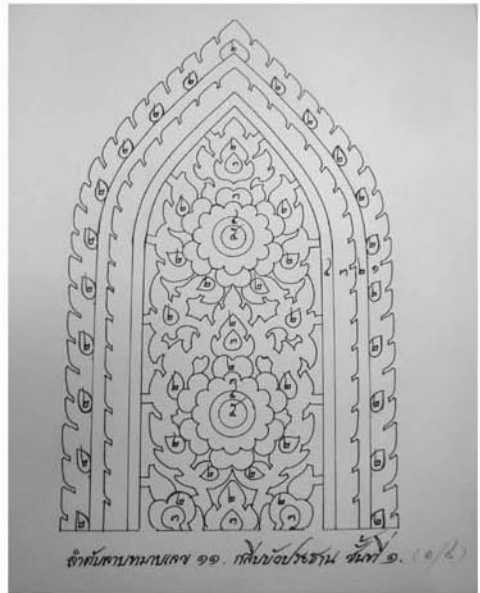
ต่อจากนั้นช่างแกะสลักก็จะทำการโกรกฉลุแผ่นไม้จันทน์ตามแบบลายที่ติดไว้บนผิวไม้ ให้เป็นชิ้นลายรูปร่างต่าง ๆ ตามแบบแล้วจึงนำลายขนาดต่าง ๆ เข้าติดซ้อนกันให้เป็นช่อกลุ่ม หรือกลีบให้ถูก

ภาพที่ ๗

ภาพที่ ๘

ภาพที่ ๙

ภาพที่ ๑๐

ต้องตรงตามแบบที่กำหนดไว้ แยกเป็นพวกหรือประเภทไม้ให้สับสน เพื่อความสะดวกในการหยิบใช้ประกอบเข้าเป็นช่อกลุ่มของลายต่าง ๆ ต่อไป ตามภาพที่ ๑๑ และภาพที่ ๑๒

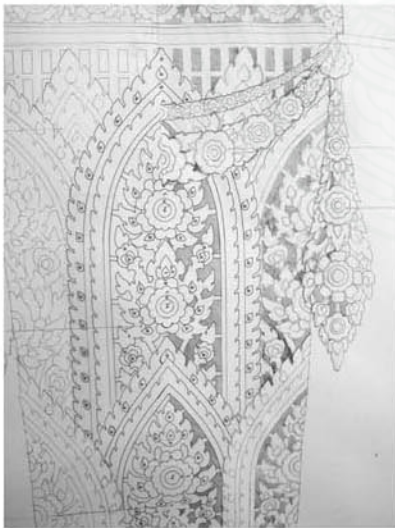
การโกรกฉลุลวดลายซ้อนไม้ที่ใช้ประดับพระโกศจันทน์ ช่างจะเริ่มฉลุลายส่วนที่เป็นพื้นล่างหรือลายที่เป็นกลุ่มรูปทรงของช่อลายก่อน แล้วจึงฉลุลายที่จะซ้อนขึ้นมาในแต่ละชั้นจนถึงลายส่วนที่ซ้อนอยู่บนสุดหรือผิวหน้าสุดและมีขนาดใหญ่ไปหาเล็กสุด เพื่อความสะดวกและรวดเร็วในการจัดซ้อนลายและไม่เกิดการสับสนในการจัดลาย

ภาพที่ ๑๑

ภาพที่ ๑๒

ภาพที่ ๑๓

ภาพที่ ๑๔

ภาพที่ ๑๕

ภาพที่ ๑๖

วิวัฒนาการสร้างลายซ้อนไม้เริ่มจากการเขียนลายต่าง ๆ ตามขนาดเท่าจริงเพื่อใช้เป็นแบบ โกรกฉลุไม้ให้เป็นลวดลายต่าง ๆ ตามแบบในภาพที่ ๑๓ แล้วเริ่มฉลุลายส่วนล่างสุดที่ใช้เป็นช่อหรือทรงของกลุ่มลายตามภาพที่ ๑๔ และภาพที่ ๑๕ ซึ่งเป็นรูปกลีบบัว ต่อจากนั้นจึงฉลุลายรูปแบบต่าง ๆ ที่เป็นดอกบานดอกตูม ใบ กิ่ง ก้าน เถาของใบเทศ แล้วนำเข้าจัดซ้อนเป็นช่อลายในรูปทรงของกลีบบัวดังในภาพที่ ๑๕ ต่อจากนั้นจึงนำกลุ่มช่อของลายเข้าประกอบกับองค์พระโกศ จัดให้มีระยะของกลีบหลักและกลีบรองในภาพที่ ๑๖

ช่างจากกลุ่มงานช่างแกะสลักกำลังนำลายกลีบบัวองค์พระโกศเข้าประกอบตามชั้นเชิง หรือตำแหน่งของลายอย่างบรรจงจัดและประณีตสวยงาม ตามภาพที่ ๑๗ และภาพที่ ๑๘

ภาพที่ ๑๗

ฝาพระโกศตอนเริ่มต้นประดับลายชั้นแรก มองจากยอดพระโกศลงไป ภาพที่ ๒๐ การประดับลายฝาพระโกศที่ซ้อนลายเพิ่มขึ้น แต่ยังไม่ครบทุกชั้น ทำให้เห็นวิธีการ ขั้นตอนการประดับลายซ้อนไม้ของไทย

ภาพที่ ๑๙

ภาพที่ ๑๘

ภาพที่ ๒๐

ลวดลายส่วนฝาของพระโกศจันทน์ส่วนใหญ่จะเป็นลายประเภทลายทรงกระจังตามแบบลวดลายที่ช่างในอดีตนิยมใช้สืบทอดกันมาเพราะเป็นลายที่มีความเหมาะสมกับลักษณะของทรงมงกุฎ ทำให้มีความงดงามตามรูปทรงและเป็นระเบียบดูสวยงามทุกด้านทุกมุม ในภาพที่ ๑๙ เป็นภาพ

เมื่อคณะช่างจากกลุ่มประณีตศิลป์ สำนักช่างสิบหมู่ ดำเนินการติดประดับลวดลายซ้อนไม้ ซึ่งเป็นไม้จันทน์ที่มีสีอ่อนและสีเข้มวางซ้อนสลับสีกัน เกิดเป็นจังหวะและระยะของลวดลายสวยงามเป็นธรรมชาติตามสีของเนื้อไม้โดยไม่ต้องแต่งแต้มสีแต่อย่างใด มีฝาเป็นทรงมงกุฎ มี ๓ ชั้นเกี่ยว

เกี่ยวแต่ละชั้นมีชั้นกระจังลดหลั่นกันตามระยะที่พอเหมาะ โดยตั้งกระจังสองชั้นตั้งอยู่เหนือหน้ากระดานชั้นเกี่ยวรองรับแนวกระจัง ชั้นหน้ากระดานนี้ประดับลายดอกอย่างละเอียด มีลายกระจังทั้งแนวนบนและแนวล่างประดับตามแนวลดคั่นระยะดอกไปโดยตลอด เหนือแนวลดตั้งกระจังตาอ้อยแถวนอกตั้งกระจังเจิมแถวในทุกชั้น จนถึงปลียอดพระโกศ เหนือปลียอดพระโกศประดับพุ่มข้าวบิณฑ์ เหนือชั้นเกี่ยวบัวถลาฝาพระโกศ และเกี่ยวชั้นที่ ๒ บั๊กช่อดอกไม้ไหวประดับฝาพระโกศโดยรอบทั้ง สองชั้น

องค์พระโกศทำเป็นสองซีกเมื่อเวลาจะประกอบพระโกศ นำเข้าประกบชิดกันเกาะยึดด้วยบ่าลิ้นโครงเหล็กภายใน เพื่อความสะดวกในการถอดประกอบ เนื่องจากองค์พระโกศมีรูปทรงที่เป็นภาชนะก้นสอบแคบ ปากผาย ไม่สามารถสวมลงจากด้านบนได้ จึงต้องทำเป็นสองซีกถอดประกอบทางด้านข้าง แล้วครอบฝาพระโกศ ซึ่งมีชั้นเดียวทำหน้าที่รัดปากพระโกศอีกทางหนึ่งด้วยเพื่อความมั่นคงและองค์พระโกศไม่แยกจากกันดังภาพที่ ๒๑ และภาพที่ ๒๒

ภาพที่ ๒๑

ภาพที่ ๒๒

ภาพที่ ๒๓

ภาพที่ ๒๔

ภาพที่ ๒๕

ภาพที่ ๒๓ - ๒๕ แสดงให้เห็นการครอบ
ประกอบพระโกศจันทน์เข้ากับองค์พระโกศลงใน
ที่ใช้ทรงพระศพ ทำให้ทราบว่าในขณะที่พระโกศ
ลงในประดิษฐานอยู่ภายในพระโกศจันทน์
มีลักษณะอย่างไร มีขนาดสัดส่วนที่สัมพันธ์
สอดคล้องกันอย่างไร

พระโกศจันทน์ เมื่อเสร็จสมบูรณ์แล้ว
มีลักษณะเป็นพระโกศแปดเหลี่ยมฐานเตี้ย
องค์พระโกศเป็นกลีบบัวอุบล หรือบัวสายประดับ
ลวดลายช่อดอกใบเทศอยู่ในรูปทรงพุ่มก้านดอก
อยู่ในกลีบบัวที่แทรกสลักกลีบอยู่โดยรอบองค์
พระโกศซ้อนกลีบกันขึ้นไป ๓ ชั้นจนถึงปากพระโกศ
มีเกสรบัวฉลุลาย ส่วนปลายมีตุ้มเกสรประดับ
ขอบปากพระโกศ ตรงมุมเหลี่ยมปากพระโกศทั้ง
แปดมุมห้อยช่อเฟืองระย้าประดับพระโกศโดยรอบ
รวม ๘ ช่อ ที่เอวพระโกศตั้งกระจังตาอ้อย แนวนอก
ตั้งกระจังเจิมขนาดใหญ่แนวในและในสุดของเอว
พระโกศประดับช่อดอกไม้เวยโดยรอบรวม ๑๖ ดอก
อยู่เหนือหน้ากระดานฐานพระโกศถัดลงไปเป็น
ท้องไม้และลายบัวคว่ำฐานพระโกศรองรับด้วยลาย
หน้ากระดานล่าง ฐานพระโกศทำเป็นลายดอก
หกกลีบดอกใหญ่สลักดอกเล็ก เป็นแนวเนื่องโดย
รอบหน้ากระดานฐานล่าง หรือหน้ากระดานเชิงฐาน

ฝาพระโกศเป็นทรงมงกุฎแปดเหลี่ยมเช่น
เดียวกับองค์พระโกศ ขอบฝาด้านล่างสุดที่ครอบ
เหนือปากพระโกศทำเป็นชั้นเกี่ยวแบบเกี่ยวชฎา
มงกุฎ ทำเป็นลายดอกหกกลีบเรียงกันเหลี่ยมละ
๕ ดอก ตรงมุมเหลี่ยมของฝาจะประดับดอกใหญ่
คันระย้าตรงกับพวงอุบะช่อเฟืองระย้า ปากพระโกศ
และตรงตำแหน่งนี้เหนือขึ้นไปจะปักช่อดอกไม้เวย
ช่อมุมทุกมุมด้วย และระหว่างช่อดอกไม้เวยตรงมุม
จะประดับช่อรายไปตามแนวกระจังอีก ๒ ช่อต่อ
๑ ด้าน มี ๘ ด้าน รวมทั้งหมดเหนือเกี่ยวชั้นล่างนี้มี
มีดอกไม้เวย ๒๔ ดอก เหนือเกี่ยวเป็นบัวถลา หรือ
บัวฟาละมี เหนือบัวถลาตั้งกระจัง ๒ ชั้น รอบบัว

ภาพที่ ๒๖

เกสร รองรับเกี่ยวชั้นที่ ๒ ซึ่งลายประดับชั้นเกี่ยว
เหมือนกันกับเกี่ยวชั้นล่าง แต่เล็กกว่าตามขนาดของ
ทรงเกี่ยว เหนือชั้นเกี่ยวประดับกระจัง ๒ ชั้น ด้าน
ในปักช่อดอกไม้เวยโดยรอบ ดอกไม้เวยชั้นนี้มี
๑๖ ดอก ถัดขึ้นไปเป็นชั้นกระจังของฝาโกศทรง
มงกุฎ ๒ ชั้น ต่อด้วยชั้นบัวเกสรรองรับเกี่ยวชั้นที่ ๓
หรือเกี่ยวชั้นบนสุดประดับชั้นเกี่ยวเป็นลายดอก
หกกลีบเหมือนชั้นเกี่ยวชั้นล่างและชั้นที่ ๔ ตั้งกระจัง
เหนือเกี่ยว ๒ ชั้น ถัดขึ้นไปเป็นชั้นกระจังเหนือชั้น
เกี่ยวรองรับปลียอด ซึ่งเป็นทรงดอกบัวตูมแบบ
บัวพทุม หรือบัวหลวงประดับช่อพุ่มข้าวบิณฑ์ยอด
พระโกศ การโกจรณฉลุสายซ้อนไม้ใช้ประดับให้เป็น
ดอกดวงช่อพวงพุ่มก้านแนวแถวชั้นเชิงต่าง ๆ
ตั้งแต่ฐานตลอดยอดองค์พระโกศที่เป็นลวดลายไม้
ชั้นน้อยชั้นใหญ่รวมทั้งหมด ๘,๓๒๐ ชั้น เมื่อนำขึ้น
ประกอบเป็นองค์พระโกศแล้ว นายนิยม กลิ่นนุบผา

ผู้ออกแบบเห็นว่าลายบางช่วงยังไม่เด่นชัดจึงให้เพิ่มลายขนาดเล็กและไล่ลายตรงส่วนที่เห็นสมควรเพิ่มที่ปากพระโกศและฝาพระโกศจนดูงดงาม จึงมีลายเพิ่มจากยอดเดิมอีกประมาณ ๗๐๐ ขึ้นรวมเป็นชั้นลายทั้งสิ้นประมาณ ๙,๐๐๐ ขึ้นแล้วเสร็จสมบูรณ์ งดงาม สง่า สมพระเกียรติยศพร้อมที่จะใช้ประกอบพระโกศลงในประดิษฐานบนพระจิตกาธาน เพื่อการพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพในลำดับต่อไป

พระโกศจันทน์ ซึ่งเป็นพระโกศที่จะต้องใช้ประกอบพระศพก่อนการพระราชทานเพลิง หลังจากพระราชทานเพลิงแล้วจะต้องใช้พระโกศทองคำลงยาสำหรับทรงพระอัฐิเป็นลำดับต่อไป

พระโกศพระอัฐิ หรือพระโกศสำหรับใช้ทรงพระอัฐิ เป็นพระโกศที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นที่เก็บรักษาพระอัฐิไว้เพื่อการรำลึกถึงเพื่อถวายราชสักการะ ถวายสักการะการบำเพ็ญพระราชกุศล บำเพ็ญพระกุศล อุทิศถวายในโอกาสสำคัญตามพระราชประเพณี และประเพณีไทยที่สืบทอดมาช้านาน

พระโกศพระอัฐินี้ จะมีการจัดสร้างขึ้น เมื่อมีพระราชพิธีถวายพระเพลิง หรือพระราชทานเพลิงพระบรมศพพระมหากษัตริย์ หรือพระราชทานเพลิงพระศพพระบรมวงศ์ ชั้นสูงของไทย เป็นการเฉพาะเป็นคราว ๆ ไป

เมื่อมีการเตรียมงานพระบรมศพ หรือพระศพ เพื่อการออกพระเมรุก็จะต้องเตรียมจัดสร้างพระโกศจันทน์เพื่อใช้ประกอบพระโกศ ในการถวายพระเพลิง หรือพระราชทานเพลิงพระศพ ในขณะเดียวกันก็จะต้องเตรียมการจัดสร้างพระโกศทรงพระอัฐิ ซึ่งเป็นพระโกศทองคำขนาดเล็ก เพื่อใช้เก็บรักษาพระบรมอัฐิและพระอัฐิเป็นการเฉพาะทุก ๆ พระองค์ตาม

พระโกศพระอัฐิสมเด็จพระเจ้าฟ้าตามพระราชประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมานั้น ล้วนสร้างด้วย

ทองคำลงยาประดับพลอยมีรูปทรงโดยรวมเป็นทรงกระบอก ก้นสอบ ปากผาย ฐานรองพระโกศเป็นบัวฐานสิงห์ ฝาเป็นทรงมงกุฏ และมีเครื่องประดับพระโกศ การสร้างพระโกศพระอัฐิสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ในครั้งนี้ กระทรวงวัฒนธรรม โดยกรมศิลปากรได้มอบหมายให้นายนิยม กลิ่นบุบผา นักวิชาการช่างศิลป์เชี่ยวชาญ สำนักช่างสิบหมู่ เป็นผู้ออกแบบเขียนแบบ พร้อมกำหนดรายละเอียดต่าง ๆ ให้ถูกต้องตามแบบแผนพระราชประเพณี และสมเด็จพระเกียรติยศทุกประการ โดยมีพลอากาศตรี อาวุธเงินชุกลิน เป็นที่ปรึกษาและให้คำแนะนำ

ในการออกแบบพระโกศองค์นี้ อาศัยรูปแบบพระโกศของทรงพระบรมอัฐิของสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า และพระโกศของทรงพระอัฐิของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ เป็นแนวทาง ซึ่งพระโกศของทรงพระบรมพระอัฐิและพระอัฐิของทั้งสองพระองค์เป็นพระโกศที่มีรูปลักษณะโดยรวมคล้ายกับพระโกศของใหญ่ที่ใช้ทรงพระบรมศพและพระศพต่างกันที่พระโกศของทรงพระอัฐิจะมีทรวดทรงไปในทางสูงหรือทางตั้ง และมีรูปทรงที่เพรียวกว่าพระโกศของใหญ่

พระโกศของทรงพระอัฐิสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ในครั้งนี้ก็มีรูปทรงคล้ายคลึงกัน ต่างกันที่เป็นทรงกระบอกกลม ลวดลายและรายละเอียดต่าง ๆ ทั้งองค์พระโกศเครื่องประดับพระโกศแบ่งออกเป็น ๕ ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ ๑ ส่วนฐานพระโกศ ทำเป็นบัวฐานสิงห์ทำนองฐานบัลลังก์มีหน้ากระดานล่าง ซึ่งอยู่ตรงส่วนล่างสุดของฐานพระโกศมีลายประดับในแนวนอน หรือแนวระนาบบุคูนเป็นลายประจำยามก้ามปู ตรงส่วนกลางของลายก้ามปูทำเป็นดอก

หกกกลีบ ไม่มีลูกฟัก ไส้กลางดอกประดับพลอยพื้นหน้ากระดานลงยาสีชมพู ตั้งกระจังลอยทั้งแนวบนและแนวล่างของลายหน้ากระดานแทนลายลูกขนาน เหนือชั้นหน้ากระดานขึ้นไปเป็นชั้นฐานสิงห์ บุตุณเป็นลายฐานสิงห์ มีกาบประดับแข็งสิงห์เป็นระยะช่วงระหว่างแข็งสิงห์เหยียบพื้นทรุดเข้าด้านในลงยาสีแดงชมพู ถัดขึ้นไปเป็นชั้นบัวหลังสิงห์บุตุณ ลวดลายในลักษณะลายกระจังกลีบบัวรองรับท้องไม้ฐาน ซึ่งทำเป็นช่องลูกฟักกลาง ช่องลูกฟักทำเป็นลาย ดอกสี่กลีบอย่างลายประจำยามราชวัติส่องถน แต่พื้นที่บเหนื่อขึ้นไปเป็นลวดบัวรองรับชั้นหน้ากระดานฐานสิงห์บุตุณเป็นลวดลายบัวกระจังรองรับหน้ากระดาน หน้ากระดานฐานสิงห์บุตุณเป็นลายประจำยามกำมปู ประดับดอกเช่นเดียวกับชั้นหน้ากระดานล่าง เหนือชั้นหน้ากระดานเป็นชั้นท้องไม้บุตุณเป็นกลีบบัวเกสรรองรับชั้นบัวปากฐาน ชั้นบัวปากฐานทำเป็นลายกระจังกลีบบัว ๒ ชั้น อยู่ในรูปทรงของบัวฉัตรหรือบางคนเรียกบัวกลุ่มเป็นปากฐานรองรับองค์พระโกศ ทุกชั้นตั้งกระจังตาอ้อย และกระจังเจิมซ้อนเป็นชั้นคู่ประดับ ลงยาพื้นสีขาว สลับสีชมพูประดับพลอย

ส่วนที่ ๒ ส่วนองค์พระโกศบุตุณเป็นลายใบเทศประดับดอกอยู่ในรูปทรงกลีบบัวอุบลงกกลโกศ ซ้อนกัน ๔ ชั้น หรือ ๔ แนว ประกอบกันเป็นองค์พระโกศ ตามแบบอย่างที่ทำกันสืบเนื่องมาแต่โบราณ มีกลีบใหญ่สลับกลีบแทรกโดยรอบทุกชั้น กลีบบัวนี้ลายรอบขอบกลีบบุตุณเป็นลวดลายอย่างลายน่องสิงห์ กลางกลีบเป็นลายก้านต่อดอกในลักษณะลายใบเทศ ประดับพลอยสีขาวสลับพลอยสีชมพู พื้นลงยาสีขาว ตรงกลางกลีบบัวประมาณส่วนกลางองค์ พระโกศประดับตราอักษรพระนามย่อ พร. ภายใต้พระชฎาห้ายอด ขอบปากพระโกศด้านนอก เป็นลวดบัวบุตุณเป็นลายกระจังกลีบบัวหันปลายลงเป็นการบอกระยะสุดขององค์พระโกศ ปากพระโกศด้านในทำเป็นลิ้นสำหรับบังคับฝาพระโกศ

ส่วนที่ ๓ ส่วนที่เป็นฝาพระโกศ ทำเป็นทรงมงกุฏ ประดับชั้นเกี่ยว ๓ ชั้น ชั้นเกี่ยวนี้บางที่เรียกมาลัยทอง หรือเกี่ยวมาลัยทอง บุตุณเป็นลายประจำยามกำมปูประดับดอกกลางดอกประดับพลอยสีขาวลงยาสีชมพูทุกชั้นเกี่ยว เหนือขึ้นไปเป็นบัวถลาฝาพระโกศบุตุณเป็นลายกระจังกลีบบัวตามรูปทรงของบัวถลา ตั้งกระจังล้อมแนวล่างของชั้นบัวถลา ๑ แนว ด้านบน ๒ แนว หรือกระจังชั้นซ้อน โดยแนวล่างเป็นลายกระจังตาอ้อย แนวบนเป็นลายกระจังเจิม ถัดขึ้นไปเป็นชั้นบัวเกสร ซ้อนเป็นชั้นคู่เหนือปลายบัวเกสรตั้งแนวกระจัง แนวล่างเป็นกระจังตาอ้อย แนวบนเป็นกระจังเจิม ๒ ชั้น เหนือขึ้นไปเป็นชั้นบัวเกสรรองรับชั้นเกี่ยวชั้นที่ ๒ ไล่ขนาดตามทรงมงกุฏทั้ง ๓ ชั้น ชั้นกระจังนี้ถ้ามองดูรวมชั้นเกี่ยวด้วย จะแลเห็นเป็นแนวกระจัง ๓ ชั้น มีชั้นละ ๒ แนวดังกล่าว และชั้นรองแนวกระจังจะทำเป็นชั้นบัวเกสรทุกชั้น ลงยาสีขาวระหว่างร่องกลีบบัวเกสรทุกชั้นไปจนถึงชั้นกระจังรองปลียอดมงกุฏ ทำเป็นชั้นกระจังชั้นเดียวเรียงขึ้นไป ๓ ชั้น หรือ ๓ ดับ เนื่องจากมีพื้นที่แคบ และกระจังมีขนาดเล็กมากรองรับปลียอด และทำบัวเกสรประดับได้ชั้นกระจังทุกชั้นจนถึงปลียอด

ส่วนที่ ๔ ส่วนที่เป็นยอดพระโกศ ทำเป็นสองแบบ แบบที่ ๑ ทำเป็นช่อดอกไม้ใบเทศอยู่ในทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ ทำด้วยเงินบริสุทธิ์ ประดับพลอยสีขาว ติดประดับอยู่เหนือปลียอดมงกุฏ แบบที่ ๒ ทำเป็นสุวรรณฉัตรเจ็ดชั้น เดิมเป็นสุวรรณฉัตรหัวชั้น ภายหลังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าพระราชทานฉัตรเจ็ดชั้น จึงเปลี่ยนเป็นสุวรรณฉัตรเจ็ดชั้นทำด้วยทองคำอยู่เหนือปลียอดมงกุฏ ตรงคันฉัตรและก้านพุ่มข้าวบิณฑ์ที่อยู่ตรงส่วนล่างของปลียอดถัดชั้นกระจังลงไปทำเป็นแกนเกลียวสำหรับถอดใส่ผลัดเปลี่ยนกันเมื่อจะต้องผลัดเปลี่ยน

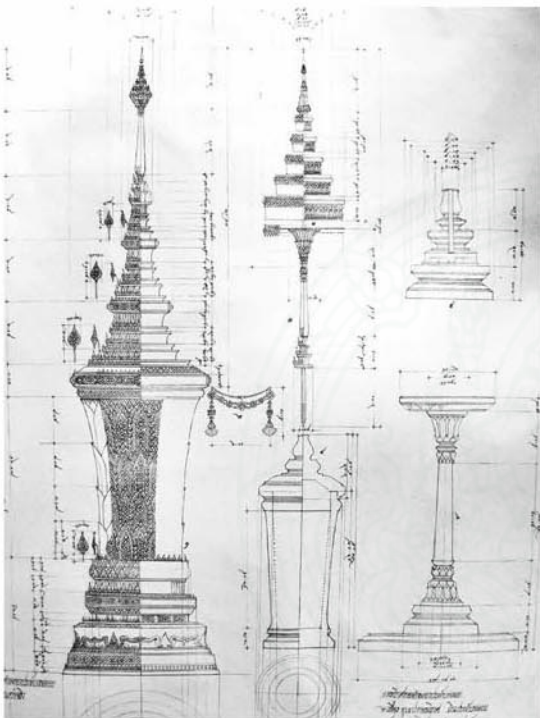
ส่วนที่ ๕ เป็นเครื่องประดับพระโกศ ทำด้วยเงินประดับพลอยขาวทั้งหมด ประกอบด้วย

- ดอกไม้เฒ่า ทำเป็นทรงใบเทศบุคูน ลวดลายเป็นช่อก้านโค้งและไหวสั้นได้ใช้ปักประดับเหนือบัวปากฐานหลังแนวกระจิงปากฐานมีทั้งหมด ๑๒ ช่อ หรือ ๑๒ ดอก

- ดอกไม้ไหวหรือดอกไม้ฝามีลักษณะเดียวกับดอกไม้เฒ่า ใช้ปักหลังชั้นกระจิงเหนือชั้นบัวถลา มี ๑๒ ช่อ หรือ ๑๒ ดอก ชั้นกลางมี ๘ ดอก และชั้นบนมี ๘ ดอก รวมทั้งหมด ๓๖ ดอก

ภาพที่ ๒๘

ภาพที่ ๒๙

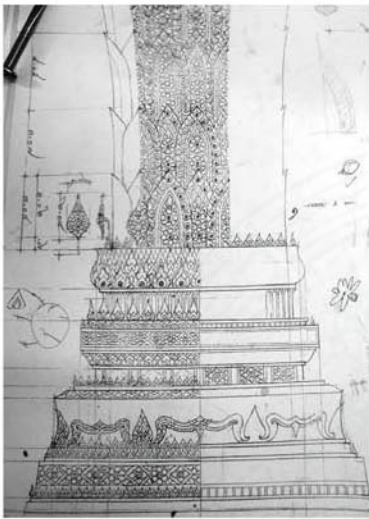
พระโกศทองคำลงยา

พระโกศทรงพระอัฐิของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ทำด้วยทองคำลงยาประดับพลอย มีขนาดความสูงตามแบบที่กำหนดตั้งแต่ชั้นหน้ากระดานเชิงฐานส่วนล่างสุดถึงยอดพุ่มข้าวบิณฑ์ ๖๔.๐๙ เซนติเมตร ขนาดความกว้างที่สุดที่ชั้นเกี่ยวฝาพระโกศ ๑๔.๐๕ เซนติเมตร เชิงฐานกว้างที่สุด ๑๖.๐๖ เซนติเมตร

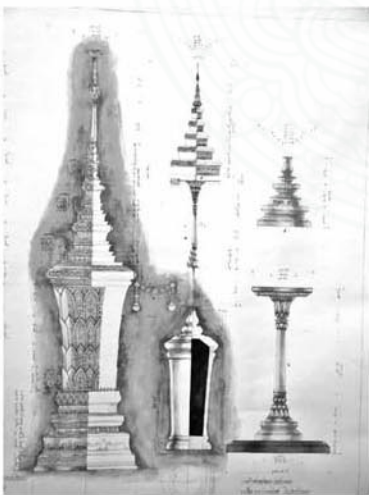
ทำด้วยทองคำเนื้อ ๙๐ เปอร์เซ็นต์ น้ำหนักทองคำ ๒,๒๔๑.๒ กรัม น้ำหนักเงิน ๓๙๓.๕ กรัม น้ำหนักพลอย ๑๒.๒ กรัม น้ำหนักสี ๖.๔ กรัม อื่น ๆ ๑๘.๕ กรัม รวมน้ำหนักทั้งหมด ๒,๖๗๑.๘ กรัม

การออกแบบพระโกศทองคำลงยาเพื่อใช้ทรงพระอัฐิของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ในครั้งนี้ พลอากาศตรี อาวุธ เงินชูกลิ่น ศิลปินแห่งชาติ ได้ให้คำแนะนำว่าควรจะทำเป็นพระโกศทรงกลม และลงยาสีขาวเป็นหลักการออกแบบโดยใช้แนวทางของศิลปกรรมรูปแบบโดยรวมขององค์ พระโกศ คล้ายพระโกศทองคำทรงพระอัฐิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า และพระโกศทองคำทรงพระอัฐิของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ซึ่งพระโกศทองคำองค์ที่ทรงพระอัฐิของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ นี้ นายนิยม กลิ่นบุบผา เป็นผู้ออกแบบ แต่เป็นทรงแปดเหลี่ยม ส่วนพระโกศที่ทรงพระอัฐิสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ เป็นทรงกลมฝาทรงมงกุฎเช่นเดียวกัน แนวกระจิงที่ประดับตามชั้นกระจิงของฝาพระโกศทำเป็นแนวกระจิง

ชั้น ๒ แถวแถวล่างเป็นกระจังตาอ้อย แถวบนเป็นกระจังเจิม ทุกชั้นต่างกับของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ ตรงแนวกระจังฝาพระโกศของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ ทำเป็นลวดบัวกลีบลาย คล้ายกระจังอยู่แนวล่าง แล้วซ้อนกระจังเจิม ตั้งอยู่บนขอบของปากบัวทุกชั้น การลงยาสีพระโกศสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ ลงยาสีแดงสลับสีเขียวประดับพลอยสีขาวทั้งองค์ แต่ของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ลงยาสีขาวแทรกสลับสีชมพูประดับพลอยสีขาวและสีชมพูตลอดทั้งองค์

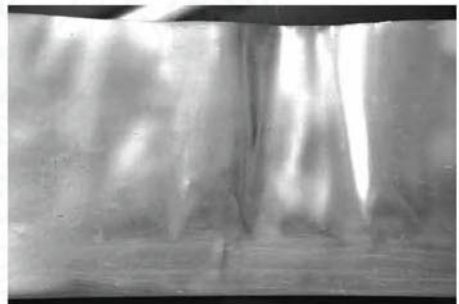
ภาพที่ ๒๙

ภาพที่ ๓๐

การออกแบบเริ่มจากการเขียนลายเส้นร่าง แล้วลงเส้นหนักให้แน่นอนจนแล้วเสร็จแล้วกะส่วนให้ได้ขนาดสัดส่วนรายละเอียดตามชั้นเชิงต่าง ๆ ตามภาพที่ ๒๙ ต่อจากนั้นระบายสีตามลวดลายตามสัดส่วนต่าง ๆ เช่น ลายกลีบบัวลายลวดบัวลายกระจังบัวหลังสิงห์ ล้วนสิงห์ หน้ากระดานทองไม้บัวเกสร ชั้นกระจังหลังคาฝาพระโกศ ดอกไม้ไหวเพื่อระย้าพุ่มข้าวบิณฑ์ดอกไม้เอวฉัตร ถ้าศิลาฐานและแป้นรับยอดและฝาพระโกศจนแล้วเสร็จตามภาพที่ ๓๐ ต่อจากนั้นนำแบบเสนอผู้บังคับบัญชาตามลำดับ เมื่อได้รับการอนุมัติรูปแบบแล้วดำเนินการจัดซื้อ จัดจ้าง จัดหาวัสดุที่จะต้องใช้ เช่น ทองคำ เงินพลอย น้ำประสานทองยาสี ฯลฯ

เมื่อได้ทองคำ ซึ่งเป็นทองคำแท่งมาแล้วต้องนำไปรีดให้เป็นแผ่นบางตามขนาดที่ต้องการและเหมาะกับการที่จะใช้ขึ้นรูปหุ่นพระโกศ ทำการตัดขนาดรูปร่างที่จะม้วนให้เป็นรูปทรงกระบอกกันสอบปากผายออก ทาน้ำประสานทองแล้วเป่าแล่นเชื่อมให้ติดกันเหมือนท่อโลหะ ตามภาพที่ ๓๑ และภาพที่ ๓๓

ภาพที่ ๓๑

ภาพที่ ๓๒

ภาพที่ ๓๓

จากนั้นเคียวชั้นที่ผสมแล้วกรอกลงในกระบอกทองคำให้เต็มตามภาพที่ ๓๒ ทิ้งไว้สักครู่แล้วนำไปแช่ในน้ำเย็น ให้ลดอุณหภูมิจนเย็นสนิทและแข็งตัวพอเหมาะที่จะเคาะให้เป็นรูปทรงตามต้องการ ตามภาพที่ ๓๓ และภาพที่ ๓๔

ช่างโลหะประณีตกำลังเคาะขึ้นรูปหุ่นพระโกศทองคำ ภาพที่ ๓๕ และภาพที่ ๓๖ เป็นการเคียวชั้นกรอกลงในหุ่นฐานพระโกศเพื่อจะทำการบุดูแลวดลายตามลำดับต่อไป

ภาพที่ ๓๔

เมื่อกรอกชั้นได้ที่แล้ว ช่างโลหะจะเริ่มสลักดุนองค์พระโกศตามแนวเส้นในแบบที่กำหนดให้เกิดเป็นร่องเส้นลึกลงไปในตัวกระบอกทองคำเป็นรูปกลีบบัวอุบลจนตลอดหุ่นองค์พระโกศ แล้วตีลวดตัดกลีบให้สวยงาม ตามภาพที่ ๓๓ ต่อจากนั้นวางลวดลายกลีบบัวลงบนกลีบที่สลักดุนเส้นไว้ให้ทั่วตามภาพที่ ๓๔ แล้วเริ่มสลักดุนหรือบุดูแลวดลายให้ทั่วทุกกลีบ แล้วลอกแบบออกโดยการเป่าไฟละลายขี้ผึ้งออกแล้วเข้าชั้นนอกเพื่อตอกสลักดุนภายในลายให้มีระยะสูง - ต่ำ ทางด้านนอกตามต้องการ

ภาพที่ ๓๕

ภาพที่ ๓๖

ต่อจากนั้นก็กลับเข้าชั้นในอีกครั้ง เพื่อทำการสลักดุนเก็บรายละเอียดของตัวลายทุกตัว ยกเว้นลายเหยียบพื้นลายเพื่อให้ลายคมชัดและมีชั้นเชิงที่งดงาม ตามภาพที่ ๓๕ จากนั้นจึงนำชิ้นส่วนต่าง ๆ เข้าประกอบกัน ตามภาพที่ ๔๐

เสร็จแล้วทำการฝังพลอย ลงยาสี และติดเพ็องระย้าปากพระโกศตามลำดับดังภาพที่ ๔๑ ขณะช่างกำลังช่วยกันติดประดับเพ็องระย้าปากพระโกศ คนที่อยู่ทางด้านซ้ายของภาพทำหน้าที่ฝังพลอยประดับตามลวดลายต่าง ๆ ทั่วองค์พระโกศ

ภาพที่ ๓๗

ภาพที่ ๓๘

ภาพที่ ๓๙

ภาพที่ ๔๐

ภาพที่ ๔๑

ภาพที่ ๔๒ ช่างโลหะกำลังดำเนินการสลัก
ตุ่นโดยใช้ลวดตุ่นโลหะ ตอกเดินลวดตามเส้นลวดลาย
ให้เป็นลายกระจังตาอ้อยและกระจังเจิมต่าง ๆ

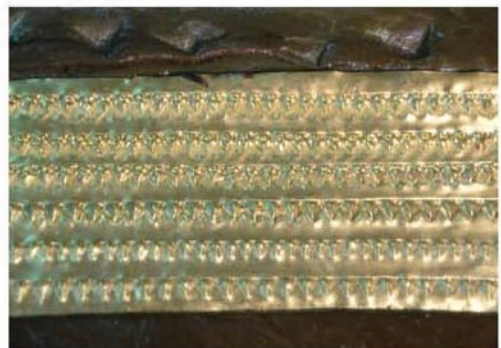
ภาพที่ ๔๓ ลายกระจังที่สลักตุ่นแล้วและเห็น
เป็นแถวแนวแต่ละชั้นกระจังยังไม่ได้ตัดให้เป็นรูปตัว
กระจัง

ภาพที่ ๔๔ ลายกระจังที่ตัดแบ่งตัวแล้วเป็น
แถว ๆ เมื่อแต่งขอบรอบทรงของกระจังแล้ว โค้งตบ
แถวกระจังให้เป็นวงกลมตามทรงของฝาพระโกศ
แล้วนำไปติดตั้ง เชื่อมกับชั้นกระจังเรียงตามลำดับ
เป็นชั้น ๆ ให้สวยงาม

ภาพที่ ๔๕ นำลายกระจังที่ตัดไว้เป็นแถว ๆ
แล้วโค้งเป็นวงขึ้นติดประดับตามชั้นของฝาพระโกศ
ไล่ขนาดจากใหญ่ไปหาเล็กและจากล่างขึ้นไป
ข้างบนจนแล้วเสร็จ

ภาพที่ ๔๒

ภาพที่ ๔๓

ภาพที่ ๔๔

ภาพที่ ๔๕

ภาพที่ ๔๖

ภาพที่ ๔๗

ภาพที่ ๔๘

ภาพที่ ๔๖ ชั้นลายกระจังที่ใช้ประดับฝาพระโกศ ทำเป็นกระจังซ้อนชั้น ชั้นล่างเรียกกระจังตาอ้อย ชั้นบนเรียกกระจังเจิม ลักษณะการตั้งลายกระจังแบบนี้ เรียกลายกระจังชั้นคู่หรือกระจังซ้อนชั้น

ภาพที่ ๔๙

องค์พระโกศเมื่อทำการสลักตนเรียบร้อยแล้วทำการลงยาสีชาวมะทรกลีชมพูตามสีประจำวันประสูติ พร้อมประดับพลอยสีชาวมะทรกลีชมพูตามดอกกลายในกลีบบัวและลายขอบของกลีบบัวทั่วองค์พระโกศ ภาพที่ ๕๐ จากนั้นทำการประดับเพ็ญมาลัยปากพระโกศ ซึ่งประกอบด้วยสายเพ็ญทำเป็นดอกแปดกลีบมีดอกเล็กคั่นระยะดอกใหญ่มีสายละ ๕ ดอก มีสายเล็กอยู่ด้านบน ประดับดอกทิวห้อยพวงอุเบเป็นระยะรอบปากพระโกศมี ๘ ชุด ทำด้วยเงินบริสุทธิ์ประดับพลอยสีขาวเรียกว่าเพ็ญระย้าตามภาพที่ ๕๑

ภาพที่ ๕๐

ภาพที่ ๕๑

ภาพที่ ๕๒-๕๔

ดอกไม้ไหวและดอกไม้เอวระดับพระโกศ

ภาพที่ ๕๕-๕๖

พระโกศที่เสร็จแล้วมีถ้าศิลาสีขาวใช้บรรจุพระอัฐิอยู่
ภายในพระโกศทองคำอีกชั้นหนึ่ง

ภาพที่ ๕๓

ภาพที่ ๕๔

ภาพที่ ๕๖ พระโกศที่เสร็จสมบูรณ์
พร้อมเครื่องประกอบ

จากภาพที่ ๔๙ - ๕๑ แสดงให้เห็นวงวนฉัตรหรือชั้นฉัตรทองคำที่บุสลักดุนเสร็จแล้ว ดอกปรุให้เป็นลายโปร่งก่อนจะนำเข้าประกอบเป็นคันฉัตร ภาพที่ ๕๐ นำวงวนหรือชั้นฉัตรเข้าประกอบเป็นคันฉัตรโดยสมบูรณแล้วพร้อมที่จะนำขึ้นติดประดับบนยอดพระโกศต่อไป

พระโกศทองคำลงยาประดับพลอย ถ้าศิลาพร้อมแป้นไม้แกะสลักปิดทองรองรับฝาพระโกศและฐานไม้กลึงปิดทองรองรับยอดพุ่มและยอดฉัตร เมื่อต้องการผลัดเปลี่ยนเพื่อให้ประกอบพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลในโอกาสต่าง ๆ เมื่อจะประกอบพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลหรืออัญเชิญเข้าขบวนแห่ต่าง ๆ จะประดับสุวรรณฉัตรเหนือพระโกศ หากประดิษฐานพระโกศไว้ในที่พระวิมานหรือในหีบพระอัฐิ จะประดับพุ่มข้าวบิณฑ์เหนือพระโกศ

นาฏกรรมโขน

ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

(ตอนที่ ๒ : รามเกียรติ์)

ชวลิต สุนทรานนท์ *

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์ขึ้น โดยมีพระราชประสงค์จะทรงไว้ใช้เป็นบทสำหรับแสดงโขน ไม่ใช่เป็นกวีนิพนธ์สำหรับการอ่าน และทรงดำเนินเรื่องตามคัมภีร์รามายณะของวาลมิกิ จึงทำให้เนื้อเรื่องในบทพระราชนิพนธ์ของพระองค์ มีความแตกต่างกับรามเกียรติ์สำนวนอื่น ๆ

บทละครรามเกียรติ์ที่ทรงพระราชนิพนธ์มีทั้งหมด ๑๕ ชุด โดยพระราชนิพนธ์เป็นบทเบิกโรง ๓ ชุด พระราชนิพนธ์เป็นบทโขน ๑๒ ชุด ซึ่งมีที่มาของเนื้อเรื่อง ๓ แห่งด้วยกันคือ

๑. ทรงแก้ไขตัดแปลงจากบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จำนวน ๖ ชุด ดังนี้

๑.๑ บทพระราชนิพนธ์เบิกโรง ๓ ชุด ได้แก่ ชุดรามสูรชิงแก้ว ชุดฤษีเลี้ยงลูก และชุดสุดาวตาร

๑.๒ บทพระราชนิพนธ์โขน ๓ ชุด ได้แก่ ชุดพิชิตกุมภนิยา ชุดพรหมาค ชุดกลสุชาจาร

๒. ทรงปรับปรุงบทจากบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ๑ ชุด คือ ชุดนางลอย

* นักวิชาการละครและดนตรีเชี่ยวชาญ (ด้านโขน ละคร และดนตรี) สำนักงานส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม

๓. ทรงพระราชนิพนธ์ตามเรื่องรามายณะของวาลมิกีฉบับองค니라จ จำนวน ๘ ชุด คือ ชุดอรชุนกับทศกัณฐ์ ชุดอภิเษกสมรสทรงพระราชนิพนธ์ไว้ ๒ ตอน คือ ตอนปราบดาตะกาศกับตอนอภิเษกสมรส ชุดลีลาหยาทรทรงพระราชนิพนธ์ไว้ ๒ ตอน คือ ตอนสุรปะนขามาหึง กับตอนตามกวางชุดเผลอลงกา ชุดพิเภกษณ์ถูกขับ ชุดจองถนนทรงพระราชนิพนธ์ไว้ ๒ ตอน คือ ตอนจองถนนตอนที่ ๑ กับตอนจองถนนตอนที่ ๒ ชุดประเดิมตีกลองกา ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ ๓ ตอน คือ ตอนศุภะสารวัณปลอมพล ตอนสุครีพหักฉัตร และตอนองคตลือสาร และชุดนาคบาท

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์บทโขนรามเกียรติ์ ดำเนินเรื่องด้วยการพากย์-เจรจาเพียงอย่างเดียวตามรูปแบบของการแสดงโขนแบบเดิมไว้ ๓ ชุด คือ ชุดเผลอลงกา ชุดองคตลือสาร และชุดพิชิตกุมภินิยา นอกนั้นพระองค์ทรงใช้วิธีการดำเนินเรื่องแบบโขนโรงใน คือ มีทั้งบทพากย์-เจรจา แบบโขน และเพลงขับร้องแบบละครใน โดยทรงมีวิธีการสร้างบทคือ มีการเปลี่ยนการเปิดเรื่องตามลักษณะของการแสดงละคร ตัดเหตุการณ์ในเรื่องที่ไม่จำเป็นออกเพิ่มเหตุการณ์สำคัญในเรื่อง ซึ่งมีทั้งตัดรายละเอียดของเนื้อเรื่อง เพิ่มรายละเอียดของเนื้อเรื่อง และเปลี่ยนรายละเอียดของเนื้อเรื่อง นับได้ว่าพระองค์ทรงเป็นบุคคลแรกที่ทรงพระราชนิพนธ์บทโขนสำหรับแสดง แล้วกำหนดให้ผู้แสดงปฏิบัติกำกับไว้ โขนตามแบบการละครตะวันตก ซึ่งการแสดงโขนแต่เดิมจะไม่มีบทพากย์-เจรจา จะเป็นผู้บอกบทให้ผู้แสดงปฏิบัติในขณะที่แสดงเท่านั้น

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำศิลปะการแสดง ๓ แบบมาผสมผสานกัน ในการสร้างเป็นบทละครรามเกียรติ์สำหรับการแสดงโขน ได้แก่ (๑) การพากย์ การเจรจา การเต้น การรำตามเพลงหน้าพาทย์ จากศิลปะการแสดงโขน

ดั้งเดิม (๒) การใช้คำขึ้นต้นเพื่อบอกฐานะของตัวละคร เช่น “เมื่อนั้น” “บัดนั้น” และ “มาจะกล่าวบทไป” เมื่อจะเริ่มเรื่องของตัวละครตัวใหม่ การมีบทพรรณนาต่าง ๆ การบอกจำนวนคำกลอน การกำหนดชื่อ เพลงร้อง เพลงหน้าพาทย์กำกับไว้ในบท จากศิลปะการแสดงละครใน และ (๓) การแบ่งเนื้อเรื่องออกเป็นชุดเป็นตอน มีบทกำกับฉากกำกับเวที และบทกำกับตัวละคร มีการจัดเวทีและฉาก จากศิลปะการแสดงละครตีกด่าบรรพ์

การนำศิลปะจากการแสดงโขนดั้งเดิม การแสดงละครในและการแสดงละครตีกด่าบรรพ์มาประพันธ์บทละครทำให้บทละครรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์มีความหลากหลายและเหมาะสมกับการแสดงโขนบนเวที กล่าวคือ ศิลปะการแสดงโขนดั้งเดิม เช่น บทละครรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์มีความสนุกสนานตื่นเต้นเร้าใจ เพราะการพากย์ การเจรจา การเต้น การรำตามเพลงหน้าพาทย์นั้นมีลีลาจังหวะที่กระชับ ตึกตัก เหมาะสมกับเรื่องรามเกียรติ์ที่มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับการรบเป็นส่วนใหญ่ ศิลปะจากละครใน เช่น การมีบทพรรณนาต่าง ๆ ตามแบบละครใน การกำหนดชื่อ เพลงร้อง เพลงหน้าพาทย์กำกับในบท เพื่อให้คนร้องและนักดนตรี ปี่พาทย์ ทำเพลงได้ถูกต้อง เป็นต้น ทำให้ผู้ชมได้รับสุนทริยะในด้านต่าง ๆ เช่น ได้ชมศิลปะการรำที่อ่อนช้อยงดงามของตัวละคร ได้ฟังความไพเราะจากการร้องและการบรรเลงดนตรีปี่พาทย์ เป็นต้น ส่วนศิลปะการแสดงละครตีกด่าบรรพ์ ได้แก่ การแบ่งเนื้อเรื่องออกเป็นชุด ทำให้เนื้อเรื่องที่แสดงในแต่ละครั้งไม่ใช้เวลานานมากเกินไปจนผู้ชมเบื่อหน่าย การมีบทกำกับเวที กำกับตัวละคร กำกับฉาก และนำอุปกรณ์ต่าง ๆ มาใช้ในการจัดฉากทำให้การแสดงมีความรวดเร็ว และมีความสมจริงยิ่งขึ้น

ศิลปะการใช้ภาษาทั้งด้านการใช้คำและการใช้โวหารทำให้บทละครรามเกียรติ์พระราช-

นิพนธ์ มิได้มีความเหมาะสมเฉพาะกับการแสดง โขนเท่านั้น แต่ยังมีความเหมาะสมที่จะใช้สำหรับการอ่านด้วย เพราะศิลปะทั้งสองประการ ทำให้บทละครรวมเกียรติพระราชนิพนธ์มีความไพเราะ และให้อารมณ์สะเทือนใจในรสต่าง ๆ อย่างครบถ้วน

การแสดงโขนในปัจจุบันได้มีการสืบทอดวิธีการจัดทำบทตามบทโขนพระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยแบ่งเป็นองค์ เป็นฉาก และกำหนดให้ผู้แสดงปฏิบัติตามบทมีการเปลี่ยนฉากตามท้องเรื่อง

ผู้แสดงโขนของกรมมหรสพในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นใช้ผู้ชายแสดงล้วนไม่ว่าจะเป็นตัวพระ ตัวนาง ตัวยักษ์ และตัวลิง ตลอดจนคนครุผู้ฝึกหัดก็จะเป็นครุผู้ชาย ตามจารีตของการแสดงโขนแต่เดิม และสาเหตุอีกประการหนึ่งคือในรัชสมัยของพระองค์จะไม่มีการ “ฝ่ายใน” เพราะพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำรงพระองค์เป็นโสดอยู่จนกระทั่งปลายรัชกาลจึงมีพระสนมและพระราชินี นอกจากนี้ยังไม่โปรดฯ ที่จะประทับในพระราชวังหลวงเพราะอากาศอบอุ่น ทรงแปรพระราชฐานไปตามพระราชวังต่าง ๆ เช่นเดียวกับเจ้านายฝรั่งในยุโรปปฏิบัติกัน เมื่อเป็นเช่นนั้นที่อยู่ในพระบรมมหาราชวังก็ทรุดโทรมลงเพราะขาดผู้อุปถัมภ์ ละครในซึ่งอยู่ในความดูแลของ “ฝ่ายใน” ก็พลอยซบเซาลงไปด้วย เจ้านายและนางศิลปินหญิงหลายท่านต้องย้ายออกไปอยู่วังเจ้านายข้างนอกพระบรมมหาราชวัง และไปฝึกสอนละครรำตามวังเจ้านายเหล่านั้น

เมื่อสิ้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กรมมหรสพถูกยุบ ผู้แสดงโขนที่เป็นข้าราชการต้องแยกย้ายกันไป ต่อมาภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย กรมมหรสพ

ได้มีฐานะเป็นกองหนึ่งในกระทรวงวังและในที่สุดได้โอนไปอยู่กับกรมศิลปากร ข้าราชการกรมหรือกรมมหรสพเดิมนั้นก็มาสังกัดกรมศิลปากร ปัจจุบันผู้แสดงโขนเป็นข้าราชการของกรมศิลปากร และนักเรียน นักศึกษา จากวิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ซึ่งได้สืบทอดวิธีการฝึกหัดตามรูปแบบของกรมมหรสพจากรุ่นสู่รุ่นร่วมแสดงกับข้าราชการด้วย แต่บทที่เป็นตัวนางจะใช้ผู้หญิงแสดง เว้นแต่บางกรณีที่แสดงเป็นเฉพาะกิจยังใช้ผู้ชายแสดงล้วนเช่นเดิม

การแต่งกายโขนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีวิวัฒนาการการแต่งกายขึ้นเครื่องจากแบบดั้งเดิมมาเป็นเครื่องแต่งกายแบบพระราชประดิษฐ์ เพื่อให้เห็นภาพลักษณ์แท้จริงของตัวละครได้ชัดเจน เหมือนกับความเป็นจริงในชีวิตประจำวันมากขึ้น โดยนำแนวคิดและทฤษฎีจากชาติอารยธรรมตะวันตกมาปรับปรุงใช้ในวัฒนธรรมไทย ซึ่งมีวิวัฒนาการมาตามลำดับและยึดถือปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา แต่มีการปรับเปลี่ยนไปบ้าง ตามสภาพการณ์ของยุคสมัย และอีกประการหนึ่งผู้ควบคุมงานเครื่องแต่งกายในแต่ละยุค ก็เป็นผู้ที่อยู่ร่วมสมัยกับการแต่งกายรูปแบบเดิมเคยพบเคยเห็น เคยสัมผัสกันมาอย่างต่อเนื่อง และมีหลักฐานการอ้างอิงน้อย เช่น รูปภาพเครื่องแต่งกาย และการเลื่อมสภาพของวัสดุ จึงทำให้เครื่องแต่งกายโขนมีการปรับเปลี่ยน และพัฒนาไปตามกาลเวลาบ้าง

การแต่งกายโขนของกรมมหรสพ รัชกาลที่ ๖ แบ่งการแต่งกายโขนออกเป็นประเภทต่าง ๆ ดังนี้ ประเภทที่ ๑ โขนบรรดาดักดิ์ และโขนสมัครงเล่น หรือโขนสมัครงที่เล่นตามบทโบราณหรือบทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๖ แต่งกายขึ้นเครื่อง “แบบดั้งเดิม” ในสมัยนี้การแต่งกายโขนยังคงรักษาลัทธิสวณ และวิธีการแต่งแบบโบราณไว้เป็นอย่างดี แต่จะมีการเปลี่ยนแปลงในด้าน “การปัก”

เครื่องแต่งกายยืนเครื่องพระ กรมมทรสพ

เครื่องแต่งกายยืนเครื่องนาง กรมมทรสพ

เครื่องแต่งกายยืนเครื่องยักษ์ กรมมทรสพ

เครื่องแต่งกายยืนเครื่องลิง กรมมทรสพ

และ “การวางลวดลาย” กล่าวคือ “การปัก” ในสมัย
รัชกาลที่ ๖ ใช้การปักแบบวิธีหนูนตัวลายให้หนูสูง
ขึ้นจนเห็นได้ชัดเจน ส่วน “การวางลวดลาย” นิยม
ใช้ “ลายไทย” ที่มีขนาดตัวลายใหญ่ ช่วงความห่าง
ของตัวลาย (ช่องไฟกว้าง) ลวดลายตอนบนของ
“ห้อยหน้า ห้อยข้าง” ตัวพระ และตอนบนของ

“ผ้าห่ม” ตัวนางจะเป็น “ลายกนก” ส่วนตอนล่าง
จะเป็นลาย “กรวยเชิง” และนิยมให้ “หนูมาน
นุ่งผ้ายกสี” ไม่ให้หนูผ้ายกสีขาวแบบเดิม เพราะถ้า
แต่งขาวท่านว่าเป็นลิงแก้ผ้าอยู่ตัวเดียว ซึ่งได้
สืบทอดวิธีการแต่งกายขนมาจนทุกวันนี้

ภาพพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแต่งเครื่องพระรามเดินดง ซึ่งทรงออกแบบ เครื่องแต่งกายที่เรียกว่า แบบพระราชประดิษฐ์

ภาพการแต่งกายแบบลักษณะพระราชนิยม ในชุดออกบวชตัวพระ

ประเภทที่ ๒ โขนบรรดาศักดิ์ และโขนสมัครเล่น หรือโขนสมัคร ที่เล่นตามบทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๖ แต่งกาย “แบบพระราชประดิษฐ์”

นายธนิต อยุธยา อธิบดีหอศิลปกรรมศิลปากร ได้บัญญัติชื่อเรียก เครื่องแต่งกายโขน ละคร ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้

“ทรงออกแบบ” ให้เหมาะสมกับ “บทละคร” ที่ทรงพระราชนิพนธ์ หรือทรงปรับปรุงขึ้นใหม่ไว้เป็นลายลักษณ์อักษรว่า “แบบพระราชประดิษฐ์”

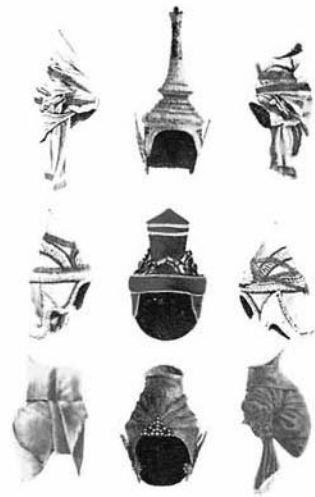
เครื่องแต่งกายโขนละคร “แบบพระราชประดิษฐ์” ทั้งในส่วนที่เป็นเครื่องนุ่งห่ม และส่วนเครื่องประดับศีรษะจะมีลักษณะที่ค่อนข้างใกล้เคียงกับความเป็นจริง เช่น เมื่อ ตัวละครมีบท “เดินดง” หรือ “ออกบวช” พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงออกแบบให้ “ตัวพระ” ใส่เสื้อแขนสั้น ห่มสไบชายเดี่ยวแทนการใส่เสื้อแขนยาวติดอินทรีทนต์ ส่วนเครื่องประดับศีรษะ ก็ได้ทรงออกแบบขึ้นใหม่แทนชฎาออกบวชคือ มีลักษณะเป็นผ้าโพกศีรษะจับจีบสำเร็จรูปแบบถุณีที่เรียกว่า “ชฎาบายศรี” หรือ “ชฎาดอกจำเริญ” (สำหรับตัวถุณี นักพรต และคนธรรพ์) ปัจจุบันกรมศิลปากรได้สืบทอดวิธีการแต่งกายแบบพระราชประดิษฐ์เฉพาะการแสดงโขนบทพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ชุด พระรามตามกวางเท่านั้น ส่วนการแสดงโขนบทพระราชนิพนธ์ชุดอื่น ๆ จะแต่งกายขึ้นเครื่อง “แบบดั้งเดิม”

ประเภทที่ ๓ โขนบรรดาศักดิ์ และโขนสมัครเล่น หรือโขนสมัคร ที่เล่นตามบทพระราชนิพนธ์ รัชกาลที่ ๖ แต่งกายขึ้นเครื่อง “ลักษณะพระราชนิยม” คือ ตัวโขนจะต้องสวมมาลัยตัวสะพายเฉียงทับบนเครื่องแต่งกายอีกสิ่งหนึ่งด้วย ดังที่นายธนิต อยุธยา ได้กล่าวไว้ว่า

ถ้าเป็น “โขนสมัคร” ตั้งแต่พระเอกนางเอกลงไปจนถึงเสนาผู้ใหญ่ และพญาวานรสวมพวงมาลัยตัว สะพายเฉียงป่าจากซ้ายมาขวา ถ้าเป็นลิงต้องตรึงแน่นกับเสื้อ เพราะต้องหกคะเมน ถ้าแสดงในตอนที่มีรบต้องตรึงพร้อมเครื่องประดับภายนอก เช่น ทับทรวง สังวาล และกรองคอกันหลุดระหว่างแสดง อุบะและดอกไม้ทัดใช้ดอกไม้สด เช่น ดอกมะลิ ดอกจำปา ดอกกุหลาบ ทุกครั้งที่แสดง

ภาพการแสดงละครในเรื่องรามเกียรติ์
บทพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ชุดพระรามตามกวางของกรมศิลปากร
ซึ่งพระราม แต่งตัวแบบพระราชประดิษฐ์ ในรัชกาลที่ ๖

ภาพเครื่องประดับศีรษะตัวพระแบบต่าง ๆ
ที่ทรงออกแบบ

ภาพการแต่งกายยืนเครื่องแบบลักษณะพระราชนิยม

ภาพเครื่องแต่งกายพระ-นาง
ที่ได้สืบทอดมาจากกรมมหรสพของกรมศิลปากรในยุคแรก

การแต่งหน้าโขนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อมีการปรับปรุงในเรื่องของการแต่งกายในแบบราชประดิษฐ์จึงส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำแนวทางการแต่งหน้าตามแบบชนชาติตะวันตกมาใช้ในการแสดงโขนด้วย ซึ่งมีพระราชหัตถเลขาพระราชทานมายังพระยาวิสุทธี-สุริยศักดิ์ที่กำลังนั่งชมการแสดงโขนชุดนางลอย

เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๑ ให้สังเกตดูหน้าของนางตรีชฎาเพราะพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงผัดหน้าพระราชทานเอง โดยผัดหน้าเป็นแบบอย่างคนไม่ใช่อย่างละครหรือแบบหุ่นดังพระราชหัตถเลขาที่ปรากฏ

เพลงบรรเลงและเพลงขับร้องปรากฏการบรรจุเพลงบรรเลง และเพลงขับร้องในบทพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ในพระบาทสมเด็จพระ

ชุดพระอินทร์ลงสรวงทรงเครื่อง

ชุดพระรามข้ามสมุทร
(พระรามทรงบำหนุมานและพระลักษมณ์ขึ้นลอยของคต)

ชุดพิเภกษณ์ถูกขับ (ทศกัณฐ์เตชะพิเภกษณ์)

เจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์บทละคร และทรงจัดการแสดงขึ้น อีกทั้งยังให้เกียรติยกย่องศิลปินให้มีความสำคัญ จนทำให้ศิลปะการแสดงแขนงนี้มีความเจริญรุ่งเรือง พัฒนามาจนถึงปัจจุบัน

ในปัจจุบันกรมศิลปากรเป็นหน่วยงานทำหน้าที่สืบทอดวิถีการแสดงโขนตามบทพระราชนิพนธ์ เรื่องรามเกียรติ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยดัดทอนมาแสดงเป็นชุดสั้น ๆ เฉพาะตอน เช่น ชุดพระรามตามกวาง ชุดลงสรงพระอินทร์ ชุดพระรามข้ามสมุทร และชุดพระรามลงสรง และพิเภกษณ์ถูกขับ ซึ่งจัดแสดงเผยแพร่เนื่องในโอกาสที่สำคัญ ๆ เช่น วันคล้ายวันพระราชสมภพ วันคล้ายวันสวรรคต และงานเชิดชูพระเกียรติคุณของพระองค์ โดยจัดให้มีการแสดงในสถานที่ต่าง ๆ ทั้งโรงละครแห่งชาติ หอวิชาวุฒานุสรณ์ โรงเรียนวิชาวุฒ พระราชวังพญาไท รวมทั้งสถาบันทางการศึกษาทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด

โขนนับว่าเป็นศิลปะประจำชาติที่ได้รับการอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์ของไทยมาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีรูปแบบที่แตกต่างกันไป เพราะพระมหากษัตริย์บางพระองค์มีพระปรีชาสามารถในการพระราชนิพนธ์บทละคร รวมไปถึงทรงเป็นผู้แสดงเองด้วย ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เช่นกัน การแสดงโขน ได้รับการยกย่องว่าเป็นสุดยอดของการแสดง ทั้งกระบวนการทำรำที่เป็นแบบแผน ชื่อตัวละครมีลักษณะเฉพาะ บทที่ใช้แสดงมีทั้งบทขับร้องแบบละครใน บทพากย์-เจรจาแบบโขน เครื่องแต่งกาย รวมทั้งเนื้อเรื่องมีการพัฒนาปรับปรุงให้เข้ากับยุคสมัย และทรงพระราชนิพนธ์บทเจรจาขึ้นใหม่โดยสอดแทรกพระราชดำริพระราชโบาย และทรงสอนให้ผู้อ่าน ผู้ชมเข้าใจค่านิยมต่าง ๆ ของโลกสมัยใหม่ ทรงชี้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมในยุคนั้น โดยสะท้อนถึงวัฒนธรรม และความเชื่อ ๓ ประการ คือ อิทธิพลความเชื่อดั้งเดิม (การนับถือผี) อิทธิพลความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และอิทธิพลความเชื่อในพระพุทธศาสนา ซึ่งปรากฏเป็นความเชื่อในการแสดงที่ได้มีการสืบทอด จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่งอย่างมีระบบแบบแผนมาจนถึงปัจจุบัน ทำให้วัฒนธรรมการแสดงโขนเป็นมรดกที่สำคัญของชาติตลอดไป

ชุดพระรามลงสรง (พระราม พระลักษมณ์ พร้อมพลวานรเสด็จไปสรงน้ำ)

บรรณานุกรม

- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (๒๕๔๑). **ลักษณะไทย : ศิลปการแสดง (เล่ม ๓)**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- ชวลิต สุนทรานนท์ และคณะ. (๒๕๕๐). **การศึกษาและการพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับการแต่งกาย ยืนเครื่องโขน-ละครรำ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อัมรินทร์พรินติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- ธนิศ อยุ์โพธิ์. (๒๕๙๒). **สุจิตร์โขนเรื่องรามเกียรติ์ชุดศึกวิรุญจำบัง**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์.
- ธนิศ อยุ์โพธิ์. (๒๕๙๖). **โขนภาคต้นว่าด้วยตำนานและทฤษฎี**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์.
- ธนิศ อยุ์โพธิ์. (๒๕๒๖). **โขน**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา.
- ธนิศ อยุ์โพธิ์. (๒๕๓๑). **ศิลปะละครรำหรือคู่มือนาฏศิลป์ไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- ประพันธ์ สุนทรธชาติ. **ระเบียบการโขนบรรดาศักดิ์ ตอนนางลอย**. พระนคร : คิวพร.
- ประเมษฐ์ บุญยะชัย. (๒๕๔๓). **ศิลปากร : โขนโรงใน**. กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์.
- ปัญญา นิตยสุวรรณ. (๒๕๒๒). **บทโขนมหกรรมรามเกียรติ์**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- ปิ่น มาลากุล, ม.ล. (๒๕๑๘). **งานละครของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสุนทร มหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- ปิ่น มาลากุล, ม.ล. (๒๕๒๑). **อธิบายพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว : โขน ละคร**. กรุงเทพฯ : คณะอนุกรรมการรวบรวมและค้นคว้าเกี่ยวกับพระราชนิพนธ์ฯ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.
- ศุภชัย จันทร์สุวรรณ. (๒๕๓๘). **การวิเคราะห์แนวพระราชดำริและบทบาทของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในการส่งเสริมการศึกษาทางด้านนาฏศิลป์และดนตรี**. วิทยานิพนธ์-ครุศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

การแสดงนาฏศิลป์ – ดนตรี

เนื่องในงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ (ออกพระเมรุ)

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

วันทศมาส ม่วงบุญ *

การแสดงนาฏศิลป์ – ดนตรีไทยได้เข้าไปมีบทบาทสำคัญในงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี โดยเฉพาะวงปี่พาทย์ ซึ่งต้องเข้าไปบรรเลงตั้งแต่วันแรกที่อัญเชิญพระศพ ออกบำเพ็ญพระราชกุศล ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เรียกว่า ประโคมย้ายยาม จนถึงวันเก็บพระศพ และมีเป็นระยะๆ มาจวบจนถึงงานออกพระเมรุ ซึ่งจะต้องใช้นาฏศิลป์เข้าไปมีบทบาทร่วมด้วย กล่าวคือ

ครั้งที่ ๑ พิธีบวงสรวงราชรถ และราชยาน เพื่อบูรณะซ่อมแซม เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๔ เวลา ๑๓.๓๙ น. ซึ่งจะต้องทำพิธีบวงสรวง และมีการรำประกอบ ตามที่สืบทอดกันมานั้น คือ รำสาธุการให้ผู้แสดงหญิงจากกลุ่มนาฏศิลป์ สำนักการสังคีต กรมศิลปากร จำนวน ๑๔ คน แต่งกายขึ้นเครื่องพระ – นาง โดยสมมติให้ผู้แสดงเป็นเทวดา นางฟ้า รำอยู่ด้านหน้าโรงราชรถ บริเวณพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ด้วยเพลงร่ำ สาธุการ และร่ำ

* นักวิชาการละครและดนตรีทรงคุณวุฒิ (ด้านโขน ละคร และดนตรี) สำนักการสังคีต กรมศิลปากร.

ครั้งที่ ๒ พิธีบวงสรวงบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ บริเวณท้องสนามหลวง และยกเสาศพระเมรุ ที่ใช้ในพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ เมื่อวันที่ ๑๖ มกราคม ๒๕๕๕ เวลา ๑๑.๕๙ น. โดยถือกันว่าเมื่อมีงานพิธีหรือพระราชพิธีที่สำคัญ มักจะมีการเซ่นสรวงบูชา เพื่อขอความสิริมงคล และขอขมาต่อเจ้าที่เจ้าทางสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ด้วยการประกอบกิจใดอาจล่วงล้ำ หรือละเมิดโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ทั้งยังขอให้เจ้าที่เจ้าทางสิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยป้องกันสิ่งเลวร้าย และขจัดปัดเป่าอุปสรรคทั้งปวง ให้กิจการที่ทำสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ซึ่งตามที่สืบทอด

กันมาจากเมื่อครั้งพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พุทธศักราช ๒๕๓๙ และพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ พุทธศักราช ๒๕๕๑ ได้จัดให้มีการบวงสรวงถวาย โดยใช้ผู้แสดง ๑๔ คน ชาย ๗ คน หญิง ๗ คน แต่งกายยืนเครื่องพระ-นาง โดยสมมติให้ผู้แสดงเป็นเทวดา นางฟ้า รำถวายอยู่ด้านข้าง บริเวณที่จะก่อสร้างพระเมรุท้องสนามหลวง ด้วยเพลงช้า เพลงเร็ว และเพลงหน้าพาทย์ไปรยข้าวตอก

ครั้งที่ ๓ พิธีอัญเชิญราชรถ ราชยานที่บูรณะซ่อมแซมแล้วออกประกอบพิธี เมื่อวันที่จันทร์ที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๕๕ เวลา ๑๒.๑๙ น. ด้านหน้าโรงราชรถบริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ซึ่งจะต้องทำพิธีบวงสรวง และมีการรำประกอบ ตามที่สืบทอดกันมานั้น คือ ละครนอก เรื่องสังข์ศิลป์ชัย ตอน พระสังข์ศิลป์ชัยอัญเชิญราชรถ ซึ่งเป็นชุดที่เคยจัดแสดงในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยใช้ผู้แสดงหญิง ๑ คน แต่งกายยืนเครื่องพระขนยาว สีเหลือง รับบทเป็นตัวสังข์ศิลป์ชัย ออกมาร่ำรำตามเนื้อร้อง ท่วงทำนองและจังหวะเพลงวา ซ้ำปี่นอก เทวาประสิทธิ์ และเสมอ โดยเนื้อหากล่าวถึงการอัญเชิญราชรถ เมื่อได้ศุภฤกษ์ยามดี ซึ่งราชรถองค์ที่พระสังข์ศิลป์ชัยอัญเชิญมานี้ เป็นองค์ที่พระอินทร์ได้ประทานให้ไว้ จึงมีความอลังการวิจิตร ประกอบไปด้วยเครื่องราชอิสริยยศ และเครื่องประโคมอันยิ่งใหญ่สมพระเกียรติ ซึ่งมีความสอดคล้องสัมพันธ์กับพิธีกรรมครั้งนี้ จากนั้นบรรดาพลชุดชักจึงชุดชักราชรถให้เคลื่อนออกมา ในระหว่างที่ราชรถกำลังเคลื่อนมาตามทาง ก็จะเริ่มการแสดงระบำดาวดึงส์ ซึ่งใช้ผู้แสดงหญิงแต่งกายยืนเครื่องพระขนสั้น และนาง ๗ คู่ สมมติให้เป็นเทวดา นางฟ้า ออกรำยรำ

ตามเนื้อร้อง ท่วงทำนองและจังหวะเพลงเหาะรำ ตะเข่ง เจ้าเซ็น และรำอีกครึ่งหนึ่ง โดยเนื้อหาของระบำดาวดึงส์ ซึ่งเป็นบทพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้พรรณนาถึงความงดงาม วิจิตรตระการตา และอลังการของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พิมานที่ประทับของสมเด็จพระอินทร์เทพเจ้า และราชยานราชรถทรงอันมีเหล่าเทวดา - นางฟ้า มาร่วมชื่นชมความสวยงามและเฉลิมฉลองแซ่ซ้องยินดี

งานออกพระเมรุ เมื่อวันที่จันทร์ที่ ๙ เมษายน ๒๕๕๕ สำนักการสังคีต กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม ได้รับมอบหมายจากรัฐบาลให้จัดการแสดงมหรสพสมโภชตามแบบแผนประเพณีที่มีสืบทอดกันมา เพื่อเป็นการเทิดพระเกียรติ ซึ่งเชื่อกันว่าเมื่อเจ้านายสวรรคตหรือสิ้นพระชนม์ลง จะเสด็จกลับสู่สรวงสวรรค์ งานถวายเพลิงพระศพจึงเสมือนเป็นการส่งเสด็จ พร้อมกับแสดงความกตัญญูต่อผู้ล่วงลับเป็นครั้งสุดท้าย ถ้าเป็นพระมหากษัตริย์ หรือเจ้านายชั้นสูง ก็เท่ากับว่าเป็นครั้งสุดท้ายที่ข้าแผ่นดินจะสนองพระมหากรุณาธิคุณ ถวายความจงรักภักดี ความอาลัย และร่วมส่งเสด็จสู่สรวงสวรรค์ เท่าที่ปรากฏหลักฐานพบว่า ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ได้มีการจัดมหรสพสมโภชงานออกพระเมรุตามแบบแผนประเพณีเป็นครั้งแรกเมื่อพุทธศักราช ๒๓๓๙ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช คือ งานออกพระเมรุพระบรมอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก โดยปรากฏหลักฐานว่ามีมหรสพหลายชนิด อาทิ โขน ละคร หุ่น หนัง จีว มอญรำ เทพทอง โมงครุ่ม ใต้ไม้ แพนรำ ใต้ลวด กายกรรม ซึ่งอาจแบ่งเป็น ๒ ประเภทหลัก คือ

- มหรสพที่เป็นเรื่องราว ได้แก่ โขน ละคร หุ่น หนัง จีว
- มหรสพที่เป็นการละเล่น ได้แก่ มอญรำ เทพทอง ใต้ไม้ แพนรำ ใต้ลวด กายกรรม โมงครุ่ม กุลาตีไม้ ระเบง แทงวิไลย กะอั่วแทงควาย รำโคมฉนวน รำโคมบัว

ซึ่งสำนักการสังคีต หน่วยงานหลักด้านศิลปะการแสดงนาฏศิลป์ ดนตรี ได้เลือก โขน ละคร หุ่น มหรสพที่เป็นเรื่องราว อันเป็นที่นิยมของคนไทยในยุคปัจจุบันมาจัดแสดงถวาย รวมทั้งมีการบรรเลงขับร้องดนตรีสากลของวงที่อยู่ในพระอุปถัมภ์สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี และวงดนตรีสุนทราภรณ์ที่

พระองค์ทรงโปรด โดยจัดเป็น ๓ เวที โดยทุกเวทีนั้นจะอยู่ในบริเวณท้องสนามหลวง ได้แก่ เวทีแสดงหนังใหญ่และโขน อยู่ด้านสะพานพระปิ่นเกล้า หันหน้าเข้าหาพระบรมมหาราชวัง เวทีแสดงหุ่น และละครอยู่ด้านศาลฎีกา หันหน้าเข้าหา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และเวทีบรรเลง-ขับร้อง ดนตรีสากลอยู่ด้านมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หันหน้าเข้าหาศาลฎีกา ซึ่งตามกำหนดแล้วจะเริ่มการแสดงตั้งแต่ เวลา ๑๙.๐๐ น. และจบการแสดง เวลา ๐๖.๐๐ น. แต่เนื่องจากในวัน เวลาดังกล่าวมีฝนฟ้าคะนองมาร่วมส่งและรับเสด็จสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ขึ้นสู่สรวงสวรรค์ จึงทำให้การแสดงไม่สามารถแสดงตามกำหนดได้ ต้องรอจนกว่าฝนหยุด ซึ่งเริ่มแสดงได้ ประมาณ ๒๐.๐๐ น. เฉพาะเวทีบรรเลง-ขับร้องดนตรีสากลได้เสร็จสิ้นเมื่อเวลา ๐๓.๐๐ น. ส่วนเวทีหนังใหญ่ โขน และเวทีหุ่น ละคร เสร็จสิ้นเมื่อเวลา ๐๖.๓๐ น. ในวันอังคารที่ ๑๐ เมษายน ๒๕๕๕ ใช้เวลาการแสดงรวมทั้งสิ้น ๑๐ ชั่วโมง โดยหยุดพักการแสดงในช่วงเวลาพระราชทานเพลิงจริงประมาณ ๑ ชั่วโมง นอกจากนี้ยังมีการแสดงโขน เรื่องรามเกียรติ์ ชุด นางลอย ที่หน้าพระเมรุ ในช่วงที่พระราชทานเพลิงพระศพจริง สำหรับผู้แสดง ผู้บรรเลง ผู้ขับร้อง และผู้ปฏิบัติงานอื่น ๆ มีมากกว่า ๑,๕๐๐ คน ได้แก่

- ศิลปิน จากสำนักการสังคีต กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม
  - อาจารย์ และนักศึกษา จากสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม
  - ครู และนักเรียน จากวิทยาลัยนาฏศิลป์ ทั้งส่วนกลาง และส่วนภูมิภาค สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม
  - บุคลากรภายนอก
- สำหรับรายละเอียดการแสดงหนังใหญ่ โขน หุ่น และละคร ตามแบบแผนประเพณี มีดังนี้

เวทีแสดงหนังใหญ่และโขน ประกอบด้วย

๑. การแสดงหนังใหญ่ เบิกหน้าพระ (พากย์สามตรา) และเบิกโรงหนังใหญ่ จับลึงหัวค้ำ ซึ่งถือกันเป็นประเพณีของการแสดงหนังใหญ่ว่าทุกครั้งก่อนการแสดงจะต้องทำพิธีบูชาครู สรรเสริญเทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทั้งเรื่องราวการแสดงยังสอดแทรกการอบรมสั่งสอนผู้มาชมให้รู้จักความดี ความชั่ว ให้เป็นคนดี ไม่ทำให้สังคมเดือดร้อน ใช้เวลาการแสดง ๑ ชั่วโมง

สำนักงานสังคีต กรมศิลปากร และวิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรมรวม ๘ คน คือ นายประสาธ ทองอร่าม นายเกษม ทองอร่าม นายจรัญ พูลลาภ นายเจตน์ ศรีอำว่อม นายสุธีร์ ชุ่มชื่น นายทรงพล ตาดเงิน นายหัสตินทร์ ปานประสิทธิ์ และนายธีรภัทร์ ทองนิ่ม เห็นว่าควรดำเนินเรื่องตามบทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑ รัชกาลที่ ๒ และรัชกาลที่ ๖ ทั้งชื่อตัวละคร และตัวละคร โดยยึด

๒. โขนหน้าจอ เรื่องรามเกียรติ์ อันเป็นมหากาพย์ที่ว่าด้วยการอวตารของพระนารายณ์เทพเจ้า ซึ่งคนไทยมักจะเทิดทูนบูชาพระมหากษัตริย์เป็นดั่งสมมติเทพ ฉะนั้นเรื่องราวของโขนเรื่องรามเกียรติ์ จึงเป็นการเทิดพระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์ และพระราชวงศ์ เนื่องจากสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ทรงเป็นพระราชธิดาพระองค์เดียวในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ แห่งราชวงศ์จักรี การแสดงโขนครั้งนี้ ผู้จัดทำบทร้องการแสดงอันประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญและข้าราชการของ

ตามต้นฉบับดั้งเดิม จึงได้ดำเนินการรวบรวมบทและนำมาเรียบเรียงเพื่อใช้แสดง ซึ่งเริ่มเนื้อหาตั้งแต่ สีดาหาย จนถึงพระรามคืนนคร รวมทั้งหมด ๑๒ ชุดตามลำดับ ดังนี้

๑. สีดาหาย (สุรปะนักราหิณี)
๒. ปราบพญาขร พญาขุขันธ์
๓. ตามกวาง
๔. ระบุว่านรพงศ์
๕. พิเภกขันธ์ถูกขับ – สวามิภักดิ์
๖. จองถนน
๗. ศุกะสาริณ ปลอมผล

- ๘. องค์ทูลี้อสาร
- ๙. นาคบาท
- ๑๐. ระเบียบอสูรพงศ์
- ๑๑. คีตกทศกัณฐ์ครั้งแรก ทัพสิบขุน ลิบริด
- ๑๒. พระรามคืนนคร

ในแต่ละชุดนั้นมีความสวยงามยิ่งใหญ่ตระการตา เนื้อหาสนุกสนานมีครบทุกอรรถรส รัก โกรธ โศกเศร้า เศียดแค้น ทั้งยังมุ่งให้เห็นตัวแสดงหลากหลายประเภท เช่น พระ นาง ยักษ์ ลิง รวมทั้งกระบวนทัพของฝ่ายพระราม ซึ่งมีวานรเป็นทหาร และกระบวนทัพของทศกัณฐ์ ซึ่งมีอสูรเป็นเหล่าทหาร

เวทีแสดงหุ่นและละคร มีมหรสพ ๓ ชุด ประกอบด้วย

๑. การแสดงหุ่นกระบอก เรื่องพระอภัยมณี ตอนศึกเก้าทัพถึงพบละเวง ซึ่งนายชวลิตสุนทรานนท์ นักวิชาการละครและดนตรีเชี่ยวชาญของสำนักการสังคีต กรมศิลปากร ได้เรียบเรียงจากนิทานคำกลอน เรื่องพระอภัยมณี ของสุนทรภู่

กวีเอกของโลก ใช้เวลาแสดง ๑ ชั่วโมง ตั้งแต่เวลา ๒๐.๐๐ น. เสร็จสิ้นเมื่อเวลา ๒๑.๐๐ น. โดยเนื้อเรื่องกล่าวถึง เมื่อนางละเวงรู้ว่าพระบิดาและอุตุเรนพี่ชาย ต้องมาสิ้นชีวิตเพราะพระอภัยมณี จึงมีสาส์นแจ้งไปยังเมืองพันธุมิตรต่างๆ ให้ยกทัพมาช่วยนางทำสงคราม หากใครชนะนางจะยอมอภิเษกด้วย กองทัพนานาชาติ จึงต่างยกทัพมาช่วยนางละเวงรบ แต่ก็ต้องพ่ายแพ้แก่ทัพของพระอภัยมณี นางละเวงจึงทำอุบายให้เจ้ามะหุด มาช่วยรบกองทัพทั้งสองเข้าปะทะกัน ระหว่างนั้นพระอภัยมณีเกิดพลัดจากไพร่พล แล้วถูกทัพต่างชาติล้อม เมื่อจวนตัวจึงทรงเป่าปี่ใช้เสียงเพลงขับกล่อมบรรดาทหารที่ล้อมอยู่ให้หลับไหลหมดสติ นางละเวงเกรงจะพ่ายแพ้ จึงใช้ธนูยิงหมายสังหารพระอภัยมณี แต่กลับยิงพลาด พระอภัยมณีทรงเข้าต่อสู้ จนรู้ว่าผู้ที่ตนรบด้วยนั้นคือนางละเวง จึงหยุดรบ แล้วเข้าเกี่ยวพาราสี ในที่สุดก็ต้องมนต์เสน่ห์ถึงกับตามนางเข้าเมืองลังกา

๒. ละครพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖ เรื่อง ศกุนตลา ตอนท้าวทุษย์นันทพบนางศกุนตลา ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ เนื่องจากทรงอาศัยฉบับภาษาอังกฤษ โดย Sir William Jones เป็นผู้แปล และทรงเทียบเคียงกับฉบับของ Sir Monier Williams บ้าง เดิมศกุนตลานี้ เป็นเรื่องเกร็ดเรื่องหนึ่งในคัมภีร์มหาภารต มีชื่อว่า “ศกุนตโล ปาชยาณ” ซึ่งกาลีทาสรัตน์กวีนำไปประพันธ์เป็นบทละครภาษาสันสกฤต ปนภาษาป्राकृत ๗ องค์ ถวายพระเจ้าศรีวิกรมอาทิตยแห่งแคว้นอุชชยนิ ในลุ่มแม่น้ำคงคา โดยใช้เวลาแสดง ๑ ชั่วโมง ตั้งแต่เวลา ๒๑.๐๐ น. เสร็จสิ้นเมื่อเวลา ๒๒.๐๐ น. ซึ่งเนื้อหาเริ่มจาก ท้าวทุษย์นันทเสด็จล่าเนื้อในป่าและได้พบกวางตัวหนึ่ง พระองค์ทรงพอพระทัยยิ่งนัก จึงเสด็จติดตามและหมายจะสังหาร กวางตัวนั้นได้หนีมายังอาศรมพระกัณโถษี ท้าวทุษย์นันทตามกวางนั้นมา ครั้นได้พบนางศกุนตลากับพี่เลี้ยงกำลังรดน้ำพรวันดินปลูกต้นไม้อยู่ ก็เกิดจิตปฏิพัทธ์เสนหา จึงทรงคิดว่านางศกุนตลานั้น สมควรที่จะเป็นมเหสีแห่งพระองค์

๓. ละครนอกเรื่องสังข์ทอง ตอนพระสังข์หนีนางพันธุรัต จนถึงพระสังข์พบพระมารดา ซึ่งนางสาววันทนีย์ ม่วงบุญ นักวิชาการละครและดนตรีทรงคุณวุฒิของกรมศิลปากร ได้เรียบเรียงจากบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ โดยกำหนดไว้ ๑๐ ตอน ตั้งแต่พระสังข์หนีนางพันธุรัต รจนาลือลือ พระสังข์ได้นางรจนา ท้าวสามลให้ลูกเขยหาปลา มณฑลลงกระท่อม พระสังข์ตีคสิ พระสังข์เลี้ยงเมือง นางจันทร์สลักขึ้นฟัก พระสังข์พบพระมารดา และพระอินทร์ประสาทพร ใช้เวลาแสดงทั้งหมดประมาณ ๗ ชั่วโมง โดยเริ่มแสดงเวลา ๒๓.๐๐ น. เสร็จสิ้นเมื่อเวลา ๐๖.๑๕ น. ซึ่งเนื้อเรื่องโดยสังเขป มีว่า

คราวที่พระสังข์กุมารถูกมารดาเลี้ยงหมายฆ่า โดยสังหารให้จับตัวไปถ่วงน้ำนั้น ท้าวทษงค์เจ้าบาดาลได้มาช่วยไว้ แล้วส่งพระสังข์ให้ไปเป็นบุตรบุญธรรมของนางพันธุรัต โดยพระสังข์ไม่รู้ว่านางเป็นยักษ์ เพราะขณะที่อยู่กับพระสังข์ นางและบริวารได้แปลงกายเป็นมนุษย์ แต่ก็มีบางสิ่งที่ทำให้สงสัย พระสังข์จึงหาโอกาสค้นหาความจริงในขณะ ที่นางออกไป ซึ่งก็ได้พบกองกระดูก บ่อน้ำเงิน - ทอง และของวิเศษ ๓ อย่าง คือ รูปงาไม้เท้าทอง และเกือกแก้ว ครั้นลองสวมใส่ทั้งรูปงาและเกือกแก้วแล้วก็สามารถเหาะได้ ในที่สุดพระสังข์ก็รู้ว่านางเป็นยักษ์ และคิดหนีด้วยความกลัว เมื่อวันหนึ่งสบโอกาสจึงลักเอาของวิเศษทั้ง ๓ นั้น แล้วเหาะหนีไป แต่นางพันธุรัตก็ตามมาจนทัน และอ้อนวอนให้พระสังข์กลับ พระสังข์ปายเปียงไม่ยอมกลับ แม้นางจะอ้อนวอนอย่างไรก็ไม่ประสบผลสำเร็จ ด้วยความรักแท้ที่นางมีต่อพระสังข์ นางจึงได้เขียนมหาจินตามนต์ให้พระสังข์ไว้ใช้เรียกเนื้อ ปลา และสัตว์จตุบาททั้งหลาย แล้วนางก็กลืนใจอกแตกตายด้วยความโศกเศร้าเสียใจ แม้ว่าพระสังข์จะสงสารนางพันธุรัต แต่ก็ป็นห่วงนางจันทร์พระมารดาผู้ให้กำเนิด จึงสวมทรงรูปงาเหาะไปตามหา เจ้าเงาะเหาะมาจนถึงเมืองพาราณสี ซึ่งขณะนั้นท้าวสามนต์เจ้าเมืองกำลังจัดพิธีเลือกคู่ให้พระธิดาทั้ง ๗ องค์ โดยให้เชิญกษัตริย์ต่าง ๆ มาในพิธี พี่ทั้งหกเลือกคู่ครองได้ แต่รจนาน้องสุดท้องไม่ยอมเลือกใคร ท้าวสามนต์จึงให้ทหารไปนำตัวเจ้าเงาะมาให้รจนาเลือก รจนาเลือกเจ้าเงาะเป็นคู่ครอง ท้าวสามนต์กริ้วจึงขับไล่ นางรจนาออกไปอยู่กระท่อมปลายนา เจ้าเงาะสงสารนางรจนาจึงถอดรูปงา และบอกความจริงแก่นางรจนาว่าที่แท้แล้ว พระองค์คือพระสังข์ โอรสของท้าวทษงค์และนางจันทร์ แต่ห้ามมิให้นางรจนาแพร่งพรายแก่ผู้ใด จึงเป็นเหตุให้ท้าวสามนต์ยังไม่รู้ความจริง และคิดจะกำจัดเจ้าเงาะเพราะความแค้นเคือง ครั้งหนึ่งท้าวสามนต์

ได้สั่งให้เขยทั้งหกและเจ้าเงาะหาปลาถวาย เจ้าเงาะจึงทำตามพระบัญชา โดยถอดรูปเป็น พระสังข์ทองทำเป็นเช่นรุกขเทวาร่ายมหาจินตามนต์ ของแม่พันธุรัต เรียกปลามาจับคั่งอยู่ตรงหน้า ทำให้ พวกหกเขยหาปลาไม่ได้แม้สักตัวเดียว จึงพากัน เข้าไปกราบไหว้อ้อนวอนขอปลาจากพระสังข์ พระสังข์ยอมให้โดยขอแลกกับปลายจมูก พวกหก เขยจึงจำต้องพกความอับอายและเจ็บตัวกลับมา พร้อมปลาคนละ ๒ ตัว ซึ่งต่างกับเจ้าเงาะที่ได้ปลา มาถวายตามพระประสงค์ ท้าวสามนต์ชดแค้นใจที่ ไม่สามารถเอาผิดเจ้าเงาะได้ จึงคิดหาทางกำจัด ต่อไป พระอินทร์เทพเจ้าทรงเห็นเหตุการณ์ก็สงสาร พระสังข์ คิดจะให้พระสังข์ถอดรูปเงาะเพื่อให้ทุกคน แฉงประจักษ์ความจริง จึงเหาะลงมาทำท้าวสามนต์ ตีคสิพนันเอาบ้านเมือง ท้าวสามนต์ให้หกเขยออก ต่อสู้แต่ก็ต้องพ่ายแพ้ เมื่อหมดหนทาง ท้าวสามนต์ จึงให้นางมณฑามเหสีไปหารจนาที่กระท่อม ปลายนา และขอให้ธิดาอ้อนวอนเจ้าเงาะไปตีคสิ พนัน เจ้าเงาะสงสารรจนาจึงยอมถอดรูปเป็น พระสังข์ทองออกไปตีคสิกับพระอินทร์ ในที่สุด ก็ได้ชัยชนะ เมื่อท้าวสามนต์ทรงรู้ความจริง ก็รับ

พระสังข์กับนางรจนา กลับเข้าเมืองและยกราช- สมบัติให้ครอบครัว พระอินทร์คิดจะช่วยพระสังข์ ให้พบกับพระบิดา พระมารดาบังเกิดเกล้า จึงเสด็จ ลงมาปรากฏกายต่อหน้าท้าวศุภพิมล และบังคับ ท้าวศุภพิมลให้ออกไปตามนางจันทรมเหสีและ พระสังข์โอรสกลับเมืองเพื่อลบล้างความผิด ท้าวศุภพิมลสำนึกในความผิด จึงรีบออกติดตาม หานางจันทรมเหสีจนพบกัน ทั้งสองจึงชวนกัน ออกติดตามหาพระสังข์โอรสและได้พบกันในที่ที่สุด

ส่วนหน้าพระเมรุ กำหนดให้มีการแสดงโขน เรื่องรามเกียรติ์ ชุดนางลอย ในช่วงพระราชทาน เพลงจริง ซึ่งเรามักจะพบเห็น และเรียกกันตาม ภาษาชาวบ้านว่า โขนหน้าไฟ ครั้งนี้ ใช้แบบกระทู้ เต็ม (เจรจากะทู้แบบโบราณ เเจรจาสด) ดำเนิน เรื่องเริ่มตั้งแต่ทศกัณฐ์ใช้นางเบญกายหลานสาว ไปดูตัวนางสีดาในสวนเพื่อจะแปลงเป็นนางสีดา และทำกลตายลอยน้ำไปให้พระรามเข้าใจว่าเป็น นางสีดาตาย หนุมานขอพิสูจนศพนางสีดา โดย อัญเชิญขึ้นเผาไฟ นางเบญกายทนความร้อนไม่ไหว จึงกลายร่างหนีไปตามเปลวควัน หนุมานเข้าจับ ตัวนางมาถวายพระราม

เพชรรัตนาลัย : คีตนิพนธ์เทิดพระเกียรติ

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

สถาพร นิยมทอง*

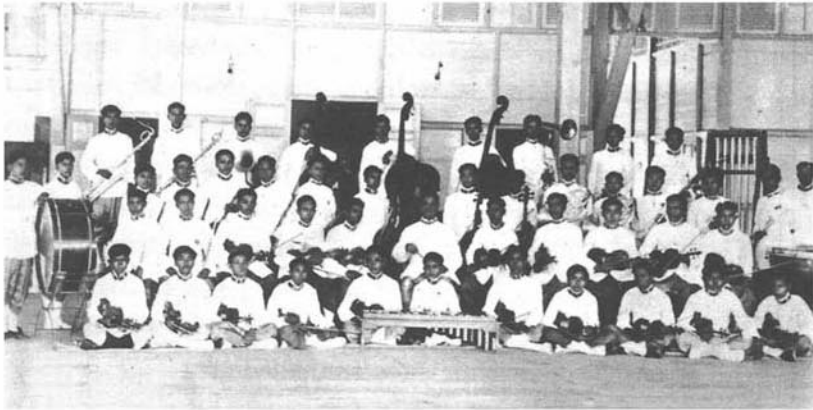
พุทธศักราช ๒๔๕๔ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งวงดุริยางค์ประเภทที่เรียกว่า “ออร์เคสตรา” (ORCHESTRA) ขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย แต่ครั้งนั้นเรียกว่า “วงเครื่องสายฝรั่งหลวง” โดยมอบให้กรมมหรสพดำเนินการจัดการ ในขั้นต้นโปรดเกล้าฯ ให้คัดเลือกนักดนตรีไทยในกรมพิณ-พาทย์หลวงไปฝึกหัดเครื่องสายฝรั่ง แต่ก็ให้ไปด้วยความสมัครใจของนักดนตรีเอง เพราะฝ่ายเจ้าหน้าที่ดำเนินการพิจารณาเห็นว่า นักดนตรีเก่าย่อมรู้จักจังหวะและทำนองเพลงเป็นพื้นอยู่บ้างแล้ว ทั้งเคยใช้นิ้วใช้ลมเป่าในการปฏิบัติการบรรเลง

ดนตรีไทยมาอย่างชำนาญอยู่ก่อน ก็น่าจะฝึกหัดดนตรีฝรั่งได้ง่ายขึ้น

“กรมมหรสพ” เริ่มตั้งขึ้น ณ วังจันทระเกษม (บริเวณที่เป็นกระทรวงศึกษาธิการและสำนักงานครูสภาในปัจจุบัน) แบ่งส่วนราชการออกเป็น

๑. กรมบัญชาการ
๒. กรมช่างมหาดเล็ก
๓. กรมพิณพาทย์หลวง
๔. กรมโขนหลวง
๕. โรงเรียนทหารกระบี่หลวง (ภายหลังเปลี่ยนเป็นโรงเรียนพรานหลวง)
๖. กรมเครื่องสายฝรั่งหลวง (ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น วงดุริยางค์สากล กรมศิลปากร)

* นักวิชาการละครและดนตรีเชี่ยวชาญ (ด้านดุริยางค์สากล) สำนักงานสังคีต กรมศิลปากร.

วงดุริยางค์ ดันสมัยรัชกาลที่ ๖ พุทธศักราช ๒๔๖๓

ส่วนหนึ่งของวงดุริยางค์ (จุล) สมัยรัชกาลที่ ๗ พุทธศักราช ๒๔๗๒

ข้อมูลทีกล่าวมาข้างต้นนี้แสดงให้เห็นถึงประวัติความเป็นมาของวงดุริยางค์สากลกรมศิลปากร (National symphony orchestra) ซึ่งได้ทำหน้าที่ถ่ายทอดและบันทึกเสียงบทเพลงถวายอาลัยแด่สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี อันเป็นทั้งภารกิจหน้าที่ของหน่วยงาน และในฐานะพลสภานิกกรที่มีความจงรักภักดีต่อสถาบัน จึงได้เสนอขออนุมัติจากกรมศิลปากร เพื่อจัดทำคตินิพนธ์เทิดพระเกียรติในชื่อชุด “เพชรรัตนาลัย” บันทึกเป็น CD ดังคำกล่าวถวายอาลัย ดังนี้

“ในวาระสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสู่สวรรคาลัยแล้วนั้น ด้วยสำนึกในพระกรุณาธิคุณที่ทรงมีคุณูปการแก่สังคมและประเทศชาติ กรมศิลปากรฯ ซึ่งในพระจริยวัตรอันงดงามของพระองค์ จึงนำเสียงดนตรี เพื่อเป็นตัวแทนแห่งความจงรักภักดีในพระบรมราชวงศ์จักรี ร้อยเรียงคำประพันธ์บรรจุในทำนองเพลงชุด “เพชรรัตนาลัย” เพื่อถวายอาลัยเนื่องในงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี วันที่ ๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๕๕ นี้”

ผู้ร่วมดำเนินงาน ประกอบด้วย

๑. นายชาลี อินทรวิจิตร ศิลปินแห่งชาติ
๒. นายเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ศิลปินแห่งชาติ
๓. นายธนีสร์ ศรีกลิ่นดี
๔. บริษัท อาร์เอส จำกัด (มหาชน)
  - นางสาวธนพร แวกประยูร
  - นายสุทธิราช วงศ์เทวีญ

ผลผลิต ซีดีเพลง ชุด “เพชรรัตนาลัย”

จำนวน ๑,๐๐๐ แผ่น ประกอบด้วย ๓ บทเพลง คือ เพลงเพชร เพลงใบไม้ร่วง และเพลง พสุธาถิ่นแสง มีรายละเอียดการดำเนินงาน ดังนี้

๑. เพลงเพชร ประพันธ์บทร้องโดย นายวัฒน์ บุญจับ นักอักษรศาสตร์ชำนาญการ พิเศษ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ บรรเลงและขับร้องโดยใช้ทำนองเพลงพม่าแปลง ๒ ชั้น เพลงพม่าแปลง ๒ ชั้น เป็นเพลงไทยสำเนียงพม่าที่หม่อมหลวง ต่วนศรี วรวรรณ ประพันธ์ขึ้น โดยการดัดแปลงทำนองจากเพลงมอญแปลง โดย แต่งให้เป็นเพลงสำเนียงพม่า แล้วเรียกชื่อใหม่ว่า เพลงมะตะแบ แต่คนทั่วไปกลับนิยมเรียกชื่อเพลงนี้ ว่า เพลงพม่าแปลง วงดุริยางค์สากลบรรเลง มากกว่า ๓๐ ปีแล้ว และพระเจนดุริยางค์ได้ เรียบเรียงเสียงประสานไว้ได้ไพเราะมาก โอกาสนี้

จึงได้นำมาเรียบเรียงเสียงประสานใหม่ให้เหมาะสม แก่การขับร้อง

๒. เพลงใบไม้ร่วง ประพันธ์บทร้องโดย นายเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ศิลปินแห่งชาติ นายธนีสร์ ศรีกลิ่นดี ประพันธ์ทำนอง บรรเลงโดย นำเครื่องดนตรีจีนที่เรียกกันว่า กู่เจิ้ง มาบันทึกเสียงไว้ด้วยเพื่อให้เกิดสีสันเสมือนกับใบไม้ที่ต้องลม หลุด ร่วง ลอย หล่น ลงสู่พื้นดิน

๓. เพลงพสุธาถิ่นแสง ประพันธ์เนื้อร้อง โดย ครูชาลี อินทรวิจิตร ชื่อเดิมของทำนองเพลงนี้ คือ ธรณีร้องไห้ ๒ ชั้น ความตั้งใจเลือกทำนองเพลงนี้ เพื่อให้สะท้อนความรู้สึกวิปโยคของปวงประชา ท่วมทั้งแผ่นดิน และนักร้องผู้ที่จะสามารถถ่ายทอด บทเพลงนี้ได้อย่างเหมาะสม คือ นายสุทธิราช (ก๊วง) วงศ์เทวีญ เพลงสุธากรรแสง (ชื่อเก่าที่เขียนไว้บนกระดาษโน้ตเพลงของกรมศิลปากร) เป็นเพลงทำนองเก่ารวมอยู่ในประเภทเพลงเร็ว พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) นำมาแต่งขยายขึ้นเป็นอัตรา ๓ ชั้น ทั้งทางร้อง และทางดนตรี ครบเป็นเพลงเถา จนมีผู้นำไป ปรับปรุงเป็นทางบรรเลงอีกหลายทาง มีชื่อเรียกกัน หลายชื่อ ทั้งธรณีร้องไห้ ธรณีถิ่นแสง สุธาถิ่นแสง พสุธาถิ่นแสง กำสรตพสุธา เป็นต้น

ศิลปินผู้ขับร้อง

เพลงเพชร ขับร้องโดย นางดวงดาว เถาว์หิรัญ คีตศิลปินอาวุโสของวงดุริยางค์สากล กรมศิลปากร มีผลงานมากมายและยังเป็นผู้แทนประเทศในการขับร้องเผยแพร่ผลงานด้านศิลปวัฒนธรรมไม่น้อยกว่า ๒๐ ประเทศ รวมทั้งเคยถวายการขับร้องหน้าพระที่นั่ง

เพลงใบไม้ร่วง ขับร้องโดย นางสาวธนพร (ปาน) แวกประยูร ศิษย์เก่าวิทยาลัยนาฏศิลป์ ซึ่งมีผลงานเป็นที่ชื่นชอบของคนทั้งประเทศเป็นเครื่องรับประกันคุณภาพเสียง

เพลงพสุธาถิ่นแสง ขับร้องโดย นายสุทธิราช (กุ่ม) วงศ์เทเวศย์ พระเอกลิเกเงินล้านที่สามารถรักษาวัฒนธรรมการขับร้องแบบไทยและยังคงรักษาเสียงลำเนียงอ่อน-เศร้าได้ดีที่สุดในปัจจุบัน

นางดวงดาว เถาว์หิรัญ
คีตศิลปินอาวุโสของวงดุริยางค์สากล กรมศิลปากร

กลุ่มเป้าหมายในการเผยแพร่ผลงาน ประกอบด้วย หน่วยงานในสังกัดกระทรวงวัฒนธรรม กรมศิลปากร และส่วนราชการ ดังนี้

๑. กระทรวงวัฒนธรรม จำนวน ๑๐๐ ชุด
๒. กรมประชาสัมพันธ์ จำนวน ๑๐๐ ชุด
๓. สถานีวิทยุกระจายเสียงในเครือข่ายความมั่นคงและมวลชน จำนวน ๒๐๐ ชุด
๔. กรมศิลปากร จำนวน ๒๐๐ ชุด
๕. ศิลปิน/ผู้แทนหน่วยงานผู้ร่วมดำเนินงาน จำนวน ๕๐ ชุด
๖. สำนักการสังคีต จำนวน ๓๕๐ ชุด

นางสาวธนพร (ปาน) แวกประยูร

นายสุทธิราช (กุ่ม) วงศ์เทเวศย์

การคัดสรรผู้เขียนบทเพลง

พิจารณาจากข้าราชการผู้มีผลงานเป็นที่ประจักษ์ในความสามารถของกรมศิลปากร ๑ ท่าน คือ นายวัฒน์ บุญจับ นักอักษรศาสตร์ชำนาญการพิเศษ จากสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร และศิลปินแห่งชาติ ๒ ท่าน คือ

นายเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ และครูชาติ อินทรวิจิตร ตั้งได้แสดงเนื้อร้องเพลงทั้ง ๓ เพลงนี้เพื่อให้ผู้อ่านพิจารณาสำนวนภาษาและวรรณศิลป์ของเพลง ซึ่งสอดคล้องกับทำนองเพลงที่เรียบเรียงขึ้นใหม่ ในครั้งนี้ได้เป็นอย่างดี

เพลงเพชร

บทร้อง	วัฒน์ บุญจับ	ทำนอง	พม่าแปลง ๒ ชั้น
ดนตรี	สถาพร นิยมทอง	ขับร้อง	ดวงดาว เกาว์ศิริชัย

บังคมแทบบัวบาท “เจ้าฟ้า
สิ้นแสงเพชรพระมงกุฎจตุสดมภ์
ต่อแต่ไม่มีแจ้เจ้าฟ้าเพชร
ต่างพระเนตรพระกรรณพระทรงพล
ทูลลาแล้วเจ้าฟ้าเพชรรัตน์
สรรพพิสกไทยผองนงน้ำตา

เพชรรัตนราชสุดา” มาลัยปลั่ง
เคยไซ้ชิ่งวงพรางพรายในใจคน
เคยเสด็จแดนกันดารสถานสถล
สืบกุศลการกิจพระบิดา
น้อมมนัสด้วยรักอนรรฆมา
ส่งเจ้าฟ้าสู่ฟ้านิทรานรินทร์ ฯ

เพลงใบไม้ร่วง

บทร้อง	เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์	ทำนอง	ธนีสร์ ศรีกลิ่นดี
ดนตรี	สถาพร นิยมทอง	ขับร้อง	ธนพร (ปาน) แวกประยูร

แผ่วลมพัดพลั่ว
ไผ่เสียดสีซอ
หยาดเย็นน้ำค้าง
ผ่านไกลแสนไกล
เกิดมาแล้วล็บไปแล้ว
ผ่านเพียงพริบตา
ปล่อยลยแว้งคว้าง
แผ่วลมหายใจ

ใบไม้ปลิวเคลียดลอ
คลอเสียงพิณเรไร
กลางพนาพงไพร
ใบไม้ปลิวลิวลา
เหมือนแววชีวา
ลอยล็บลาเลยไป
กลางสายลมเรไร
ใบไม้ปลิวลิวลง

เพลงพสุธาถิ่นแสง

บทร้อง ชาลี อินทรวิจิตร
ดนตรี สถาพร นิยมทอง

ทำนอง พสุธาถิ่นแสง (ทรงมีร้องให้ ๒ ชั้น)
ขับร้อง สุทธิราช (กุ้ง) วงศ์เทเวศย์

เหมือนตะวันแรงกล้า ล่าห้วงหาว ขาดเดือนไรดาวบัวขาวาลัย
เหมือนมีเงามืด คลุมแผ่นดินไทย พสุธา ถิ่นแสง ฤทัยวังเวง
นกไม้ครวญเพลง กระแสวังเวง รุ่มเร้า
ทั้งเวียงวัง – เรือนเหย้า ระทมตรม – น้ำตา

* คุณธรรม ภาคินีเธอ คุณะมีเลอเลิศบุชา
เพชรรัตน ราชสุดา ครรโลลาตีสันสูสวรรค์
ยากจนมนต์อัศจรรย์าพัน
พระคุณอนเอนอนันต์ เคียงคู่ฟ้า ธาณินทร์
เมตตาธรรม น้ำพระทัยโหลริน
วรรณะวัยพลันสิ้น ครบ ๔ รัชกาล
(ดนตรีรับ *)

(ตอนจบ) ไฉ่แปดสิบสี่พรรษา ครรโลลาสู่นภาลัย

กรมศิลปากรได้สร้างผลงานดนตรีขึ้น
น้อยแก่กล้า ถวายในวาระสุดท้ายนี้เป็นเครื่องแสดง
ความจริงรักภักดี ถวายในงานพระราชพิธี
พระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ
เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ชื่อชุด
“เพชรรัตนาลัย” ฝากไว้ในแผ่นดินสืบไป

อีกหนึ่งผลงานเพลงไทยประสานเสียงและผล
งานเรียบเรียงเสียงประสานของอดีตครูที่มีความ
สามารถของกรมศิลปากร รวมทั้งผลงานเพลงที่ได้

บันทึกและผลิตเป็น CD จำนวน ๕ ชุด ซึ่งได้นำ
ทำนองเพลงไทยเดิมมาเรียบเรียงเสียงประสาน
และบรรเลงโดยวงดุริยางค์สากล กรมศิลปากร
ผสมผสานด้วยเครื่องดนตรีไทย อำนวยเพลง
โดยนายวานิช โปตะวนิช หากท่านผู้อ่านสนใจ
สามารถติดต่อขอซื้อได้ในราคาย่อมเยาที่กลุ่ม
ดุริยางค์สากล สำนักการสังคีต กรมศิลปากร
ในวันเวลาราชการ

An Anecdote from History Royal Cremation Ceremony as Mentioned in Ayutthaya Period Historical Documents

Royal cremation ceremony is a tradition that has long been practiced since ancient times. The construction of royal crematorium depends on rank and order of royal family members. The ceremony involves several cultural and artistic works and processes that are well-planned and best carried out to show the nation's well-established civilization.

Historic documents that mention details of royal funeral ceremony and cremation during the Ayutthaya Period are rare; probably they were destroyed or burnt during the time the kingdom was collapsed. During the Early Rattanakosin Period, attempts were made to collect remaining documents, and oral history about the royal funeral ceremony was recorded and practiced.

However, there are three important documents written during Ayutthaya Period that provide details and knowledge about royal cremation as follow :

1. Laws on Royal Funeral of Ayutthaya Kings is an archive on royal cremation of Somdet Chaofah Sudawadee Krom Luang Yothathep, which was organized following the order of King Boromakot. The document describes mortuary treatment of the royal body, the construction of crematorium, the royal funeral procession, royal cremation, and the carrying of the royal relics back to the palace.

2. Testimony of Khun Luang Wat Pradu Songtham is a Late Ayutthaya Period document during the reign of king Boromakot. It mentions about royal funeral ceremony and practice including funeral offerings/goods, royal procession of royal body, and cremation rituals.

3. Testimony of Khun Luang Ha Wat provides all details about the royal cremation of King Boromakot.

The three documents provide us with information about traditional royal cremation, as well as the practical processes of cremation. The royal cremation ceremony is regarded as a valuable cultural heritage of the nation.

Translated by Thanik Lertcharnri

เกร็ดความรู้จากประวัติศาสตร์ :

งานพระเมรุจากเอกสารสมัยอยุธยา

สุทธิพันธ์ ชูทรานนท์*

พระเมรุ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี
ณ พระเมรุท้องสนามหลวง

งานพระเมรุเป็นพระราชประเพณีโบราณที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา การสร้างพระเมรุแต่ละครั้งจัดทำขึ้นตามพระเกียรติยศของเจ้านาย หากเป็นพระเมรุพระบรมศพของพระมหากษัตริย์ก็จะทำอย่างยิ่งใหญ่มีความสมบูรณ์ครบถ้วน ทั้งในด้านพระราชพิธีตลอดจนศิลปะแขนงต่าง ๆ อันแสดงถึงวัฒนธรรมไทยที่สืบทอดกันมายาวนาน

ในพุทธศักราช ๒๕๕๕ นี้ชาวไทยได้มีส่วนร่วมในพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ณ พระเมรุท้องสนามหลวง

วันจันทร์ที่ ๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๕๕ เมื่อสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๒๗ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๕๔ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้จัดการพระศพถวาย พระเกียรติยศสูงสุดตามราชประเพณีแบบแผนการจัดงานพระเมรุในปัจจุบันได้ดำเนินการตามโบราณราชประเพณี โดยอาจมีการดัดแปลงในรายละเอียดบางประการเพื่อความเหมาะสมตามกาลสมัย

* นักอักษรศาสตร์ชำนาญการพิเศษ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

หลักฐานเกี่ยวกับงานพระเมรุในสมัยรัตนโกสินทร์มีการจัดบันทึกอย่างละเอียดในพระราชพงศาวดาร จดหมายเหตุ หมายรับสั่ง และเอกสารอื่นที่เกี่ยวข้อง ซึ่งข้อมูลรายละเอียดนั้นได้รับถ่ายทอดจากสมัยอยุธยาโดยผ่านการบอกเล่าของผู้รู้ที่เคยอยู่ในเหตุการณ์ หรือรับทราบกันมา ส่วนเอกสารที่บันทึกรายละเอียดนั้นมีไม่มากนัก ซึ่งอาจเกิดจากการสูญหายในช่วงเสียกรุง อย่างไรก็ตาม เอกสารที่หลงเหลืออยู่นั้นก็มีความสำคัญมากในการถ่ายทอดพระราชพิธีที่สำคัญของชาติ บทความนี้เน้นศึกษาเอกสารสมัยอยุธยาเกี่ยวกับงานพระเมรุที่สามารถศึกษาให้ทราบแนวปฏิบัติตามพระราชประเพณีได้ ซึ่งได้แก่

๑. กฎหมายงานพระบรมศพครั้งกรุงเก่า
๒. คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง
๓. คำให้การขุนหลวงหาวัด

ก่อนอื่นเพื่อให้เข้าใจได้ชัดเจนขึ้น ควรทราบความเป็นมาของประเพณีงานศพไทย ซึ่งได้รับอิทธิพลความคิดจากชมพูทวีป ทั้งทางพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ ฮินดู วิถีปลงศพของไทยใช้การเผา ส่วนพิธีการเผาศพได้มีวิวัฒนาการสืบมาช้านาน และมีการปรับเปลี่ยนในรายละเอียดบางประการเพื่อความเหมาะสมของแต่ละยุคสมัย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรง-ราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์ไว้ใน **ตำนานสุสานหลวง วัดเทพศิรินทราวาส** ว่าแบบแผนการปลงศพของชาวอินเดีย มี ๒ คติ กล่าวคือ คติทางพระพุทธศาสนาใช้หีบใส่ศพ เมื่อเผาแล้วนำอัฐิธาตุไปบรรจุในสถูปหรือเจดีย์ คติทางศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูใช้โกศใส่ศพ เมื่อเผาแล้วนำอัฐิธาตุลอยน้ำในประเทศไทยได้รับอิทธิพลทางศาสนาพราหมณ์ผ่านทางขอมจึงได้ใช้โกศเฉพาะพระศพพระเจ้าแผ่นดินหรือพระราชวงศ์ชั้นสูงเท่านั้น ด้วยคติพราหมณ์ถือว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นพระอิศวรหรือ

พระนารายณ์แบ่งภาคลงมายังโลก ส่วนศพผู้มีบรรดาศักดิ์ เช่น ศพเสนาบดีที่ได้ใส่โกศนั้นเป็นเพราะพระมหากษัตริย์พระราชทานเกียรติยศเป็นพิเศษ มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

ศิลปกรรมตอนถวายพระเพลิงพระพุทธรูป วัดทองนพคุณ

ข้อความที่กล่าวว่าคติทางพระพุทธศาสนาใช้หีบใส่ศพแล้วเผา นั้น พิจารณาได้จากพุทธประวัติ ตอนถวายพระเพลิงพระพุทธรูปตั้งแต่ครั้งพุทธกาล กล่าวคือ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพาน มัลลกษัตริย์ทำพุทธบูชาพระพุทธรูป ๖ วัน พอครบวันที่ ๗ ก็ปรึกษากันว่าจะเชิญพระสรีระไปทางทิศใดแห่งพระนคร แล้วจะถวายพระเพลิงภายนอกพระนคร แต่ไม่สามารถเคลื่อนพระสรีระได้ จึงถามพระอนรุทธเถระ ท่านอธิบายว่า เทพดาคิดจะเชิญพระสรีระไปทางทิศอุดร เข้าไปยังพระนคร แล้วออกทางประตูทิศบูรพา เชิญ

พระสรีระไปประดิษฐานเพื่อถวายพระเพลิง ณ มกุฏพันธเจดีย์ ซึ่งอยู่ทางตะวันออกของเมืองกุสินารา มัลลกษัตริย์จึงปฏิบัติตามก็เคลื่อนพระสรีระได้ และห่อพระสรีระด้วยผ้าใหม่ ซับด้วยน้ำสำลี ๕๐๐ ชิ้น แล้วเชิญลงประดิษฐาน ณ รางเหล็กซึ่งเต็มด้วยน้ำมัน ปิดด้วยรางอื่นเป็นฝา ทำจิตกาธานเชิงตะกอนด้วยสรรพไม้หอม เชิญขึ้นประดิษฐาน ณ เชิงตะกอนไม้หอมนั้น มัลลกษัตริย์จะถวายพระเพลิงแต่ไม่สามารถจุดเพลิงติดได้ ต้องรอนพระมหากัศปเถระ มาถึงมกุฏพันธเจดีย์ เข้าไปใกล้ จิตกาธาน ทำผ้าอุตราสงค์ บังสุกุล จีวรเฉียงป่าข้างหนึ่ง นมัสการ ทำประทักษิณเวียนขวารอบจิตกาธาน ๓ รอบ ถวายบังคมพระบาทด้วยเศียรเกล้าแล้ว พระสงฆ์อีก ๕๐๐ รูปก็กระทำเช่นเดียวกัน จากนั้นจึงเกิดเพลิงเผาพระพุทธรูประ

ประชาชนชาวไทยซึ่งนับถือพระพุทธศาสนา จึงได้รับพิธีกรรมดังกล่าว มายึดถือเป็นขนบประเพณี สืบต่อกันมา และได้ผสมผสานกับพิธีพราหมณ์ พิธีฮินดู ชาวไทยจึงจัดการเผาศพโดย เชิญศพผู้ตาย ใส่หีบแล้วเผาตามอย่างพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ส่วนพระมหากษัตริย์หรือบุคคลชั้นสูง เชิญพระศพ หรือศพใส่โกศแล้วเผา ด้วยเชื่อกันว่า พระมหากษัตริย์เป็นสมมุติเทพ ตามคติพราหมณ์ หรือฮินดู เทพย่อมสถิตอยู่บนเขาพระสุเมรุ ล้อมรอบด้วยเขาลดับริภัณฑ์ เมื่อจุติมายัง มนุษย์โลกก็เป็นสมมุติเทพ เมื่อเสด็จสวรรคต จึงตั้งพระศพบนพระเมรุ เพื่อส่งเสด็จกลับคืนสู่เขาพระสุเมรุ แนวความคิดนี้สะท้อนให้เห็น ได้จากการออกแบบพระสุเมรุให้มีลักษณะ เป็นเสมีอนเขาพระสุเมรุ แวดล้อมด้วยเขาลดับริภัณฑ์ มหานทีสีทันดร ป่าหิมพานต์ ลัทธิหิมพานต์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายใน

ตำนานสุสานหลวง วัดเทพศิรินทราวาส ว่าการสร้างพระเมรุเห็นจะมีแบบอย่างมาแต่ครั้ง กรุงศรีอยุธยาแล้ว ถ้าเป็นเจ้านายชั้นสูงสุด เช่น สมเด็จพระเจ้าฟ้า สร้างพระเมรุที่กลางเมือง ถ้าเป็น เจ้านายชั้นสูงรองลงมา เช่น เป็นแต่ต่างกรม ผู้ใหญ่ สร้างพระเมรุที่วัด แต่ตัวเมรุทำฝาแฝงไม้ อย่างพระเมรุกลางเมือง ถ้าเป็นเจ้านายชั้นสามัญ สร้างพระเมรุที่วัด ตัวพระเมรุเป็นแต่หุ้มผ้าขาว ส่วนศพขุนนางนั้น โรงทึมที่เผาต้องสร้างที่วัด และทำได้แต่หุ้มผ้าขาว จะทำขนาดใหญ่ หรือ เล็กขึ้นกับบรรดาศักดิ์หรือกำลังของเจ้าภาพ

หลักฐานเกี่ยวกับงานพระบรมศพ ในสมัยอยุธยา นั้น มีปรากฏในพระราชพงศาวดาร กรุงศรีอยุธยาฉบับต่าง ๆ ในสมัยตอนต้น กรุงศรีอยุธยาบันทึกถึงงานพระบรมศพและงาน พระศพแต่เพียงสั้น ๆ ดังจะเห็นตัวอย่างได้จาก **พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑** ตอนแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) หน้า ๖๑ บันทึกว่า...*ท่านจึงให้ขุด เขาพระศพเจ้าอ้ายพระยา เจ้ายี่พระยา ไปถวาย พระเพลิง ที่ถวายพระเพลิงนั้นให้สถาปนา พระมหาธาตุและพระวิหารเป็นพระอาราม แล้วให้นามชื่อ วัดราชบูรณะ...สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (พระบรมราชา) หน้า ๖๙ ว่า ศักราช ๘๓๖ ปีมะเมีย ฉศก (พุทธศักราช ๒๐๑๙) ประดิษฐานพระอัฐิธาตุสมเด็จพระบรม- ไตรโลกนาถเจ้า และพระอัฐิธาตุสมเด็จพระอินทราชาเข้าไว้ในมหาสถูป...สมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช กล่าวถึงการจัดงาน พระศพสมเด็จพระสุริโยทัย ในหน้า ๘๑ ว่า...ให้ สถาปนาที่พระราชทานเพลิงนั้นเป็นพระเจดีย์วิหาร เสร็จแล้วให้นามวัดสบสวรรค์...หลักฐานดังกล่าว ทำให้ทราบว่าการจัดการพระศพใช้การถวาย พระเพลิง แต่ไม่ทราบรายละเอียดอื่นใด*

วัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา

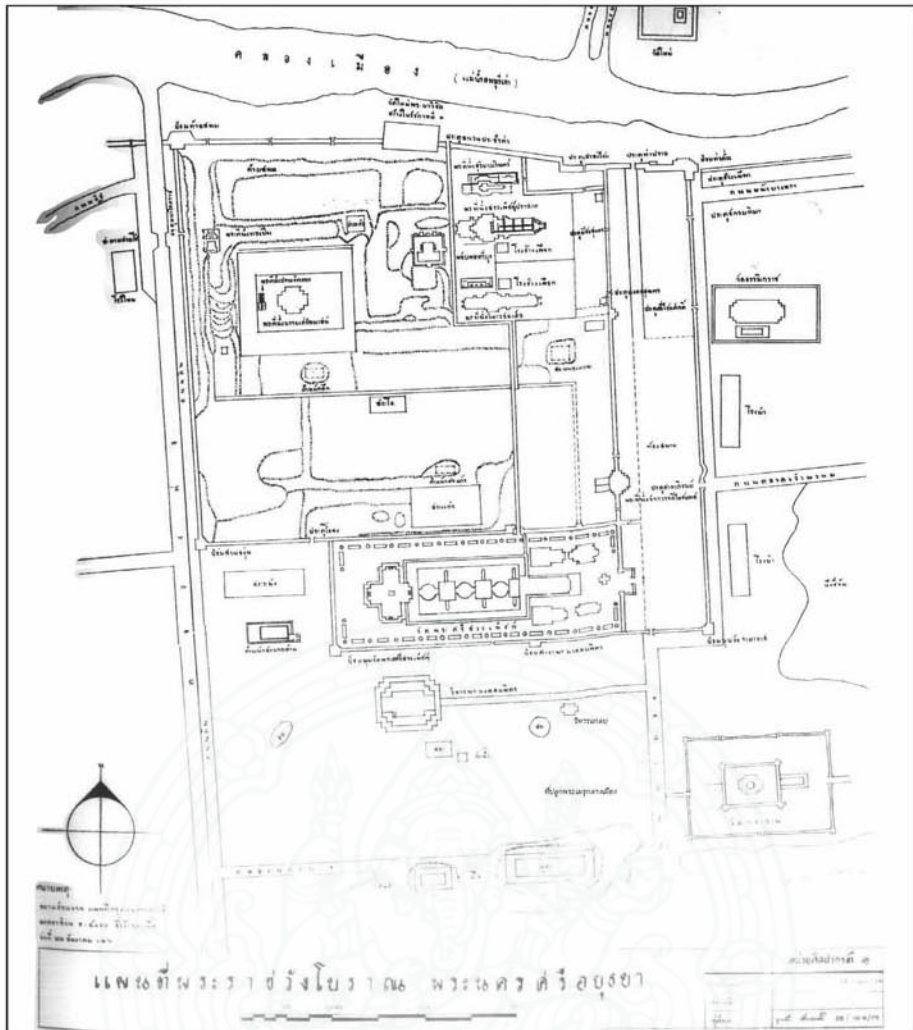
ส่วนหลักฐานการสร้างพระเมรุปรากฏในสมัยสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๓ (พระเอกาทศรถ) ซึ่งทรงจัดงานพระบรมศพถวายสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑ หน้า ๑๘๐ ว่าเป็น

แต่ตั้งพระเมรุมาศสูงเสี้ยนลิบเจ็ดวา ประดับด้วยเมรุทิศเมรุรายราชวัติฉัตรทองฉัตรนาคฉัตรเบญจรงค์นาคาเสรีจ ก็อัญเชิญพระบรมศพเสด็จเหนือมหากฤษฎาธารอันประดับด้วยอภิมุกกิ้งกลดรจนา และท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลายมาประดับแห่หอมล้อมมหากฤษฎาธารก็อัญเชิญพระศพเสด็จลีลาโดยรัถยาราชวัติไปยังพระเมรุมาศด้วยคบริวาร และเครื่องสักการบูชาหนักหนา พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถอิศวรบรมนารถบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จไปถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง...

ในรัชกาลนี้ ทำให้ทราบถึงรายละเอียดของงานพระเมรุเพิ่มขึ้น รวมทั้งพิธีอัญเชิญพระบรมศพไปยังพระเมรุ

ต่อมาในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมไม่บันทึกรายละเอียดพิธีพระศพเจ้านครศรีธรรมราชบุตรบุญธรรมที่เป็นพระมหาอุปราช แต่มีหลักฐานที่น่าสนใจคือ การสร้างสถานที่สำหรับถวายพระเพลิงอย่างแน่นอน ใน **พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒ หน้า ๒** ดังนี้ ... ศักราช ๙๖๘ ปีมะเมีย **อัฐศก** ทรงพระกรุณาให้พูนดินหน้าพระวิหารกลบไว้เป็นที่สำหรับถวายพระเพลิง...วิหารกลบอยู่ระหว่างวัดพระมงคลบพิตรกับวัดพระราม

รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงจัดการถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พระราชบิดา มีการบันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับพระเมรุมาศและการพระราชพิธีพระบรมศพมากขึ้นอีก และต่อมาในงานพระบรมศพสมเด็จพระนารายณ์มหาราชซึ่งสมเด็จพระเพทราชา ทรงจัดถวาย บันทึกรายละเอียดเพิ่มมากขึ้นอีก เนื่องจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสด็จสวรรคตที่เมืองลพบุรี ทรงจัดพิธีอัญเชิญพระโกศพระบรมศพมายังกรุงศรีอยุธยาด้วยเรือพระที่นั่งศรีสมรรถชัย และกระบวนเรือพยุหยาตราสมพระเกียรติยศเชิญพระโกศประดิษฐาน ณ พระที่นั่งสุริยามรินทร์มหาปราสาท แล้วมีพระราชดำรัสให้สร้างพระเมรุมาศขนาดใหญ่ชื่อเจ็ดวาสองศอกสูงสองเสี้ยน ลิบเจ็ดวา ศอกคืบ มียอด ๕ ยอดภายในพระเมรุทอง ประกอบด้วยเครื่องสรรพโสภณพิจิตรต่าง ๆ และมีพระเมรุทิศ พระเมรุแทรกและสามข้างใช้เวลาก่อสร้าง ๘ เดือน

แผนผังพระราชวังหลวงกรุงศรีอยุธยา

จากนั้นสมเด็จพระเพทราชาทรงอัญเชิญพระบรมโกศลงจากพระที่นั่งประดิษฐานเหนือบุษบกพระมหากษัตริย์ราชรถ จัดกระบวนแห่อย่างอลังการตามอย่างพระราชประเพณีมาแต่ก่อน... ยাত্রากระบวนแห่ทั้งปวงไปถึงพระเมรุมาศ จึงเชิญพระบรมโกศเข้าประดิษฐานในพระเมรุทอง... ทรงจัดมหรสพสมโภชครบ ๓ วันแล้วถวายพระเพลิง เก็บพระอัฐิใส่พระโกศน้อย อัญเชิญขึ้น

พระยานุมาศแห่เป็นขบวนเข้ามายังพระราชวังอัญเชิญพระโกศพระอัฐิบรรจุไว้ ณ ท้ายจรรนำพระมหาวิหารวัดพระศรีสรรเพชญ์ดาราม งานพระเมรุคราวนี้จัดอย่างยิ่งใหญ่กว่าคราวงานพระเมรุสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

ส่วนเอกสารสำคัญ ๓ ฉบับ ที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับงานพระเมรุในสมัยอยุธยาตั้งที่ได้กล่าวแล้ว จะได้อธิบายความสำคัญ ดังนี้

เรื่องสมเด็จพระบรมศพ

คือ

จดหมายเหตุงานพระเมรุครั้งกรุงเก่า กับพระราชนิพนธ์

ของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชนิพนธ์

ในวาระพระราชทานเพลิงศพ

หม่อมเจ้าสุธาสินีนาถ เทวกุล ท.จ.ว.

ณ เมรุหลวงชั้นพลสารภีวรวิหาร รัชกาลที่ ๖

วันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๖๓

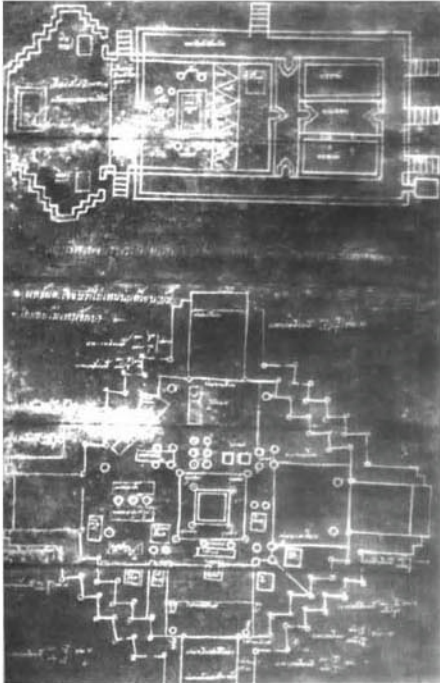
หนังสือ เรื่องสมเด็จพระบรมศพ

๑. กฎหมายงานพระบรมศพครั้งกรุงเก่า

“กฎหมายงานพระบรมศพครั้งกรุงเก่า” หรือ “จดหมายเหตุพระศพสมเด็จพระรูป วัดพุทธไสยาสน์ กุรุงเก่า” หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า “เรื่องสมเด็จพระบรมศพ” เป็นเอกสารสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เนื้อหาเป็นจดหมายเหตุงานพระศพสมเด็จพระเจ้าฟ้าสุทนต์ กรมหลวงโยธาเทพ พระราชธิดาในสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งเป็นพระมเหสีฝ่ายซ้ายในสมเด็จพระเพทราชา และเป็นพระชนนีของเจ้าฟ้าตรีสุนทร เมื่อสิ้นรัชสมัยสมเด็จพระเพทราชา ทรงผนวชเป็นชีประทับที่พระตำหนักใต้ วัดพุทธไสยาสน์ จึงเรียกกันว่า สมเด็จพระรูป พระองค์สิ้นพระชนม์ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เมื่อพุทธศักราช ๒๒๗๘ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศโปรดให้เชิญพระศพมาประดิษฐาน

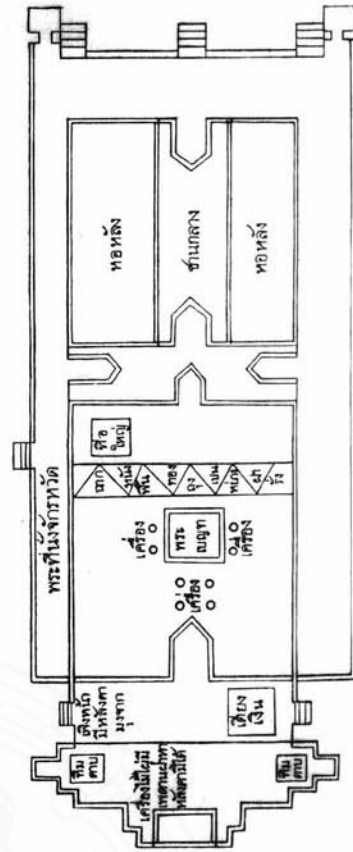
ณ พระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์ในพระราชวังหลวง แล้วโปรดให้ทำพระเมรุกลางเมือง แห่พระศพโดยกระบวนอย่างใหญ่ไปพระราชทานเพลิงที่พระเมรุ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราพระราชนิพนธ์อธิบายที่มาของเอกสารฉบับนี้ว่า เดิมอยู่ในห้องอาลักษณ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรินทร์ ทรงพบและนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่าเป็นหนังสือที่ให้ความรู้ขนบธรรมเนียมครั้งกรุงเก่า แจ่มแจ้งดีมาก และได้ทรงพระราชนิพนธ์สอเรื่องราวตำราพระเมรุกรมหลวงโยธาเทพกับพระราชพงศาวดารไว้ด้วย และในตอนท้ายของจดหมายเหตุฉบับนี้ มีจดหมายเหตุงานพระบรมศพสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ แต่ไม่สมบูรณ์เพราะข้อความตอนต้นหายไปเหลืออยู่แต่ตอนท้ายหน่อยหนึ่ง

“กฎหมายงานพระบรมศพครั้งกรุงเก่า”
 จัดบันทึกเรื่องราวพระศพอย่างละเอียดตั้งแต่
 วันสิ้นพระชนม์ การจัดการพระศพ การตั้งพระศพ
 จัดพระเมรุ แห่งพระศพ การบำเพ็ญพระราชกุศล
 ที่พระเมรุ การพระราชทานเพลิง และแห่งพระอัฐิ
 กลับพระราชวัง นอกจากนี้ยังมีแผนที่ที่ตั้งพระศพ
 และแผนที่พระเมรุ ประกอบด้วย

แผนผังพระเมรุ ในกฎหมายงานพระบรมศพครั้งกรุงเก่า

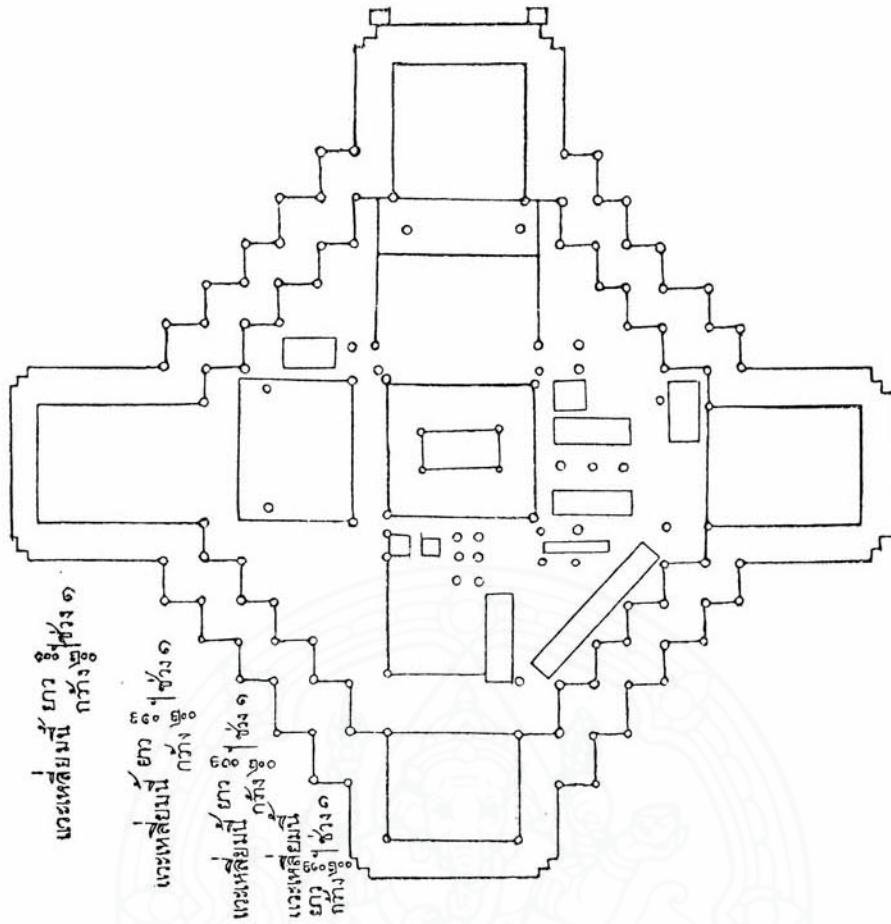
ตัวอย่างที่ปรากฏในเอกสาร หน้า ๖ ได้แก่
 วัน ๒ ๕ ๖ ค่ำ จุลศักราช ๑๐๙๗ ปีเถาะ
 สัปตศก เพลาย่าฆ้องแล้ว ๓ บาท สมเด็จพระ
 พระรูปเจ้า เสด็จนิพพาน ณ วัดพุทธไสยาสน์
 เสด็จพระราชดำเนินลงไป ณ พระศพ จึงทรง
 พระกรุณาสั่งว่าให้เชิญพระบรมศพขึ้นไปไว้
 ณ พระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์มหาปราสาท...
 การตั้งพระบรมโกศ ในเอกสารหน้า ๗ มีความว่า
 ...ถึงพระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์มหาปราสาท
 ...ชาวที่เชิญพระเสลี่ยงเงิน ชาวเครื่องไปรับสมเด็จพระ
 พระบรมศพจากพระยานมาตขึ้นบนร้านม้า ซึ่ง
 สี่ตำรวจทำไว้ข้างพระที่นั่งนั้น ลั่นเกล้าฯ เสด็จขึ้น

แผนที่พระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์

เกยฝ่ายขวาแล้วเสด็จออกมาให้เชิญสมเด็จพระ
 พระบรมศพเข้าไปในพระที่นั่งตั้งเหนือพระเบญจา
 แล้วจึงเชิญเครื่องพระอภิรมย์ ๕ ชั้นเข้าตั้ง ๓ ด้าน
 เป็นเครื่องสูง ๔ คู่ แลฐานเครื่องนั้นเป็นพนักงาน
 สี่ตำรวจการขาดได้เอามาตั้ง มีแจ้งอยู่ในแผนที่
 พระที่นั่งจักรวรรดินั้นแล้ว ...

ส่วนการปลุกพระเมรุนั้น ...ให้ทำตามแผนที่
 เมื่อครั้งปีฉลูเบญจศกนั้นเกิด...คือให้ทำตาม
 พระเมรุพระบรมศพสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ
 ปรากฏว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงตรวจ
 สอบแล้ว เห็นว่าการตกแต่งพระเมรุครั้งนั้นมี
 ผิดเพี้ยนอยู่ จึงโปรดให้แก้ไขให้ถูกต้อง เช่น
 การผูกม่าน ที่พระสงฆ์นั่งฉัน สดับปกรณ์ เป็นต้น
 และในจดหมายเหตุได้บันทึกรายละเอียดการสร้าง
 และตกแต่งพระเมรุอย่างละเอียดตามแผนที่
 พระเมรุที่เขียนไว้ด้วย

แผนผังพระเมรุกรมหลวงโยธาเทพ

เมื่อถึงวันเชิญพระโกศสู่พระเมรุ ก็ได้มีการบรรยายถึงพิธีการอย่างละเอียด นับตั้งแต่การนำพระเสลี่ยงเงินไปเชิญสมเด็จพระบรมโกศเคลื่อนลงจากพระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์ถึงพระยานุมาตสามคาน ประกอบพระล่องเข้ากับพระบรมโกศ จัดกระบวนเชิญพระยานุมาตไปยัง พระมหาพิไชยราชรถกฤษฏาธาร จัดกระบวนแห่สมเด็จพระบรมโกศไปยังพระเมรุ แล้วเชิญขึ้นประดิษฐานเหนือพระเบญจabanพระเมรุ พิธีการก่อนจะถึงการพระราชทานเพลิง พิธีสงพระอัฐิ การเชิญพระอัฐิ และพระอังคาร เข้ากระบวนแห่ไปบรรจุพระอัฐิ

ณ พระวิหารวัดพระศรีสรรเพชญ์ ส่วนพระอังคารเชิญลงเรือพระที่นั่งไปลอย ณ วัดพุทไธสวรรย์

จากข้อมูลที่ปรากฏใน “กฎหมายงานพระบรมศพครั้งกรุงเก่า” จะเห็นได้ว่าการบันทึกอย่างละเอียดลออ สามารถใช้เป็นตัวราหรือแบบอย่างในการจัดงานให้ถูกต้องตามโบราณราชประเพณีได้เป็นอย่างดีทุกขั้นตอน รวมทั้งมีแผนผังประกอบ ดังนั้นเอกสารฉบับนี้จึงถือได้ว่าเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญมากเกี่ยวกับงานพระบรมศพในสมัยอยุธยา ซึ่งได้ใช้เป็นแนวทางในการสืบทอดพระราชประเพณีต่อมาจนถึงปัจจุบัน

๒. คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม
 เอกสารจากหอหลวง เป็นเอกสารที่เกี่ยวกับ
 กรุงศรีอยุธยาตอนปลายในช่วงรัชกาลสมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัวบรมโกศ ดร.วินัย พงศ์ศรีเพียร
 เมื่อครั้งเป็นกรรมการในคณะกรรมการชำระ
 ประวัติศาสตร์ไทยและจัดพิมพ์เอกสารทาง
 ประวัติศาสตร์และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี
 ได้ชี้แจงไว้ในคำนำเมื่อนำมาจัดพิมพ์เผยแพร่
 พุทธศักราช ๒๕๓๔ ว่า เอกสารฉบับนี้ น่าจะเป็น
 ฉบับที่ได้รับการคัดลอกและเรียบเรียงมาจาก
 ต้นฉบับในหอหลวง ส่วนวนภาษาที่คัดลอกน่าจะทำ
 ประมาณรัชกาลที่ ๔ มีเนื้อหาแบ่งเป็น ๔ ส่วน
 คือ ส่วนที่ ๑ คำพรรณนาภูมิสังฐานของ
 กรุงศรีอยุธยา ส่วนที่ ๒ เป็นบันทึกเกี่ยวกับ
 วัฒนธรรมความเชื่อ การจัดการพระศาสนา
 และพระราชพิธี ส่วนที่ ๓ เป็นตำราสอนข้าราชการ
 ชั้นสูง ส่วนที่ ๔ เป็นเหตุการณ์สมัยปลาย
 กรุงศรีอยุธยาจนเสียกรุง

เรื่องเกี่ยวกับพระราชพิธีงานพระศพ มี
 ปรากฏอยู่ในส่วนที่ ๒ ซึ่งรายละเอียดน่าจะ
 คัดลอกมาจากจดหมายเหตุโบราณมากกว่าจะ
 มาจากการบอกเล่าตามที่ได้ตั้งชื่อเอกสารว่า
 เป็นคำให้การ มีการจัดแบ่งหัวข้อเกี่ยวกับงานพระศพ
 เป็น ๓ หัวข้อ แล้วอธิบายอย่างชัดเจน กล่าวคือ

ว่าด้วยเครื่องยศสำหรับศพ อธิบายเรื่อง
 เครื่องราชอิสริยยศสำหรับพระบรมศพพระเจ้า
 แผ่นดิน และสำหรับพระราชทานในการพระศพ
 พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการฝ่ายหน้า ฝ่ายใน
 ที่มีความชอบ ตามตำแหน่งยศ รวมถึงพระสงฆ์
 ที่มีฐานันดรสมณศักดิ์ ตามลำดับชั้น กำหนด
 ลักษณะการตีกลองประโคมศพตามอิสริยยศ
 ตำแหน่งข้าราชการ แบ่งเครื่องยศสำหรับศพที่ไม่ใช่
 พระบรมศพเป็น เอก โท ตรี ดังนี้

เครื่องยศสำหรับศพเอก ดังนี้ ๐ พระโกศกู่
 ไม้สิบสอง สำหรับพระศพอย่างเอก ตั้งแต่พระมหา-
 ออุปราช และพระอรรคมเหษี พระชนนี และพระบรมวงศ์
 ผู้มีบันดาศักดิ์สูง แลพระเจ้าลูกยาเธอ เท่านั้น
 พระโกศกู่ ยอดทรงมณฑปนพสุร สำหรับพระศพ
 อย่างโทเท่านั้น พระโกศกู่แปดเหลี่ยม ลายกุดั้น
 ยอดทรงมงกุฎ สำหรับพระศพอย่างตรีเท่านั้น
 พระโกศกู่ทั้งสามชนิดนั้น สำหรับพระศพพระองค์
 เจ้าในพระราชวังหลวงทั้งสิ้น...ที่น่าสนใจ มีการ
 กำหนดเครื่องยศสำหรับศพข้างเมื่อกด้วย

ส่วนกระบวนแห่พระบรมศพ บรรยายดังนี้
 กระบวนแห่พระบรมศพ มีม้านำริ้วคู่ ๑ แล้ว
 มีธงต่าง ๆ แลมีเครื่องผ้ายามทำบุญแห่หน้าด้วย
 ถัดมามีรูปสัตว์ ๖ แวด รับบุษบกไฟ มีคันชิงหน้าแวด
 คู่ ๑ ถัดมารูปสัตว์ ๖ จดบาททวิบาท รับบุษบกสังฆเขต
 แล้วถึงเทวดาถือดอกบัว แล้วจึงถึงรถพระสังฆราช
 สำแดงพระอภิธรรมคาถาหน้ารถพระสังฆราชนั้น
 มีมหาดเล็กหุ้มสองปีกทองขาว สรวมเสื่อครุย สวม
 พอกเกี่ยว เข็มพระแสงดาบคู่ ๑ พระแสงหอก ๑
 พระแสงง้าว ๑ พระแสงตรี ๑ เดินนำหน้ารถ
 พระสังฆราชฯ มีเครื่องสูง แตรสังข์กลองชนะ
 ประโคม ข้างรถพระสงฆ์ มีขุนนางหุ้มสองปีกลาย
 ทองขาวสวมเสื่อครุย สวมพอกเกี่ยว เดินแปนคู่เคียง
 ซ้าย ๔ คน ขวา ๔ คน ถัดมาถึงรถไปรยข้าวตอก
 ดอกไม้ และรถโยงพระกุษารรถทั้งสองนั้นมีคู่เคียง
 แตรสังข์กลองชนะเหมือนดุจรถพระสังฆราชถัดมา
 ถึงรถพระบรมศพ มีมหาดเล็กเข็มพระแสงนำหน้า
 รถและขุนนางคู่เคียง เครื่องสูงแตรสังข์มีกลองชนะ
 ทอง ๕๐ เงิน ๕๐ แดง ๑๐๐ มโหรีทีก ๒ คู่
 หลังพระมหาพิชัยราชรถนั้น มีเจ้าพนักงานเข็ม
 เครื่องราชโขนโขนสำหรับพระบรมราชอิสริยยศ
 พระเจ้าแผ่นดิน ถัดมาถึงรถพระโกศกู่จันทร์
 เปนพระที่นั่งรองถัดมาถึงรถพานทองรับท่อนจันทร์

รถพระโกษาจันทน์ รถท่อนจันทน์ นั้น มีคู่เคียง และเครื่องสูงเหมือนรถพระบรมศพ ราชรถทั้ง ๗ นั้น เทียมด้วยม้ารถละ ๔ ม้า เป็นธรรมเนียม แลรถทั้ง ๗ นั้นมีบุตบกยอดมณฑปทุกรถ ถัดมาถึงรถพระประเทียบ มีหลังคาข้อฟ้า ๑๒ รถ ในรถพระประเทียบนั้น มีเจ้าจอมพระสนมหนึ่งชื่อนั่งมาในรถตามพระบรมศพ ถัดมาถึงกระบวนสิบสองพระกำนัล นางข้างในเดินตามพระบรมศพ ถัดมาถึงกระบวนพระราชวงศานุวงศ์ ที่เป็นชาย ทรงม้า ทรงเครื่องต้นตามพระบรมศพเป็นคู่ ๆ มาตามรัฐยาราชาวัติ ฉัตรเป็นเบ็ญจรงค์รายทางแห่งพระบรมศพ

แบบอย่างการพระเมรุ เอก โท ตริ บรรยายถึงการสร้างพระเมรุแบบเอก โท ตรี อย่างละเอียด กล่าวคือ พระเมรุแบบเอก เสายาว ๒๐ วา พระเมรุแบบโท เสายาว ๑๗ วา พระเมรุแบบตรี เสายาว ๑๕ วา ส่วนประกอบพระเมรุก็มากน้อยลดหลั่นกันตามลำดับ

เอกสารทั้ง “กฎหมายงานพระบรมศพ ครั้งกรุงเก่า” และ “คำให้การขุนหลวงวัดประดู่-ทรงธรรม” ต่างให้ความรู้เรื่องการจัดงานพระบรมศพ และพระศพ ตลอดจนการสร้างพระเมรุได้เป็นอย่างดี แต่รายละเอียดเกี่ยวกับการจัดการพระบรมศพ ตั้งแต่เสด็จสวรรคตมีปรากฏใน

๓. คำให้การขุนหลวงหาวัด

เอกสารฉบับนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์อธิบายว่า เป็นที่นับถือว่าเป็นถ้อยคำของท่านผู้รู้แบบแผนการงานครั้งกรุงเก่าได้บอกให้ชัดไว้ สรุปความได้ว่า เมื่อเสียดกรุงเก่า พระเจ้าอังวะเชิญพระเจ้าอู่ทองพร และข้าราชการไทยไปเมืองพม่า ได้สอบถามถึงพงศาวดาร และขนบธรรมเนียมเมืองไทย จัดเก็บรักษาไว้ในหอหลวง อังกฤษได้ต้นฉบับมา เมื่อตีได้เมืองมณฑลเลย แต่ฉบับที่นำมาพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกโดยโรงพิมพ์หมอสมิธ ในพุทธศักราช

๒๔๖๖ น่าจะเป็นฉบับที่มีการแก้ไขและแทรกเนื้อความไปจนไม่น่าเชื่อถือ ต่อมาพุทธศักราช ๒๔๕๓ กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณพบว่า เป็นเรื่องเกี่ยวกับคำให้การขุนหลวงหาวัด จึงได้ตัดมาแปลเป็นภาษาไทยและนำมาพิมพ์เผยแพร่

เอกสารฉบับนี้ได้ให้รายละเอียดในการจัดพระบรมศพสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ทุกขั้นตอน นอกเหนือไปจากการจัดงานพระเมรุ มีรายละเอียดมากกว่าที่บันทึกในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับต่าง ๆ ที่มีอยู่ จึงเห็นสมควรนำมาเผยแพร่ให้เป็นที่ทราบกัน ดังนี้

...จึงเอาน้ำหอมและน้ำดอกไม้เทศและน้ำกุหลาบน้ำหอมต่าง ๆ เป็นอันมากมา...ครั้นสรงน้ำหอมแล้ว จึงทรงสุคนธรสและกระแจะจวงจันทร์ ทั้งปวงแล้ว ทรงสนับเพลาเชิงอนทองชั้นใน แล้วทรงพระภูษาพื้นขาวปักทองชั้นนอก แล้วจึงทรงเครื่องต้นและเครื่องทรง แล้วจึงทรงฉลองพระองค์อย่างใหญ่กรองทอง สังเวียนหยักและชายไหวชายแครง ตาบทิศและตาบหน้าและสังวาลประดับเพชร จึงทรงทองต้นพระกรและปลายพระกรประดับเพชร แล้วจึงทรงพระมหาภูษาเดินหนมียอดท้ายยอด แล้วจึงประดับเพชรอยู่เพลิง ทั้งลิบนิ้วพระหัตถ์และลิบนิ้วพระบาท แล้วจึงเอาไม้ง่ามหุ้มทองนั้นค้ำพระหุ้ เรียกว่าไม้กาจับหลัก จึงประนมกรเข้า แล้วเอาซองหมากทองปากประดับใส่ในพระหัตถ์ แล้วเอาพระภูษาเนื้ออ่อนเข้าพันเป็นอันมาก ครั้นได้ที่แล้วจึงเอา ผ้าขาวเนื้อดีสี่เหลี่ยมเข้าห่อ เรียกว่าผ้าห่อเมียงตามธรรมเนียมมา แล้วจึงเชิญเข้าพระโกศลงในทองหนักสิบสองชั่ง แล้วจึงใส่ในพระโกศทองใหญ่เป็นเพียงกลีบจงกลประดับพลอย มียอดเก้ายอด เขื่อนั้นมีครุฑและสิงห์อัดทองหนักยี่สิบห้าชั่ง แล้วเชิญพระโกศนั้นขึ้นบนเตียงหุ้มทอง แล้วจึงเอาเตียงที่รองพระโกศนั้นขึ้นบนพระแท่นแว่นฟ้า แล้วจึงกั้นราชวัติตาข่ายปะวะหล้าแดง อันทำด้วยแก้ว มีเครื่องสูงต่าง ๆ

แล้วจึงเชิญพระพุทธรูปมาตั้งที่สูง จึงตั้งเครื่องราช
บริโกคนานา ตั้งพานพระสุพรรณบัฏถมยาใส่บน
พานทองประดับสองชั้น แล้วจึงตั้งพานพระสำอาง
พระสุพรรณศรี และพระสุพรรณราช และพระเต้า
ครอบทอง และพระคนทีทอง และพานทองประดับ
และเครื่องอุปโภคบริโภคบริโกคนานา ตั้งเป็นชั้นหลั่นกัน
มาตามที่ซ้ายขวา เป็นอันดับกันมาเป็นอันมาก
แล้วจึงตั้งมยุรฉัตรซ้ายขวา มียอดหุ้มทองและ
ระบายนทองและคันหุ้มทองประดับ ตั้งแปดคันทั้ง
แปดทิศ และมีบังพระสุริย์และอภิรุ้ม และบังแทรก
จามรทานตะวันและพัดโบก สारพัดเครื่องสูงนานา
ตั้งซ้ายขวา เป็นชั้นหลั่นกันมาตามทีตามทาง

เมื่อศึกษาเอกสารทั้ง ๓ ฉบับ โดยละเอียด
จะทำให้ทราบถึงโบราณราชประเพณีในการจัดงาน
พระบรมศพ พระศพ ตลอดจนรายละเอียดในงาน
พระเมรุ ตามกระบวนพิธีที่จัดทำกันมาแต่โบราณ
และสืบทอดมาจนปัจจุบัน อันแสดงถึงศิลป-
วัฒนธรรมไทยแท้แต่ดั้งเดิมที่มีความงดงามสูงส่ง
แสดงถึงความเป็นชาติที่เก่าแก่มากมีประเพณีอันเป็น
มรดกล้ำค่าเหลือตกทอดมาถึงปัจจุบัน สมควร
ที่ชาวไทยทุกคนจะได้รับทราบ เข้าใจ และสืบทอด
ให้คงอยู่ตลอดไป

บรรณานุกรม

คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย. คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง.

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๔.

ตำราราชานุกาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ตำนานสุสานหลวง วัดเทพศิรินทราวาส
กับตำนานมโหรี. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๕๓๐.

วรรณศิริ เดชะคุปต์, ปรีดี พิศภูมิวิถึ. กรุงเทพฯ เล่าเรื่อง. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๔.

วินัย พงศ์ศรีเพียร. อยุธยา : พรรณนาภูมิสถานและมรดกความทรงจำ แห่งพระนครศรีอยุธยา.

กรุงเทพฯ : อีที พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๑.

ศิลปากร, กรม. คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า
ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ. พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๕.

_____. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑ - ๒. นครปฐม : นครปฐม
การพิมพ์. ๒๕๔๘.

_____. สมเด็จพระบรมศพ. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๐๙. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมเจ้าสุธาสินีทัย เทวกุล ท.จ.ว. ณ เมรุหน้า
พลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๐๙).

สมภาพ ภิรมย์, ร.น. , ศาสตราจารย์ น.อ. พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ
: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๘.

อมรดรุณารักษ์, จมีน (แจ่ม สุนทรเวช). พระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
เรื่อง พระราชประเพณี (ตอน ๑). พระนคร : องค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๑๔.

Old Photo Mirrors the Past: In Remembrance of Her Royal Highness Prince Bejaratana

Her Royal Highness Princess Bejaratana is the sole daughter of King Vajiravudh (Rama VI) and Phra Nang Chao Suvadhana. The princess was born on 24 November 1925 and was graciously named by King Prajadhipok (Rama VII) as “*Somdej Chao Fah Bejaratana Rajasuda Sirisobhabannavadi*”, which literally means “*daughter of the king, who is like a precious jewel, with good birth and fortune*”, with the prefix “*Somdej Phra Chao Bhatika Ther*” meaning “*a woman born of an elder brother in the line of royal hierarchy*”. However, when King Rama VIII succeeded to the throne, the princess’s prefix was changed to “*Somdej Phra Chao Bhaginee Ther*”, which means “*young sister*”, representing the princess as younger sister of King Rama IX by royal hierarchy.

During her childhood, Princess Bejaratana stayed at Suan Ruenrudi Villa. The princess took piano lessons and learned and practiced Thai writing at the villa. Since the princess was not in good health, Phra Nang Chao Suvadhana took her to England to study English grammar and literature, French, and piano. Princess Bejaratana is evidently genius in piano playing, and calculation of centenary calendar. The princess also had a good sense of memory and direction. During their stay in England when England was in the state war in World War II, the life of the princess and her mother was negatively affected by the war. However, the princess and the mother were kind enough to volunteer for the Red Cross of England in helping those who were affected by the war. The two royal members were well recognized and highly admired for their generosity and kindness.

When her health was improved and situation in Thailand became stable and better, the princess and her mother returned to Thailand and had a permanent home at Ruenrudi Villa in Soi Sukhumvit 38 in Bangkok. Since then, the princess had sacrificed her time and made every effort, as a royal member, to best perform royal duties. Princess Bejaratana paid visits to local people in all regions across the country and provides assistance in all forms to the people. The princess is Thailand’s pioneer in fund-raising fashion show; the princess even gave a permit to use her villa for the activity. The funds were allocated to various non-profit public organizations. HRH Princess Bejaratana also set up the Vajiravudh Nusorn building and founded the King Vajiravudh Foundation under Royal Patronage, and supported more than 50 non-profit institutions and organizations under which HRH Princess Bejaratana served as Honorary Chairperson, Committee Chairperson, and Patroness.

HRH Princess Bejaratana is a nice royal member with beautiful mind, is a grateful royal body, is praised for her punctuality, is well aware of value of time, is well-known for her pride in Thainess, is serious about strict and correct usage of Thai language, is a pious and benevolent Buddhist. The princess is highly admired and respected by His Majesty King Bhumibol, Her Majesty Queen Sirikit, and other royal family members.

Her Royal Highness Princess Bejaratana passed away peacefully at the age of 85 on Wednesday, 27 July 2011, at Siriraj Hospital. Thai people across the nation were mourning and harmoniously paid homage to the princess and sent her to heaven in the royal cremation ceremony on Monday, 9 April 2012.

ภาพเก่า - เล่าอดีต :

น้อมรำลึกถึงขัตติยราชনারี...

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

นัยนา แยมสาขา*

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ
เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา
สิริโสภาพัณณวดี

“พระเอยพระหน่อนาถ
พระเสด็จจากฟ้าสุราลัย
ดอกเอยดอกจัมปา
ยิ่งดมยิ่งพาให้ดมเอยฯ
หอมพระเดชทรงยศไอรสรราช
พึงเดชพระหน่อไท
รูปลม้ายคล้ายพระบิดราช
ขอพระจงทรงคุณวิบุลย์ทวี
ดอกเอยดอกพุทธิชาติ
หอมบมีชาติสุคนธ์เอยฯ
หอมพระคุณการุญเปนประณม
เหล่าข้าทูลลອງ

งามพิลาศดั่งดวงมณีใส
มาเพื่อให้ฝูงชนกมลปรีดี
หอมชื่นจิตติดนาสา
แผ่เผยผางาดโนแดนไกล
เปนสุขสมใจไม่วางวายฯ
ผิวผุดผาดเพียงชนনীศรี
เพื่อเป็นที่ร่มเกล้าข้าเฝ้าเทอญฯ
หอมเย็นใจใสสะอาด
เย็นเกล้าเหมือนนรมโพธิ์ทอง
ภักดีสนองพระคุณไทย”

* นักจดหมายเหตุชำนาญการพิเศษ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ฉายาเมื่อครั้งอภิเษกสมรส ณ พระที่นั่งบรมพิมาน พระบรมมหาราชวัง วันที่ ๑๐ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๖๗

บทกล่อมบรรทมพระราชกุมารประกอบเพลง “ลำปลาทอง” นี้ คือบทกล่อมบรรทมพระราชกุมารที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์เตรียมไว้ล่วงหน้าก่อนที่พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี^๑ จะมีพระประสูติกาล ซึ่งแสดงถึงความรัก ความผูกพัน และความหวังที่พระองค์จะทรงให้พระหน่อที่กำลังจะประสูติทรงเป็นผู้แทนพระองค์ ทรงเป็นที่พึ่งและ

นำความอบอุ่นใจมาสู่มวลเหล่าพสกนิกร พระหน่อพระองค์นั้น คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี พระราชธิดาพระองค์เดียวในพระองค์

สมเด็จพระเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี เป็นพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ประสูติเมื่อวันอังคารที่ ๒๔ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๖๘ เวลา ๑๒ นาฬิกา ๕๒ นาที ณ พระที่นั่งเทพสถานพิลาส ในหมู่พระมหามณเฑียร พระบรมมหาราชวัง รุ่งขึ้นวันพุธที่ ๒๕ พฤศจิกายน สมเด็จพระเจ้าลูกเธอได้ทรงมีโอกาสเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทสมเด็จพระชนกนาถ ซึ่งทรงพระประชวรหนักอยู่ ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ติดกับพระที่นั่งเทพสถานพิลาส เป็นครั้งแรกและครั้งสุดท้าย ด้วยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต ในเวลา ๑.๔๕ นาฬิกา ซึ่งนับเป็นวันพฤหัสบดีที่ ๒๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๖๘ ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ในหมู่พระมหามณเฑียร พระบรมมหาราชวัง

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกเธอในรัชกาลที่ ๖ ในวันงานสมโภชเดือน วันพุธที่ ๓๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๖๘ ว่า **“สมเด็จพระเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี”** หมายความว่า **“ลูกสาวของพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นตั้งดวงแก้ว ถึงพร้อมด้วยพระกำเนิดเป็นศรีอันงาม”** และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ออกคำนำหน้าพระนามว่า

^๑ เจ้าจอมสุวัทนา พระนามเดิม เครือแก้ว อภัยวงศ์ เนื่องมาจากธรรมเนียมราชตระกูลในกรุงสยามมีแบบแผนว่า หากเป็นพระหน่อของสมเด็จพระมหากษัตริย์ที่ประสูติแต่พระชนนีสามัญชนแล้ว พระหน่อจะทรงเป็นเพียง “พระองค์เจ้า” แต่ถ้าพระชนนีเป็นเจ้าพระหน่อจักทรงดำรงพระราชอิสริยยศ “สมเด็จพระเจ้าฟ้า” เมื่อเจ้าจอมสุวัทนาจะมีพระประสูติกาลพระหน่อพระองค์แรกแห่งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ สถาปนาเจ้าจอมสุวัทนา ขึ้นดำรงพระอิสริยยศเป็น “พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี” แสดงถึงพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงตั้งพระราชหฤทัยให้พระหน่อที่มีพระประสูติกาลดำรงพระอิสริยยศสมเด็จพระเจ้าฟ้าตามโบราณราชประเพณี.

พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี
และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ

“สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ” ซึ่งหมายความว่า **“หญิงที่สืบเนื่องมาจากพี่ชายตามพระรฐานันดรศักดิ์แห่งพระบรมวงศ์”** พร้อมพระราชทาน ตรารัตนนาครักษ์ รัชกาลที่ ๖ ชั้นที่ ๑

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตน-
ราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี และพระนางเจ้าสุวัทนา
พระวรราชเทวี ได้ทรงย้ายที่ประทับจากพระที่นั่ง
เทพสถานพิลาสไปประทับ ณ ตำหนักพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ กรมขุนสุพรรณภาควดี^๒ ในพระบรม-
มหาราชวัง เมื่อวันที่ ๑๐ มกราคม พุทธศักราช
๒๔๖๙

เมื่อสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชร-
รัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี เจริญพระชนมายุ
๑ พรรษา พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเหรียญ
รัตนนาครักษ์ฝ่ายใน ชั้นที่ ๑

ต่อมา พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงเป็นห่วงว่าสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้า-
เพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี จะไม่มีสถานที่
ที่ทรงวิ่งเล่นเมื่อทรงเจริญวัยขึ้น เพราะในพระบรม-
มหาราชวังมีบริเวณคับแคบ จึงทรงพระกรุณาโปรด
เกล้าฯ ให้ย้ายออกมารับที่ ณ พระตำหนัก
สวนหงษ์ พระราชวังดุสิต ของสมเด็จพระศรี-
สวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า^๓
ซึ่งเป็นที่กว้างขวางร่มรื่น แวดล้อมด้วยต้นไม้
น้อยใหญ่ และสวนดอกไม้ต่างดงาม เหมาะแก่
การสำราญพระอิริยาบถ เมื่อวันที่ ๑๔ พฤษภาคม
พุทธศักราช ๒๔๗๐

ขณะที่สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้า
เพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ทรงพระเยาว์
ทรงได้รับพระมหากรุณาจากสมเด็จพระศรี-
สวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า
ทรงเอาพระราชหฤทัยใส่ในพระอนามัยและ
การอภิบาลเป็นที่ยิ่ง ด้วยเมื่อพระบาทสมเด็จพระ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวรหนักได้มี
พระราชดำรัสกับสมเด็จพระมาตุจฉาเจ้าว่า **“ขอ
ฝากลูกด้วย”** ซึ่งสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้ามี
พระราชกระแสถึงเรื่องนี้ไว้ว่า **“เจ้าฟ้านี้ ฉันทายก
นอนตาไม่หลับ พระมงกุฎฝากฝังเอาไว้”**

^๒ พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับเจ้าคุณพระประยุรวงศ์.

^๓ สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า.

ในพุทธศักราช ๒๔๗๕ ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ทรงย้ายออกไปประทับ ณ พระตำหนักของสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุทมาลมารศรี พระอัครราชเทวี ในสวนสุนันทา เมื่อเกิดเหตุการณ์กบฏบวรเดช ในพุทธศักราช ๒๔๗๖ ได้ทรงเปลี่ยนไปประทับ ณ ตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า-ศรีวิไลย์ลักษณณ์ กรมขุนสุพรรณภาควดี แล้วทรงย้ายไปประทับ ณ พระตำหนักเขาน้อย จังหวัดสงขลา จนเหตุการณ์สงบจึงทรงย้ายกลับมาประทับ ณ พระตำหนักของสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุทมาลมารศรี พระอัครราชเทวี ในสวนสุนันทาดังเดิม

ในพุทธศักราช ๒๔๗๗ พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ทรงพระกรุณาโปรดให้สร้างตำหนัก “สวนรื่นฤดี” ที่ริมถนนราชสีมัตัดกับถนนสุขุขทัย เพื่อเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ได้เริ่มทรงพระอักษรเมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๗ กับพระอาจารย์พิเศษจากโรงเรียนราชินีและโรงเรียนราชินีบน เมื่อเจริญพระวัยได้เสด็จไปทรงพระอักษร ณ โรงเรียนราชินี จนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ แล้วทรงลาออกมาทรงพระอักษรวิชาภาษาอังกฤษและคำนวณกับมิสซิสเดวีส์ อดีตครูโรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย ทรงพระอักษรวิชาคณิตศาสตร์ ภูมิศาสตร์ การแปลภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษ และการแปลภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทยกับนางสาวศรีนาถ สุทธะสินธุ์^๔ ครูโรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย และทรงเรียนเปียโนกับมิสเซตี ณ สวนรื่นฤดี

พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี และสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

ในระหว่างที่ประทับ ณ สวนรื่นฤดี พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ทรงสังเกตเห็นว่า พระอนามัยของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี มีลักษณะพิเศษ เช่น ทรงมีความสามารถด้านการคำนวณ การจดจำทิศทาง และความสนใจจดจ่อต่อสิ่งต่าง ๆ รอบตัวที่ผิดแผกจากเด็กสามัญทั่วไป จึงมีพระดำริจะทรงพาสมาเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ไปทรงศึกษาต่อและประทับรักษาพระองค์ยังประเทศที่เจริญด้านการแพทย์แผนปัจจุบัน ซึ่งในเบื้องต้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริให้นำเสด็จ

^๔ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ท่านผู้หญิงศรีนาถ สุริยะะ.

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา
สิริโสภาพัฒนวัตติ พระพี่เลี้ยง และท้าวศรีสุนทรนาฏ
(แก้ว พนมวัน ณ อยุธยา) พระอัยกีของ
พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา
สิริโสภาพัฒนวัตติ พระพี่เลี้ยง และพระสหาย ที่หัวหิน

ทั้งสองพระองค์ไปประพาสประเทศใกล้เคียงก่อน พระวรราชเทวี พระองค์เจ้าธานีวัต กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร จึงนำเสด็จทั้งสองพระองค์ไปประพาสยังประเทศอินโดนีเซียเพื่อให้ทรงคุ้นเคยกับสภาพแวดล้อมของต่างประเทศ ทั้งยังได้ทรงเยี่ยมเจ้านายหลายพระองค์ที่เสด็จไปประทับในประเทศนั้นหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง

เช่น สมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต สมเด็จพระเจ้าฟ้านิภาภมรดล กรมขุนอุทองเขตต์ตติยนาารี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริรัตนบุษบง พระธิดาในสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ฯลฯ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล^๕ เสด็จขึ้นครองราชย์สืบต่อจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงสละราชสมบัติเมื่อเดือนมีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗/๗ ขณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้มีประกาศเปลี่ยนค่านำหน้าพระนามสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัฒนวัตติ ผู้เป็นพระชนนีสุภคินีในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็น **“สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ”** อันมีความหมายว่า **“น้องหญิง”** ตามพระสุพรรณบัฏ^๖

เมื่อสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัฒนวัตติ ทรงเจริญพระชนมายุได้ ๑๒ พรรษา พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี มีพระดำริว่าสมควรจะนำเสด็จไปทรงศึกษาต่อ ณ ประเทศอังกฤษ และจะได้ประทับรักษาพระอนามัยด้วย ในวันที่สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัฒนวัตติ จะเสด็จไปนั้น สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า มีพระกรุณาเสด็จไปทรงส่งเสด็จที่สวนรื่นฤดี และรับสั่งให้ไปรักษาพระองค์แล้วเสด็จกลับมาหาพระองค์

ณ ประเทศอังกฤษ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัฒนวัตติ และพระชนนี ประทับ ณ ตำหนักแฟร์ฮิลล์ เมืองแคมเบอร์เลย์ มณฑลเซอร์เรย์ ซึ่งมีขนาดใหญ่

^๕ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร.

^๖ เมื่อถึงรัชกาลปัจจุบัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้คงค่านำหน้าพระนาม “สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ” สำหรับสมเด็จพระเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัฒนวัตติ ผู้เป็นพระเชษฐภคินี ไว้ดังเดิม เนื่องจากคำว่า “ภคินี” มีความหมายได้ทั้ง “น้องหญิง” และ “พี่หญิง”.

พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี และสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ
เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ขณะประพาสประเทศอินโดนีเซีย

งานฉลองพระชนมายุ ๑ รอบ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ
เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี และพระสหาย ณ ตำหนักสวนรื่นฤดี

เพียบพร้อมสมพระเกียรติ ด้วยพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ทรงตั้งพระทัยมั่นที่จะทรงรักษาพระเกียรติศักดิ์แห่งราชนาถีของพระธิดา และพระองค์เองไว้อย่างบริบูรณ์ ทรงพาสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระ

พระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ซึ่งประทับ ณ พระตำหนักเวอร์จิเนียวอเตอร์ หลังจากทรงสละราชสมบัติ อยู่เสมอ ๆ

เมื่อประเทศอังกฤษอยู่ในภาวะสงครามโลกครั้งที่ ๒ แม้ว่าสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี และพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี จะทรงได้รับผลกระทบเป็น

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ระหว่างประทับ ณ ประเทศอังกฤษ

อย่างยิ่ง โดยเฉพาะปัญหาด้านการเงิน ต้องทรงรับปันส่วนอาหารเช่นเดียวกับพลเมืองทั่วไป ต้องเสด็จลี้ภัยไปประทับในแคว้นเวลส์ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ต้องเสด็จเข้าทรงศึกษาในโรงเรียนเซเครตฮาร์ต ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำสำหรับสตรี แต่ทั้งสองพระองค์ก็ยังทรงมีน้ำพระทัยกรุณาต่อผู้ประสบภัยสงคราม ได้เสด็จไปทรงช่วยเหลือกิจการสภาภาษาชาวอังกฤษ โดยทรงถักเครื่องกันหนาว และทรงม้วนผ้าพันแผล

พระราชทานแก่ผู้ปฏิบัติงานในแนวรบ เมื่อสงครามใกล้จะยุติ ทั้งสองพระองค์ได้ทรงย้ายไปประทับ ณ ตำหนักเลขที่ ๒๖ ถนนหุลยเครสเซนด์ เมืองโบรตัน มณฑลซัสเซค ระหว่างนี้ ได้ทรงศึกษาไวยากรณ์ และวรรณคดีภาษาอังกฤษ และทรงเรียนเปียโน พระอัจฉริยภาพและพระปรีชาสามารถในการทรงเปียโนเป็นที่กล่าวขวัญกันมาก ด้วยทรงจดจำโน้ตเพลงได้แม่นยำแม้เคยทอดพระเนตรเพียงครั้งเดียว ก็ทรงจดจำได้ทั้งสิ้น ยิ่งไปกว่านั้น ยังทรงสามารถ

บรรเลงเพลงที่ไม่เคยทอดพระเนตรนับแต่มา ก่อนเพียงแต่ทรงเคยฟังและทรงจำทำนองได้เท่านั้น ก็ทรงเปียโนได้ทันที นอกจากนี้ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ยังมีพระอัจฉริยภาพในการคำนวณปฏิทินร้อยปีได้อย่างแม่นยำ ทรงมีความทรงจำแม่นยำ

บรรดาข้าราชการและนักเรียนไทยในอังกฤษ ทั้งปวงต่างกล่าวขานกันถึงพระจริยวัตร ความประทับใจ ความอบอุ่น ความสนุกสนาน และชื่นชมในพระกรุณาของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี และพระชนนีอยู่มีรัฐีสัม ทั้งสองพระองค์จะทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานเลี้ยงและพระราชทานพระวโรกาสให้คนไทยในอังกฤษได้เฝ้าอยู่เสมอ ทรงเป็นที่พึ่งในยามยาก ทรงพระเมตตาช่วยขจัดปัญหาเดือดร้อนให้นักเรียนไทยในประเทศอังกฤษ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ทรงเอาพระทัยใส่ในกิจการของสามัคคีสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์ อันเป็นสมาคมนักเรียนไทยในอังกฤษที่สมเด็จพระบรมชนกนาถได้พระราชทานกำเนิดไว้เป็นพิเศษ พระองค์จะเสด็จทรงร่วมกิจกรรมของสามัคคีสมาคมเป็นประจำ

ก่อนเสด็จนิวัตประเทศไทยไม่นาน ทั้งสองพระองค์ได้เสด็จย้ายไปประทับ ณ ตำหนักบนถนนโดกโรด ทรงวางพระองค์อย่างเรียบง่ายดุจเดียวกับสามัญชนชาวอังกฤษทั่วไป สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ยังทรงพระอักษรภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส และทรงเรียนเปียโนอย่างต่อเนื่อง เมื่อพระอนามัยของพระองค์ดีขึ้น และสภาวะการณ์ในประเทศไทยเป็นปกติสุขเรียบร้อย กอปรกับพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชได้เสด็จนิวัตประเทศไทยเป็นการถาวรแล้วระยะหนึ่ง สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี และพระนางเจ้าสุวัทนา

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี และพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ภายหลังนิวัตประเทศไทย

พระวรราชเทวี จึงเสด็จกลับมาประทับในประเทศไทยเป็นการถาวร เมื่อวันที่ ๒ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๐๒ ทรงซื้อที่ดินในซอยสุขุมวิท ๓๘ และทรงพระกรุณาโปรดให้สร้าง “วังรื่นฤดี” ขึ้นเป็นที่ประทับ นับแต่นั้นเป็นต้นมา สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ทรงอุทิศพระองค์เพื่อการสาธารณกุศลอันยังประโยชน์แก่ประชาชนพลเมืองมิได้ว่างเว้น ทรงมีพระภารกิจเพิ่มพูนขึ้นโดยลำดับ ทรงเป็นกำลังสำคัญในการแบ่งเบาพระราชกิจของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชและสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในเวลาที่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอและสมเด็จพระเจ้าลูกเธอยังทรงพระเยาว์ และในเวลาต่อมา ก็ยังทรงมุ่งมั่นปฏิบัติพระราชกรณียกิจแทนพระองค์ในโอกาสต่าง ๆ ด้วยพระวิริยะมาโดยตลอด พระกรณียกิจสำคัญที่ทรงปฏิบัติ เช่น พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศล

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ทรงบรรจุพระสร้อยการ
พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ณ พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม

ถวายผ้าพระกฐิน พระราชพิธีสังเวชพระป้าย พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในวาระคล้าย วันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราช พิธีพระราชทานประกาศนียบัตรและรางวัลแก่นักเรียนวิชาวุฒิชัย มหาวชิราวุฒิชัย ฯลฯ

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตน-ราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ได้เสด็จไปทรงเยี่ยมเยียนและพระราชทานความช่วยเหลืออันนาประการแก่ราษฎรในทุกภูมิภาคของประเทศ ทรงเป็นผู้ริเริ่มบุกเบิกการจัดงานแพ้นักรุกศุลเพื่อหารายได้สมทบทุนขององค์การสาธารณกุศล โดยพระราชทานพระอนุญาตให้ใช้วังรื่นฤดีอันสวยงามเป็นสถานที่จัดงาน เช่น งานเมตตาบันเทิง - รื่นฤดี ของสมาคมสตรีภาคพื้นเอเชียแปซิฟิกแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ งานรื่นฤดี - เพชรรัตน หารายได้ก่อสร้างอาคารหอพักนักศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ ฯลฯ

พระกรณียกิจที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การสืบสานกิจการที่สมเด็จพระบรมชนกนาถ

พระราชทานกำเนิดหรือทรงเกี่ยวเนื่อง เช่น ทรงอุปการะกิจการของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร วชิราวุฒิชัย โรงเรียนยุพราชวิทยาลัย โรงเรียนปรีณส์รอยแยลส์วิทยาลัย วชิรพยาบาล โครงการบูรณะพระราชวังสนามจันทร์ มูลนิธิพระราชนิเวศน์มฤคทายวัน มูลนิธิอนุรักษ์พระราชวังพญาไท เป็นต้น ทั้งยังทรงก่อตั้งหอวิชาวุฒิชัยและมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อเผยแพร่พระเกียรติคุณของสมเด็จพระบรมชนกนาถ ทรงอุปการะสถาบันที่สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง สมเด็จพระอัยยิกา ทรงก่อตั้งไว้อย่างสม่ำเสมอ มีโรงเรียนราชินี โรงเรียนวิเชียรมาตุ สภาภาษาชชาติไทย ฯลฯ

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตน-ราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ทรงมีองค์การในพระอุปถัมภ์ที่มีมากกว่า ๕๐ องค์การ ทรงรับเป็นนายกกิตติมศักดิ์ ประธานกรรมการ และอุปถัมภ์กาของสถาบันหรือองค์การเพื่อการสาธารณกุศลต่าง ๆ ดังนี้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานน้ำพระมหาสังข์ พระชนมายุ ๕ รอบ
ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

๑. ทรงเป็นนายกกิตติมศักดิ์มูลนิธิ เพชรรัตน - สุวัทนา ซึ่งพระองค์และพระชนนี ได้ทรงก่อตั้งไว้เพื่อเป็นกำลังหลักในการทรงบำเพ็ญ พระกุศลเพื่อการสาธารณประโยชน์ บำบัดทุกข์ บำรุงสุขของประชาชน ทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ของชาติในสาขาต่าง ๆ

๒. ทรงเป็นประธานกรรมการ

๒.๑ คณะกรรมการอำนวยการบูรณะ พระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม

๒.๒ มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน พระบรมราชูปถัมภ์

๓. ทรงเป็นผู้บังคับการพิเศษ

๓.๑ กองพันทหารราบที่ ๒ กรมทหาร ราบที่ ๑๕

๓.๒ กองพันทหารราบที่ ๓ กรมทหาร ราบที่ ๑ รักษาพระองค์

๔. ทรงเป็นนายทหารพิเศษ

๔.๑ กรมทหารม้าที่ ๑ รักษาพระองค์

๔.๒ กรมทหารราบที่ ๑๑ รักษา

พระองค์

๔.๓ กรมหนักเรียนนายเรือ รักษา พระองค์ โรงเรียนนายเรือ

๔.๔ กรมหนักเรียนนายเรืออากาศ รักษาพระองค์ โรงเรียนนายเรืออากาศ

๔.๕ กรมราชองครักษ์ (ตำแหน่ง ราชองครักษ์พิเศษ)

๕. ทรงรับไว้ในพระอุปถัมภ์

๕.๑ คณะลูกเสือแห่งชาติ

๕.๒ ค่ายลูกเสือเพชรรัตน

๕.๓ ชมรมคนรักวัง

๕.๔ มูลนิธิดูแลสุขภาพบำบัดเพื่ออายุ และสุขภาพ

๕.๕ มูลนิธิพระราชนิเวศน์มฤตทายวัน

๕.๖ มูลนิธิวชิรพยาบาล

๕.๗ มูลนิธิศรีรัตนโกสินทร์

๕.๘ มูลนิธิหม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา เทวกุล

๕.๙ มูลนิธิอนุรักษ์พระราชวังพญาไท

๕.๑๐ โรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร จังหวัดปราจีนบุรี

๕.๑๑ โรงเรียนกองทัพบกอุปถัมภ์
เพชรบูรณ์วิทยา

๕.๑๒ โรงเรียนเทศบาลปลูกปัญญา
จังหวัดภูเก็ต

๕.๑๓ โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏ จังหวัด
สงขลา

๕.๑๔ โรงเรียนยุพราชวิทยาลัย จังหวัด
เชียงใหม่

๕.๑๕ โรงเรียนปรินส์รอยแยลส์วิทยาลัย
จังหวัดเชียงใหม่

๕.๑๖ โรงเรียนพณิชยการสยาม

๕.๑๗ โรงเรียนเพชรรัตน์

๕.๑๘ โรงเรียนศรีอยุธยา

๕.๑๙ โรงเรียนสายน้ำผึ้ง

๕.๒๐ โรงเรียนสยามธุรกิจ

๕.๒๑ วัดพุทธปทีป กรุงเทพมหานคร
สหราชอาณาจักร

๕.๒๒ สถาบันสันติราษฎร์บริหารธุรกิจ

๕.๒๓ สมาคมนักเรียนเก่าอังกฤษ
แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์

๕.๒๔ สมาคมมิตรภาพกีฬาแข่งนก

๕.๒๕ สมาคมศิษย์เก่าพณิชยการ
สันติราษฎร์

๕.๒๖ สมาคมสตรีอาสาสมัครรักษา
ดินแดน กรุงเทพมหานคร

๕.๒๗ สมาคมสตรีอาสาสมัครรักษา
ดินแดนแห่งประเทศไทย

๕.๒๘ สมาคมสตรีอาสาสมัครแห่ง
ประเทศไทย

๕.๒๙ สหพันธ์สมาคมสตรีอาสาสมัคร
รักษาดินแดนแห่งประเทศไทย

๕.๓๐ สโมสรลูกเสือกรุงเทพ

๕.๓๑ สมาคมสโมสรลูกเสือวิสามัญแห่ง
ประเทศไทย

๕.๓๒ สามัคคีสมาคม ในพระบรม
ราชูปถัมภ์

๕.๓๓ สโมสรเนตรนารีเพชรบูรณ์

๕.๓๔ สำนักงานอาสาภาษา
สภากาชาดไทย

๖. ทูนที่ทรงก่อตั้งและทูนในพระนาม

๖.๑ ทูนจุฬาเพชรรัตน์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย

๖.๒ ทูนเพชรรัตน์ มหาวิทยาลัย
ศิลปากร

๖.๓ ทูนเพชรรัตน์ สำนักงานบรรเทาทุกข์
สภากาชาดไทย

๖.๔ ทูนเพชรรัตนการุญ ศิริราชมูลนิธิ

๖.๕ ทูนเพชรรัตนการุณ กองพัน
ทหารราบที่ ๒ กรมทหารราบที่ ๑๕

๖.๖ ทูนเพชรรัตนอุปถัมภ์ โรงเรียน
สายน้ำผึ้ง

๖.๗ ทูนสมเด็จพระเจ้าฟ้าเพชรรัตนราช-
สุดาฯ มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระบรมราชูปถัมภ์

๖.๘ ทูนสมเด็จพระเจ้าฟ้าเพชรรัตนราช-
สุดาฯ สำนักงานอาสาภาษา สภากาชาดไทย

๖.๙ ทูนสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ
เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ มูลนิธิวัดราชพิศ

๖.๑๐ ทูนสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ
เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ มูลนิธิภูมิพิไลภิกขุ

๖.๑๑ ทูนสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ
เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ สิริโสภภาพัฒนวัต
โสสะมูลนิธิแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์

๖.๑๒ ทูนสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรม-
ราชินีนาถ สำหรับพระราชทานแก่นักเรียนและ

นักศึกษาในโรงเรียนราชินี โรงเรียนราชินีบน

วิทยาลัยอาชีวศึกษาเสาวภา โรงเรียนราชินีบูรณะ

จังหวัดนครปฐม โรงเรียนวิเชียรมาตุ จังหวัดตรัง

โรงเรียนสภाराชินี จังหวัดตรัง โรงเรียน

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ระหว่างปฏิบัติพระกรณียกิจ

จอมสุรางค์อุปถัมภ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
โรงเรียนศรียานุสรณ์ จังหวัดจันทบุรี คณะ
พยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาลัย
พยาบาล สภาภาษาตไทย

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตน-
ราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ทรงพระกรุณาโปรดให้

องค์กรที่เกี่ยวข้องเนื่องในรัชกาลที่ ๖ องค์กรใน
พระอุปถัมภ์ และองค์กรสาธารณกุศลที่ทรง
สนับสนุน เฝ้ากราบทูลรายงานการดำเนินงาน
และรับพระราชทานเงินอุดหนุนกิจการ ณ วังรื่นฤดี
สุขุมวิท ๓๔ อยู่เสมอ ทรงพระกรุณาโปรดให้จัดเงิน
ส่วนพระองค์พระราชทานแก่องค์กรสาธารณกุศล
ต่าง ๆ เพื่อทรงบำเพ็ญพระกุศลคล้ายวันประสูติ
เป็นประจำทุกปี ทรงห่วงใยพระราชทานเงินช่วย
เหลือแก่ราษฎรที่ประสบความเดือดร้อนในท้องที่
ต่าง ๆ ได้พระราชทานกำลังใจและพระราชทาน
พระเครื่องแก้ทหาร ตำรวจ และอาสาสมัครปฏิบัติ
ราชการชายแดน พระราชทานพวงมาลาของ
ส่วนพระองค์ไปวางเป็นเกียรติยศและเป็นกำลังใจ
แก่ทายาทของเจ้าหน้าที่ผู้เสียชีวิต

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตน-
ราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี มีพระอนามัยไม่สู้
สมบูรณ์ แต่มีพระเหตุภัยที่ทรงมุ่งมั่นบำเพ็ญ
พระกิจจานุกิจเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน
โดยไม่ทรงคำนึงถึงความลำบากพระวรกาย ดัง
พระดำรัสที่พระราชทานในงานฉลองพระชนมายุ
๖๑ พรรษา ณ วชิราวุธวิทยาลัย ความตอนหนึ่งว่า

“ฉันขอกล่าวต่อท่านทั้งปวงว่า จะพยายาม
บำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์แก่บ้านเมืองด้วยความ
จงรักภักดีต่อบ้านเกิด และต่อองค์พระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวผู้ทรงเป็นพระประมุขของชาติ ทั้งจะ
ได้รักษาเกียรติศักดิ์แห่งความเป็นราชนารีใน
มหาจักรีบรมราชวงศ์ไว้ชั่วชีวิต”

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตน-
ราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ทรงพระกรุณาโปรดให้
พระราชวงศ์ทรงปฏิบัติพระกรณียกิจแทนพระองค์
มิได้ขาด เพื่อประโยชน์สุขของอาณาประชาราษฎร
อย่างสืบเนื่องและมั่นคง มิได้ลดน้อยไปจากสมัย
ที่พระองค์ยังมีพระพลานามัยแข็งแรง

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตน-
ราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ทรงเป็นราชนารีผู้มี
พระเหตุภัยงามพิสุทธ์ เป็นที่ประจักษ์แก่ผู้ได้มี
โอกาสเฝ้าและได้รับพระกรุณาในทุกสถาน ทรงตรง
ต่อเวลาและทรงตระหนักในคุณค่าของเวลาเป็น
อย่างยิ่ง ทรงปฏิบัติพระกิจวัตรประจำวันเป็นเวลา
ไม่ทรงปล่อยเวลาให้ผ่านไปโดยเปล่าประโยชน์
ยามทรงว่างเว้นจากพระภารกิจจะทรงถักนิตติ้งเป็น
ผ้าพันคอพระราชทานทหารตำรวจผู้ปฏิบัติราชการ
ชายแดน

พระจริยวัตรที่เป็นแบบอย่างแก่ประชาชน
คือ ทรงนิยมและภาคภูมิใจพระทัยในความเป็นไทย
อย่างยิ่ง แม้จะประทับในต่างประเทศเป็นเวลานาน
ดังจะเห็นได้จากทรงโปรดฉลองพระองค์ผ้าไหมไทย
รองพระบาท กระเป๋าทรงถือ เครื่องพระสำอาง
ที่ผลิตในประเทศไทย โปรดน้ำอบไทย ทรงเคร่งครัด

ในการใช้ภาษาไทยเป็นพิเศษ โดยมีรับสั่งภาษาไทย
ถูกต้อง ชัดเจน จะมีรับสั่งภาษาอังกฤษหรือภาษา
ฝรั่งเศสกับชาวต่างประเทศเท่านั้น ไม่โปรดให้
คนไทยกราบทูลภาษาไทยปนภาษาต่างประเทศ
โปรดให้ใช้คำไทย ทรงใช้จ่ายอย่างระมัดระวัง
เงินใช้จ่ายส่วนพระองค์จะทรงจดรายการไว้ชัดเจน
ทรงประหยัดไฟฟ้า โดยเมื่อจะเสด็จเข้าห้องใด
จะทรงเปิดเครื่องใช้ไฟฟ้าเอง ไม่โปรดให้เปิดถวาย
ล่วงหน้า เมื่อเสด็จออกก็ทรงปิดเอง

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตน-
ราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ทรงยึดมั่นในพระบวร
พุทธศาสนา ทรงบำเพ็ญพระกุศลโดยประการ
ต่าง ๆ อยู่เนืองนิตย์ เสด็จไปทรงบำเพ็ญพระกุศล
ถวายผ้าพระกฐินอย่างน้อยปีละ ๓ วัด เป็นประจำ
ทุกปี และทรงบูชาพระรัตนตรัยด้วยดอกไม้ธูปเทียน
เป็นประจำทุกวันจนถึงปัจจุบันนี้ ทั้งยังทรงนำหลัก
ธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาเป็นแนว
พระจริยาในพระองค์มาโดยตลอด ทรงสนพระทัย
ศึกษาธรรมะ ทรงศึกษาธรรมะอย่างต่อเนื่อง
และลึกซึ้ง ทรงอ่านหนังสือธรรมะ และโปรด
ทรงฟังพระธรรมเทศนาและพระพุทธรูปเป็น
อย่างยิ่งได้เคยเสด็จไปทรงศึกษาธรรมะกับ
สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช
สกลมหาสังฆปริณายก ณ วัดบวรนิเวศ-
วิหารเป็นระยะเวลากว่า ๑ ปี ครั้นเมื่อสมเด็จพระ
สังฆราชเสด็จไปทรงปฏิบัติศาสนกิจ ณ
ประเทศออสเตรเลีย ก็ทรงเรียนพระอภิธรรม
ต่อกับนางถวิล อภัยภูมินารถ ที่วังรื่นฤดี

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตน-
ราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี มีพระกตัญญูประจำ
พระเหตุภัยอย่างมั่นคง ทรงถวายราชสักการะ
พระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้า-
อยู่หัว และพระอัฐิพระนางเจ้าสุวัทนา พระวร-
ราชเทวี ด้วยเครื่องสังเวยในเวลาเช้า และด้วย
ดอกไม้ธูปเทียนในเวลาค่ำ เป็นประจำไม่เคยขาด

ทรงมุ่งมั่นสืบสานพระราชกรณียกิจและพระกรณียกิจของพระชนกชนนีอย่างเต็มพระกำลัง

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ทรงยกย่องนับถือสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ในฐานะพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่มากโดยตลอด พร้อมทั้งพระราชทานพระมหากรุณา เช่น พระราชทานพระบรมราชวโรกาสให้เข้าทูลละของอัฐิพระบาทในพระราชพิธี รัฐพิธี ทรงพระมหากรุณาพระราชทานน้ำพระมหาสังข์ ของพระขวัญ และพระราชทานเลี้ยงพระกระยาหาร ในโอกาสสำคัญแห่งพระชนมายุ เช่น งานฉลองพระชนมายุ ๕ รอบเมื่อพุทธศักราช ๒๕๒๘ งานฉลองพระชนมายุ ๖ รอบเมื่อพุทธศักราช ๒๕๔๐ ฯลฯ นอกจากนี้ ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดแทบทุกตระกูล พร้อมด้วยพระยศทางทหารที่พลเอกหญิง พลเรือเอกหญิง และพลอากาศเอกหญิง ทรงอภิบาลพระอนามัยโดยจัดนางพยาบาลและราชองครักษ์มาอยู่เวรเฝ้า และโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้องคมนตรีมาเฝ้า พร้อมเชิญของพระราชทานมาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเป็นประจำทุก ๒ สัปดาห์ สมเด็จพระบรมราชินีนาถ พระราชทานพระมหากรุณาต่าง ๆ ทั้งเรื่องการดูแลเฝ้าติดตามพระอนามัย การปรับปรุงตำหนักที่ประทับ และบำรุงให้ทรงพระเกษมสำราญ

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ประชวรด้วยพระโรคหลอดเลือดสมอง และทรงพระชรา ได้เสด็จไป

ประทับรักษาพระอาการติดเชื้อในกระแสพระโลหิต ณ ตึก ๘๔ ปี ชั้น ๕ โรงพยาบาลศิริราช พระอาการประชวรทรุดลงตามลำดับ และสิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่พุธที่ ๒๗ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๕๔ รวมพระชนมายุ ๘๕ พรรษา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สำนักพระราชวังจัดการพระศพถวายพระเกียรติยศสูงสุดตามราชประเพณี ประดิษฐานพระศพ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละของอัฐิพระบาทในราชสำนักไว้ทุกข์ถวาย ๑๐๐ วัน ตั้งแต่วันสิ้นพระชนม์ และมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้จัดการพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ ณ พระเมรุ ท้องสนามหลวง ในวันจันทร์ที่ ๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๕๔ ซึ่งประชาชนทุกหมู่เหล่าได้ร่วมใจกันน้อมเกล้าฯ ส่งเสด็จขัตติยราชনারีพระองค์นี้อย่างสมพระเกียรติยศเต็มที่ตามที่ทรงดำรงอยู่

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ทรงได้พิสูจน์ให้เป็นที่ประจักษ์ว่า นับตั้งแต่วันแรกแห่งพระชนมชีพจนกระทั่งสิ้นพระชนม์ ทรงงามจรัสประทับอยู่ในใจประชาชนผู้อาศัยพระบารมีเป็นที่พึ่งตลอดกาล ทรงมุ่งมั่น อุทิศพระองค์ปฏิบัติพระกรณียกิจทั้งปวงด้วยพระวิริยะ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน สมดังความต่อนหนึ่งในบทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงเตรียมไว้สำหรับกล่อมบรรทมที่ว่า **“พระเสด็จจากฟ้าสุราลัย มาเพื่อให้ฝูงชนกมลปรีดี”** ในทุกสถานอย่างแท้จริง

พระเมรุงานพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี
ณ ท้องสนามหลวง เมื่อวันที่ ๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๕๕

หนังสืออ้างอิง

คณะกรรมการจัดทำหนังสือเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ในโอกาสฉลองพระชนมายุครบ ๖ รอบ. เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ในโอกาสฉลองพระชนมายุครบ ๖ รอบ. บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน) : กรุงเทพฯ, ๒๕๔๒.

คณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุงานพระราชทานเพลิงพระศพ. แผ่นพับพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ณ พระเมรุ ท้องสนามหลวง วันจันทร์ที่ ๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๕๕, ๒๕๕๕.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. จดหมายเหตุงานฉลองพระชนมายุ ๘๔ พรรษา สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี. บริษัท ตำนานสุทธาการพิมพ์ จำกัด : กรุงเทพฯ, ๒๕๕๔.

ศิลปิน...ศิลปิน*

ช่างผู้มีหัวใจอนุรักษ์งานจิตรกรรม ธวัชชัย ปุณณลิมปกุล

นักวิชาการช่างศิลป์เชี่ยวชาญ
(ด้านวิจัยและพัฒนาศิลปกรรม)

บุศยารัตน์ คู่เทียม**

เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่า การสร้างสรรค์ผลงานของช่างหลวงไทยในอดีต ถือเป็นแม่แบบที่สืบทอดจากอดีตอันยาวนานมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ผลงานของช่างหลวงในอดีตมีอยู่มากมาย อาทิ วัด ปราสาท พระราชวัง และถาวรวัตถุที่คงไว้ในแผ่นดิน ล้วนแต่งงดงามและมีแบบแผน การสร้างงานมีลักษณะเป็นของตัวเอง ทำให้ศิลปินไทยได้รับการสืบทอด สร้างสรรค์อย่างเป็นระบบตามจารีตประเพณี และความเชื่อในสังคมของสมัยนั้น ผลงานที่ปรากฏออกมาเกิดจากอุดมคติและความศรัทธาจึงเต็มไปด้วยความงามและสุนทรีย์ภาพ ทำให้การรังสรรค์ผลงานมีมาอย่างต่อเนื่องจากรุ่นสู่รุ่น จากยุคสมัยหนึ่งสู่อีกยุคสมัยหนึ่ง และสืบทอดต่อเนื่องมา จนปัจจุบันมาอยู่ในความรับผิดชอบของกรมศิลปากร

อาจกล่าวได้อย่างภาคภูมิใจว่างานสาขาหนึ่งของกรมศิลปากร นอกจากจะเป็นงานอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติแล้ว ผลงานที่ปรากฏอยู่อย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม ล้วนแต่เป็นงานที่รับใช้สถาบันหลักของประเทศ คือสถาบันชาติ สถาบันศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ แทบทั้งสิ้น และหนึ่งในที่เป็นยอดฝีมือที่ได้ฝากผลงานด้านการอนุรักษ์จิตรกรรมและประติมากรรมไว้ในแผ่นดิน ตลอดระยะเวลา ๓๙ ปีแห่งการทำงาน โดยท่านได้รับความไว้วางใจให้ทำงานด้านอนุรักษ์จิตรกรรมระดับ

* หมายถึง ผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญในงานสาขาต่าง ๆ ทุกด้านอันเป็นภารกิจของกรมศิลปากร.

** นักจดหมายเหตุชำนาญการ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร.

ชาติมากมาย ซึ่งถือเป็นสมบัติอันล้ำค่าของแผ่นดิน ท่านผู้นี้คือ **ผู้เชี่ยวชาญรัชชัย ปุณณลิมปกุล** นักวิชาการช่างศิลป์ผู้เชี่ยวชาญ (ด้านวิจัยและพัฒนา ศิลปกรรม) สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร หรือที่เรารู้จักกันดีและเรียกติดปากว่า **“พี่อ้วน”** นั้นเอง พี่อ้วนได้เล่าถึงประสบการณ์ทั้งในด้านการศึกษา และช่วงชีวิตของการทำงานในกรมศิลปากรไว้อย่าง น่าฟังทีเดียว

ประวัติ

ผู้เชี่ยวชาญรัชชัย ปุณณลิมปกุล เกิดเมื่อวันที่ ๒๓ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๙๕ เป็นคนกรุงเทพฯ โดยกำเนิด เป็นบุตรของนายตุน แซ่ลิ้ม และนางโง๊ะโต่ย แซ่ห่าน เป็นบุตรคนที่ ๓ ในจำนวนพี่น้องทั้งหมด ๗ คน บิดามารดามาจากเมืองจีน มีอาชีพค้าขาย มาตั้งหลักแหล่งอยู่บริเวณพานถม แถวสะพานวันชาติ พออายุได้ ๓ - ๔ ขวบ บิดา มารดา จึงย้ายมาอยู่บริเวณถนนข้าวสาร ตอนเด็ก ๆ ช่วยบิดามารดาค้าขาย และได้เติบโต มาที่ถนนข้าวสารนี้เอง ได้สมรสกับนางรำพึง ไพบูรณ์ มีบุตรสาวคนเดียวคือ นางสาวการะเกด ปุณณลิมปกุล

การศึกษา

ระดับประถมศึกษาปีที่ ๑ - ๗ ที่โรงเรียน พیمانวิทย์ อยู่บริเวณถนนข้าวสาร

ระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๑ - ๓ ที่โรงเรียน ไพบูลศิลป์ อยู่ที่แมนศรี

“หลังจากนั้นได้ออกจากโรงเรียนมาดูแลครอบครัว และช่วยบิดามารดาค้าขายอยู่ ๑ ปี ช่วงนั้นผมยังค้นหาตัวเองไม่เจอว่าชอบเรียนด้านไหน ไม่รู้จะเรียนอะไร เพราะผมไม่ชอบเรียนบัญชี ไม่ชอบคณิตศาสตร์ พอดีเพื่อน ๆ มาชวนให้ไปเรียนศิลปะเลยตามเพื่อน ๆ ไปเรียนที่โรงเรียนกรุงเทพวิจิตรศิลป์ซึ่งเป็นโรงเรียนของเอกชน

ศึกษาอยู่ที่โรงเรียนพیمانวิทย์

โรงเรียนช่างศิลป์

ถนนข้าวสาร บางลำภู

สอนด้านศิลปะ อยู่แถวบางพลัด ที่โรงเรียนกรุงเทพ-วิจิตรศิลป์ นี้ผมเรียนเพียง ๑ ปี เท่านั้น มีความรู้สึกสนุกที่ได้เรียนด้านศิลปะ ได้ประสบการณ์หลาย ๆ อย่าง ซึ่งเป็นความโชคดีของผมที่มีเพื่อน ๆ รุ่นพี่ หลายคนที่สอบเข้าโรงเรียนช่างศิลป์ไม่ได้ก็เลยยังเรียนอยู่ที่นี้ พอผมเข้าไปเรียนจึงได้รู้จักและสนิทสนมกันในสมัยนั้นการเรียนปี ๑ และปี ๒ จะเรียนปน ๆ กัน ผมเป็นคนชอบเขียนรูปแต่เขียนไม่ค่อยเป็น เพื่อน ๆ รุ่นพี่กลุ่มนี้ก็เลยช่วยกันสอน พอดีมีครูหนุ่ม ๆ ท่านหนึ่งมาจากโรงเรียนเพาะช่างสอนการวาดรูป ก็เลยรู้สึกชอบมากขึ้น ตอนแรกไม่รู้จะเรียนด้านไหน พอได้วาดรูปจึงเกิดความรู้สึกสนุกดูแล้วผ่อนคลายจิตใจเบิกบาน และช่วงนั้นเพื่อน ๆ มาชวนให้ไปสอบเข้าที่โรงเรียนช่างศิลป์ ก็เลยมีความกระตือรือร้นที่จะฝึกฝนการวาดรูป แต่ก็วาดสู้เพื่อน ๆ ไม่ได้เพื่อน ๆ ก็พยายามสอนจนสามารถวาดพอได้ จากความพยายามตรงนี้เองทำให้ผมสามารถสอบเข้าเรียนที่โรงเรียนช่างศิลป์ได้ เรียนอยู่ ๓ ปี จึงจบได้รับวุฒิมัธยมศึกษา ปวช.

ช่วงที่เรียนอยู่โรงเรียนช่างศิลป์ พี่อ้วนเล่าว่า “การเรียนที่นี่จะเป็นแบบรวม ๆ ไม่เฉพาะเจาะจง ด้านใดด้านหนึ่ง ผมเก่ง Drawing มากกว่าลายไทย แต่ชีวิตผมผันต้องมาทำงานเกี่ยวกับลายไทยถึง ๓๐ กว่าปี”

ทำงานตำแหน่งช่างศิลปกรรม ๒
กองโบราณคดี กรมศิลปากร

๓๙ ปีกับกรมศิลปากร : การทำงาน และประสบการณ์ชีวิต

จุดเริ่มต้น : งานอนุรักษ์จิตรกรรม

“หลังจากผมเรียนจบ ปวช.ที่โรงเรียนช่าง-
ศิลป์แล้ว ผมจึงเริ่มหางานทำ ในพุทธศักราช ๒๕๑๖
ตอนนั้นผมอายุประมาณ ๒๑ ปี ผมได้รู้จักกับ
พี่ภัทรุตม์ สายะเสวี ซึ่งทำงานอยู่กรมศิลปากร
ช่วงนั้นมีการอนุรักษ์จิตรกรรมที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์
ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร พี่ภัทรุตม์
เลยชวนให้มาทำงานด้วย ช่วงนั้นผมไม่มีเงินใช้
และพวกเพื่อน ๆ มาทำงานอยู่ที่นี่แล้วผมเลยตอบ
ตกลงทำงาน เป็นลูกจ้างชั่วคราวได้วันละ ๔๐ บาท
ทำแล้วก็เริ่มสนุกและก็ชอบเลยทำงานเรื่อยมา
พอได้ทำงานก็เริ่มรู้จักกับพี่อาภรณ์ ณ สงขลา
และพี่วรรณภา ณ สงขลา ทั้งสองคนเป็นพี่ที่ดีมาก
คอยดูแลผมทุกเรื่อง ช่วงนั้นได้รู้จักกับพี่เสรี
นิลประพันธ์ และพี่น้อย (นายระพีศักดิ์ ชัชวาล)
ซึ่งได้รับมอบหมายให้ทำงานอนุรักษ์จิตรกรรมวัด
พระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ ก็เลยชวนให้ไปทำงาน
ด้วย ผมรับปากทันทีเลย พี่เสรีเลยขอยืมตัวผมกับ
พี่ภัทรุตม์ให้ไปทำงานที่จังหวัดเชียงใหม่ สมัยนั้น
ช่างอนุรักษ์จิตรกรรมมีไม่กี่คน พอไปทำงาน

ที่เชียงใหม่มีความสุขมาก เพราะมีเงินใช้ไม่ต้องพึ่ง
พ่อแม่ ได้ไปเที่ยวได้ทำงานในสิ่งที่รักที่ชอบในการ
อนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง คือชีวิตผมจะหันหน้า
เข้าหาผนังตลอดเวลา สมัยนั้นจิตรกรรมฝาผนัง
แต่ละงานที่ได้รับมอบหมายให้ทำถือเป็นงาน
ระดับชั้นปรมาจารย์ และเป็นงานชิ้นเอกที่สำคัญ
ของแผ่นดินแทบทั้งสิ้น เช่นจิตรกรรมฝาผนังที่
พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ถือเป็นงานชิ้นเอกของ
กรุงรัตนโกสินทร์ หรือที่วัดพระสิงห์ก็เป็นจิตรกรรม
ชิ้นเอกของล้านนา มีลักษณะเฉพาะที่เป็นของตัวเอง
ไม่เหมือนของภาคกลาง”

“พอเสร็จงานที่จังหวัดเชียงใหม่ พี่วรรณภา
และพี่อาภรณ์ ก็ชวนมาทำงานอนุรักษ์จิตรกรรม
ฝาผนังที่วัดเกาะ จังหวัดเพชรบุรี เป็นจิตรกรรม
ชิ้นเยี่ยมสมัยอยุธยาตอนปลาย จากที่แห่งนี้ผม
ได้เรียนรู้งานอนุรักษ์และชีวิตในการทำงานแบบ

การคลุมผ้าปกป้องผิวของจิตรกรรมเพื่อถอดภาพ
ออกจากผนังที่ชำรุด เมื่อปรับพื้นปูนฉาบแข็งแรงแล้ว
จะนำภาพติดกลับคืนดั้งเดิม

การเก็บหลักฐานด้วยภาพถ่าย ในการสำรวจปัญหาความเสื่อมสภาพของปูชนียสถานทางภาคเหนือของประเทศไทย

รอยชำรุดของปูชนียสถาน แสดงให้เห็นถึงเทคนิคการปั้นปูนที่ละชั้นจนถึงชั้นสุดท้าย ปรากฏเป็นรายละเอียดของพระพักตร์พระพุทธรูป

จริง ๆ ทำงานแบบมีความสุขและก็สนุกกับงานมาก คือ ทำงานเป็นลูกจ้างชั่วคราวตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๑๖ - ๒๕๒๐ ประมาณ ๔ ปี ในพุทธศักราช ๒๕๒๐ ทางกองโบราณคดีมีตำแหน่งช่างศิลปกรรม ๑ ว่างจึงมาสมัครสอบโดยใช้วุฒิการศึกษา ปวช."

ชีวิตราชการ

"พุทธศักราช ๒๕๒๐ ช่างศิลปกรรม ๑ ในการสอบสัมภาษณ์เข้ารับราชการครั้งนี้ ท่านนิคม มุสิกกะคามะ เป็นผู้สัมภาษณ์พิเศษท่านเคยมาดูผมทำงานท่านเลยถามผมว่าจะมาอยู่ทำงานบูรณะหรืองานจิตรกรรม งานบูรณะใหญ่ นะ แต่งานจิตรกรรมเป็นงานที่เพิ่งเกิด และครั้งนั้นผมก็ได้บรรจุเข้ารับราชการครั้งแรก เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๐ สังกัดงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี"

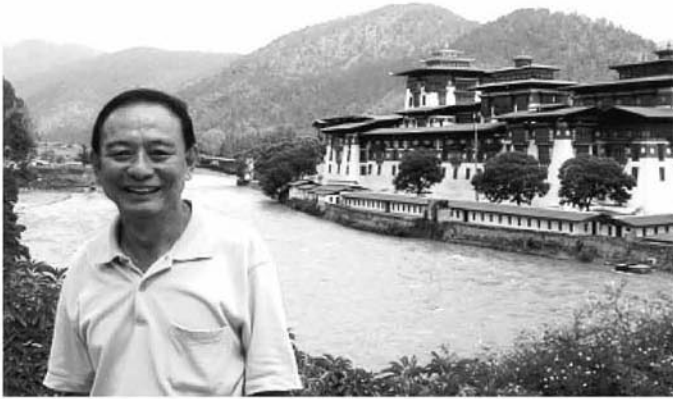
"พุทธศักราช ๒๕๒๒ ช่างศิลปกรรม ๒ ระหว่างที่ทำงานเป็นช่างอยู่นั้น ในพุทธศักราช ๒๕๒๔ มุลนิธิฟอร์ด และสถาบัน ICCROM เป็นเจ้าภาพในโครงการความร่วมมือระหว่างไทย - อิตาลี เปิดอบรมการอนุรักษ์เรื่องจิตรกรรม มีการอบรมภาคทฤษฎีในกรุงเทพฯ และภาคปฏิบัติที่ประเทศอิตาลี ประมาณ ๓ เดือน นับว่าเป็นการได้ไปต่างประเทศเป็นครั้งแรกในชีวิต ได้เรียนรู้วิธี

ตรวจสอบสภาพความชำรุดแผ่นทองคำที่บุยอดองค์เจดีย์พระธาตุนครศรีธรรมราช

ฉีดกาวเพื่อเชื่อมผิวจิตรกรรม

ที่ปุนาคาซอง (Punakha Dzong)
ประเทศภูฏาน

กับภรรยาและบุตรสาว
ที่กำแพงเมืองจีน
สาธารณรัฐประชาชนจีน

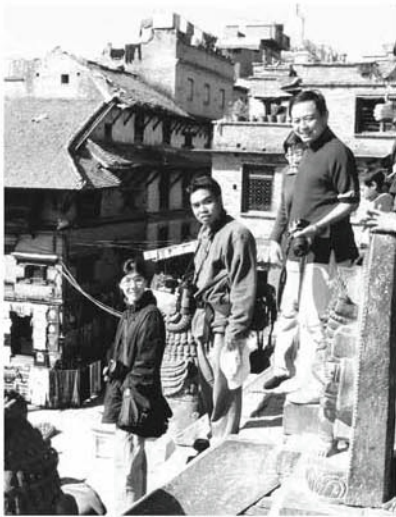
การอนุรักษ์จิตรกรรมแบบปูนเปียก แต่การไปต่างประเทศต้องใช้ภาษาอังกฤษในการสื่อสาร ผมก็พยายามดูไถ่ไป แต่เราได้เปรียบในเรื่องการปฏิบัติจริง พอกลับมาเป็นช่วงการบูรณะพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามเพื่อเตรียมการเฉลิมฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบ ๒๐๐ ปี (พุทธศักราช ๒๕๒๕)

นับว่าเป็นบุญของผมจริง ๆ ที่ได้ทำงานนี้ เพราะตอนนั้นผมเป็นแค่ซี ๒ แต่ได้รับความไว้วางใจให้เป็นผู้ควบคุมดูแลงานอนุรักษ์ และที่สำคัญที่สุดที่ผมจะไม่มีวันลืมเลย คือได้เห็นสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ แบบใกล้ ๆ เนื่องจากท่านเสด็จฯ มาตรวจงานการอนุรักษ์จิตรกรรมวัดพระแก้วบ่อย ๆ เป็นระยะ ๆ”

“พุทธศักราช ๒๕๒๖ ช่างศิลปกรรม ๓
ในพุทธศักราช ๒๕๒๙ ทางหน่วยงานเห็นว่างานอนุรักษ์จิตรกรรมที่ทำอยู่ยังไม่เพียงพอ เลยส่งผมไปเรียนงานอนุรักษ์ปูนปั้นที่ประเทศอินเดีย ประมาณ ๖ เดือน เรียนทั้งงานอนุรักษ์ปูนปั้น หิน จิตรกรรมบนกระดาษและโลหะ ซึ่งถือว่าเป็นความโชคดีของผมที่หน่วยงานไม่ได้ดูที่วุฒิการศึกษา แต่ดูที่การทำงานดูที่ความตั้งใจ ผู้ใหญ่จึงสนับสนุนให้ผมไป และถือเป็นความโชคดีของนักเรียนช่างศิลป์ ที่ไม่ได้จบจากมหาวิทยาลัย แต่มีความใฝ่ฝัน คือได้ท่องเที่ยวไปทั่วโลก ได้สัมผัสกับงานศิลป์ที่เป็นของจริงและมีคุณค่า จึงเป็นเรื่องที่น่าตื่นเต้นมาก”

ที่ปามุกคาลา (Pamukkale) ประเทศตุรกี

ศึกษาดูงานที่กรุงกวางเจา ประเทศเนปาล

“พุทธศักราช ๒๕๓๗ นายช่างศิลปกรรม ๖
 ในพุทธศักราช ๒๕๓๗ กรมศิลปากรเริ่มขยายงาน เพราะมีการรวมสำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานเข้าด้วยกัน ผมเลยได้รู้จักกับพี่ยุ้ย (วิสันธนี โพธิ์สุนทร) พี่ธนชัย สุวรรณวัฒน์ พี่ศุภชัย นาคทอง และเริ่มสนิทกัน พี่ยุ้ยจึงสอนผมเกี่ยวกับการทำงานว่า การทำงานอนุรักษ์ต้องมีมาตรฐาน ต้องดูว่า มาตรฐานงานอนุรักษ์เขาทำกันอย่างไร และมีวิธีการรักษาอย่างไร ไม่ว่าจะเป็สิ่งของในพิพิธภัณฑสถานหรือสิ่งของในโบราณสถาน พี่ยุ้ยแนะนำให้ผมทำโครงการไปดูงานอนุรักษ์จิตรกรรมที่ประเทศศรีลังกา ประมาณ ๗ วัน การไปดูงานครั้งนี้คิดว่าดีกว่าการอ่านจากหนังสือมาก พอได้เห็นของจริงทำให้เรียนรู้วิธีการจัดการกับโบราณสถานที่แตกต่างกันไปจากประเทศเรา ซึ่งคนของเขาไม่ได้รื้อล้างโบราณสถาน กลับใช้โบราณสถานเป็นที่ยังชีพ เขาใช้ร้านค้าและใช้โบราณสถานอวดผู้มาชมให้ดูมีคุณค่าและกลมกลืนกัน เนื่องจากโบราณสถานของประเทศศรีลังกามีความเก่าและใช้เป็นต้นแบบการไปดูงานครั้งนี้ได้ผลมาก ตั้งแต่นั้นมาสำนักโบราณคดี จึงให้ความสำคัญกับการไปศึกษาดูงานในต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น

ทะเลทรายที่ตุนหวง ประเทศจีน

พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณ ณ ทำเนียบรัฐบาล

ในพุทธศักราช ๒๕๔๐ ผมได้ร่วมเดินทางไปศึกษาดูงานที่ประเทศกรีซ ตุรกี และอียิปต์ จำนวน ๑๔ วัน ไปกับสถาปนิกและภัณฑารักษ์โดยมีผู้อำนวยการประโชติ สังขุกิจ เป็นหัวหน้าทีมไปดูงานเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีและการจัดพิพิธภัณฑ์ ส่วนผมไปดูงานอนุรักษ์โบราณสถานและงานแกะหินที่ประเทศอียิปต์และกรีซ งานลวดลายที่ประเทศตุรกี ซึ่งงานเหล่านี้ถือเป็นแม่แบบของงานศิลปกรรมในปัจจุบัน ในปีนี้เองสำนักโบราณคดีได้จัดโครงการพัฒนาบุคลากรเดินทางไปศึกษาดูงานด้านจิตรกรรมและประติมากรรมที่ประเทศเวียดนาม เป็นเวลา ๖ วัน พอปลายปีผมก็ได้เดินทางไปศึกษาดูงานด้านจิตรกรรมและประติมากรรมสมัยราชวงศ์ถังที่ยูนนาน ประเทศจีน อีก ๑๐ วัน ในปีนี้ผมได้เดินทางไปดูงานที่ต่างประเทศหลายครั้ง”

“พุทธศักราช ๒๕๔๕ นายช่างศิลปกรรม ๘๖ ช่วงนี้ผมอยู่กลุ่มงานอนุรักษ์ศิลปกรรม สนุกมากกับการทำงาน พอในพุทธศักราช ๒๕๔๖ สำนักสถาปัตยกรรมได้แยกจากสำนักโบราณคดี ผมจึงย้ายไปสังกัดสำนักสถาปัตยกรรมและหัตถศิลป์ และในพุทธศักราช ๒๕๔๗ ผมจบการศึกษาระดับปริญญาตรี คณะมนุษยศาสตร์ เอกประวัติศาสตร์ โทวรรณกรรม จากมหาวิทยาลัยรามคำแหง ถึงแม้จะไม่ได้นำวุฒิการศึกษาที่ได้มาปรับเลื่อนระดับ แต่ได้นำมาใช้ประโยชน์ในการทำงานมาก เพราะงานจิตรกรรมจะมีเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ และงานวรรณกรรมเกี่ยวข้องอยู่ด้วยเสมอ นอกจากนั้นยังได้นำมาใช้ในการเขียนงานวิชาการต่าง ๆ อีกด้วย”

“พุทธศักราช ๒๕๔๘ นายช่างศิลปกรรม

๙๗๗. ตอนนี้อยู่สำนักงานสถาปัตยกรรมและ
ทัศนศิลป์ พอดีมีตำแหน่งนายช่างศิลปกรรม ๙๗๗.
ว่างผมเลยส่งผลงานทางวิชาการนำเสนอ ประกอบ
ด้วยการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังพระหัตถ์พระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช การอนุรักษ์
จิตรกรรมฝาผนังและวิธีระบายความชื้นวัดเทว-
ราชกุญชรวรวิหารและวัดพิชยญาติการามวรวิหาร
กรุงเทพมหานคร การอนุรักษ์พระพุทธรูปไสยาสน์
วัดอรุณญิกาวาส จังหวัดราชบุรี ผมถือว่าชีวิต
ของผมได้ผันแปรมาถึงจุดสูงสุดของชีวิตแล้ว
ในตำแหน่งนี้ ชีวิตผมเกือบจะได้เรียนปริญญาโท
ที่สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัย
ธรรมาธิราช พอผมส่งประวัติเกี่ยวกับผลงาน
และประสบการณ์ในการทำงานทางสถาบันก็รับ
ให้เข้าเรียน แต่ช่วงนั้นชีวิตผมได้ผันแปรไป
เนื่องจากผมต้องย้ายไปอยู่ที่สำนักช่างสิบหมู่
พุทธมณฑลสาย ๕ ซึ่งระยะทางไกล และในปีนั้นเอง
เกิดเหตุการณ์พระพรหมที่หน้าโรงแรมเอราวัณ
ถูกทุบ มิงานให้ซ่อมพระพรหมอย่างเร่งด่วน
ช่วงนั้นมิงานซ่อมเข้ามามาก มีทั้งซ่อมเรือ
พระราชพิธี และยังมีหน้าที่ดูแลกลุ่มงานวิชาการ
ด้านช่างศิลป์ไทย ต้องช่วยงานวิชาการด้วย

ในปีเดียวกันนี้ผมได้เดินทางไปศึกษาดูงาน
จิตรกรรมฝาผนังที่ประเทศลาวจำนวน ๑๐ วัน
หลังจากนั้นในพุทธศักราช ๒๕๔๙ ก็ได้เดินทางไป
ดูงานด้านจิตรกรรม บริเวณเส้นทางสายใหม่ที่
ตุนหวงและซีอาน ประเทศจีน ในพุทธศักราช ๒๕๕๐
ผมเริ่มทำงานเกี่ยวกับประณีตศิลป์และได้เดินทางไป
ดูงานที่ประเทศฟิลิปปินส์ เป็นงานแกะสลักไม้
ซึ่งเป็นงานเกี่ยวกับศิลปะแบบตะวันออกผสมผสาน
และในพุทธศักราช ๒๕๕๑ ได้เดินทางไปศึกษา
ดูงานที่ภูฏาน และได้ทำงานด้านวิชาการ
เขียนหนังสือวิชาการ ช่วยทำงานด้านวิจัย
และพัฒนาศิลปกรรมจนถึงปัจจุบัน (พุทธศักราช
๒๕๕๕)”

ผลงานด้านวิชาการ

- โครงการศึกษาคำสอนนุรักษ์ไทย-ลาว
พุทธศักราช ๒๕๔๘
  - โครงการศึกษาวิจัยทางศิลปะโบราณ
สถานโบราณวัตถุ และด้านวัฒนธรรม โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม
จากภาพเขียนโบราณ ระหว่างสถาบันการวิจัย
ตุนหวง และกรมศิลปากร พุทธศักราช ๒๕๔๙
  - โครงการแลกเปลี่ยนความรู้ด้าน
ศิลปกรรม ณ ประเทศฟิลิปปินส์ พุทธศักราช
๒๕๕๐
  - โครงการศึกษาเปรียบเทียบและแลกเปลี่ยน
ความรู้ด้านพุทธศิลปะและศิลปกรรมไทย
ภูฏาน พุทธศักราช ๒๕๕๑
- ตำราวิชาการ**
- วัดเจ็ดยอด จังหวัดเชียงใหม่
  - พระมหาพรหมองค์เดิมที่บูรณปฏิสังขรณ์
พุทธศักราช ๒๕๔๙
  - ช่างไทยสิบหมู่
  - ช่างไทยสิบหมู่ : การปั้น การหล่อ
  - การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังวัดสุทัศน์-
เทพวราราม กรุงเทพมหานคร
  - การอนุรักษ์พระพุทธรูปไสยาสน์ วัดอรุณ-
ญิกาวาส จังหวัดราชบุรี
  - การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังและวิธี
ระบายความชื้นวัดเทวราชกุญชรวรวิหาร และ
วัดพิชยญาติการามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร
  - การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังพระหัตถ์
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช
  - เป็นคณะทำงานวิชาการจัดทำหนังสือ
ด้านการอนุรักษ์จิตรกรรม
  - เขียนบทความวิชาการลงในนิตยสาร
ศิลปากร วารสารเมืองโบราณ วารสารศิลป-
วัฒนธรรม และหนังสือพิมพ์มติชน ฯลฯ

วิทยาการบรรยายพิเศษ

- เป็นวิทยาการบรรยายถวายเป็นความรู้แด่ พระสังฆาธิการ ในการดูแลรักษาทรัพย์สินทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ ที่วัดปากน้ำ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร เป็นประจำทุกปี ๆ ละประมาณ ๕-๖ ครั้ง ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๔๗ ถึงปัจจุบัน
- เป็นวิทยาการบรรยายและให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์จิตรกรรมและประติมากรรม ในการถ่ายทำสารคดี และรายการทางการศึกษาต่าง ๆ
- เป็นวิทยาการบรรยายในการประชุมสัมมนาทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์จิตรกรรมและประติมากรรม

อนุรักษ์ด้วยใจ : ใฝ่เรียนรู้

พี่อ้วนกล่าวถึงแรงบันดาลใจในช่วงเวลาของการทำงานว่า “พอผมเห็นฝาผนังที่จะซ่อมผมจะคิดอยู่เสมอว่า ผนังคือครูของผมครูของผมอยู่บนผนัง ครูคนนี้ให้ทุกอย่างแก่เรา และแสดงความเป็นตัวตน แสดงความเป็นเอกลักษณ์ แสดงความศิวิไลซ์ของประเทศ หรือแม้แต่เล่าเรื่องราวของสังคมในอดีตในช่วงเวลาต่าง ๆ และที่สำคัญเป็นแม่แบบให้เราได้ศึกษาค้นคว้า และลงมือปฏิบัติ ฉะนั้นผมจึงรู้สึกว่าจะทำให้ครูผู้มีพระคุณบาดเจ็บไม่ได้ ถ้าครูเจ็บผมก็เจ็บด้วย บางครั้งที่ต้องสัมผัสครูปบนผนัง ต้องมีความระมัดระวังอย่างที่สุด บางครั้งงานที่ทำเป็นงานเสริมชิ้นใหม่ ยิ่งต้องระมัดระวังให้มากยิ่งขึ้น ต้องแยกให้ออกว่าสิ่งไหนคืองานซ่อม สิ่งไหนคืองานเดิม ถือว่าเป็นหัวใจของการอนุรักษ์ จะผิดพลาดไม่ได้ และเวลาปฏิบัติงานต้องทำมาจากใจ มีจิตวิญญาณในการอนุรักษ์อย่างแท้จริง”

ความประทับใจและประโยชน์จากประสบการณ์ในต่างประเทศ

จากประสบการณ์ที่พี่อ้วนได้เดินทางไปศึกษาดูงาน และปฏิบัติงานในต่างประเทศมากมาย และหลายครั้ง พี่อ้วนกล่าวถึงความประทับใจว่าในต่างประเทศมีการจัดการและการวางแผนเกี่ยวกับโบราณสถานที่ดี และทำอย่างจริงจัง คือมีการป้องกันก่อนที่จะสูญเสีย คิดหาสาเหตุ ดูผลกระทบ แล้วจึงลงมือปฏิบัติ เพราะเขาคิดว่าสิ่งที่ทำถือเป็นสมบัติอันมีค่าที่สุดของประเทศ จะไม่ทำให้เกิดความเสียหาย และทำผิดพลาดไม่ได้ เช่น ประเทศลาว การอนุรักษ์หลวงพระบางที่เป็นเมืองเก่าแก่จะห้ามรถที่มีขนาดใหญ่เข้าไปวิ่ง และห้ามไม่ให้มีการบุกรุกเข้าไปทำกิจการใด ๆ ทั้งสิ้น หรือถ้านั่งเรือหางหรือเรือที่มีเสียงดังเข้าไปหลวงพระบาง พอใกล้ถึงต้องดับเครื่องยนต์ไม่ให้คลื่นจากเรือไปกระทบเมือง หรือประเทศพม่าและเวียดนาม จะมีการแยกโบราณสถานต่าง ๆ ไว้อย่างปลอดภัยไม่มีการบุกรุก ในประเทศแถบยุโรปมีการควบคุมโทษของสิ่งก่อสร้าง เขาจะให้เกียรติกับคุณค่าศิลปกรรมมาก นอกจากคุณค่าที่เป็นราคาเงินแล้ว “คุณค่าด้านจิตใจเป็นเรื่องที่สำคัญมาก” เขามองเรื่องความงาม ความมีคุณค่า ความภาคภูมิใจ โดยเฉพาะประเทศอิตาลี เป็นประเทศที่ผมประทับใจมากที่สุด จากประสบการณ์เหล่านี้ผมได้นำแนวคิดต่าง ๆ มาปรับใช้ในการทำงาน เพราะงานทุกชิ้นที่ผมลงมือทำ ผมถือว่ามีคุณค่า มีความสำคัญ ต้องรักและตั้งใจทำให้ดีที่สุด พลาดไม่ได้ เพราะถ้าพลาดย่อมหายถึงชีวิตผมต้องพลาดไปด้วย

นายธวัชชัย ปุณณลิ้มปกุล รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ประถมาภรณ์มงกุฎไทย เมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๕๐ ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต

นายธวัชชัย ปุณณลิ้มปกุล พร้อมด้วยนางประกาศรี พงษ์ดำ (ซ้าย) และนายสมศักดิ์ แดงพันธ์ (ขวา) ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปกรรมของกรมศิลปากร เข้าเฝ้าฯ รับเสด็จ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ถวายรายงานเรื่องการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ หอศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ความประทับใจจากประสบการณ์ในการทำงานที่กรมศิลปากร

“กรมศิลปากรเป็นหน่วยงานที่ให้สิ่งต่าง ๆ แก่ผมมากมายซึ่งผมจะไม่มีวันลืมโดยเฉพาะประสบการณ์งานอนุรักษ์จิตรกรรมของกรมศิลปากร ซึ่งทำอย่างเป็นระบบไม่ดูเฉพาะตัวบุคคลแต่เป็นการถ่ายทอดเนื้อหา และ การปฏิบัติจริงจากรุ่นสู่รุ่น ให้โอกาสกับผู้ที่ปฏิบัติงานอย่างจริงจัง ปลูกฝังให้รุ่นพี่รักรุ่นน้อง รุ่นพี่เต็มใจที่จะถ่ายทอดวิชาให้รุ่นน้อง ทั้งภาคทฤษฎี ภาคปฏิบัติ และที่สำคัญคือ ภาคจิตใจ”

ความภาคภูมิใจที่สุดในชีวิต

พี่ถ้วนกล่าวถึงความภาคภูมิใจที่สุดในชีวิตว่า “ไม่คิดว่าชีวิตจะได้มาถึงตำแหน่งผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านช่างศิลปกรรม ๙๙๙. และได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ประถมาภรณ์ช้างเผือก (ปช.) เพราะผมเป็นแค่ลูกคนจีนธรรมดาคนหนึ่งเท่านั้น” ส่วนผลงานที่พี่ถ้วนภาคภูมิใจมากที่สุดในชีวิตมี ๒ งาน คือ

๑. งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม หรือที่รู้จักกันดีคือ วัดพระแก้ว ซึ่งถือเป็นใจกลางและศูนย์รวมจิตใจของประชาชนชาวไทย ทั้งเป็นศาสนสถานที่สำคัญ ศาสนพิธีที่สำคัญ ๆ ของประเทศไทยอีกด้วย ซึ่งช่วงนั้นผมอายุยังน้อย เป็นแค่ซี ๒ แต่ได้รับความไว้วางใจให้ทำงานสำคัญระดับชาติ โดยเป็นผู้ควบคุมงานอนุรักษ์

๒. งานอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝีพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พี่ถ้วนกล่าวด้วยน้ำเสียงอันสั่นเครือว่า “นับเป็นบุญและเกียรติยศอันสูงสุดที่ผมได้ทำงานนี้ก่อนที่จะเกษียณอายุราชการ” เนื่องจากภาพจิตรกรรมฝีพระหัตถ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถือเป็นผลงานศิลปะของพระมหากษัตริย์เพียง

พระองค์เดียว ที่มีการแสดงผลงานให้ประชาชนชาวไทยและชาวต่างประเทศได้ชมอย่างทั่วถึง และการเขียนภาพของพระองค์ทรงวาดเอง มิได้ทรงปล่อยให้แบบหรือแนวทางของผู้ใดเข้ามา มีอิทธิพลกับงานเขียนภาพ และในการวาดภาพนั้น ก็ทรงวาดภาพอย่างนักวาดภาพสมัครเล่น คือทรงวาดตามที่พระราชหฤทัยนึกจะวาด มิได้ทรงคำนึงถึงทฤษฎีหรือกฎเกณฑ์อันใด ผลงานของพระองค์ท่านจึงออกมาจากพระจินตนาการของพระองค์เอง เมื่อชมภาพฝีพระหัตถ์ก็จะเห็นชัดแจ้งถึงลักษณะที่เป็นอิสระเฉพาะตัวของพระองค์อย่างแท้จริง ซึ่งผมได้รับมอบหมายให้ทำการอนุรักษ์จำนวน ๕ องค์ จากทั้งหมด ๑๐๗ องค์

และผลงานทั้งสองนี้พี่ถ้วนกล่าวอย่างภาคภูมิใจว่า “เป็นบุญของผมจริง ๆ ที่ได้ทำงานถวายและได้เห็นสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี อย่างใกล้ชิด ๆ เนื่องจากท่านเสด็จมาตรวจงานบ่อย ๆ เป็นระยะ ๆ” ท่านเอาใจใส่ทุกเรื่อง และสนใจที่จะเรียนรู้วิธีการและขั้นตอนการอนุรักษ์ มีอยู่ครั้งหนึ่งท่านเข้ามาถามเกี่ยวกับวัสดุที่ใช้ซ่อมและชอกกาวในมือผมเพื่อจะลงมือทำ ผมพยายามเลี่ยงไม่让您ถูกกาวเพราะกลัวสารเคมีกัดผิว

แนวคิดและปรัชญาในการทำงาน

ในการทำงานใด ๆ ก็แล้วแต่ขอให้มีความตั้งใจ ทำให้จริง ทำให้ดีที่สุด ต้องมีความรับผิดชอบ ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค ผิดฝนทักษะ คึกขางานของครูช่างในอดีตที่เป็นของจริงให้่องแท้ และสั่งสมองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ ให้เกิดความเชี่ยวชาญ และที่สำคัญคือ มีความรัก ความศรัทธาต่องานที่ทำ ต้องทำด้วยจิตใจ ไม่ใช่ทำเพื่อเงิน ทั้งนี้เพื่อเป็นการสืบสานและสืบทอดในการสร้างสรรค์ผลงาน และมรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติให้ดำรงอยู่สืบไป

นายธวัชชัย ปุณณสิมปกุล รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ประถมาภรณ์ช้างเผือก เมื่อวันที่ ๑๐ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๕๓ ณ ศาลาดุสิตาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต

มุมมองต่อการพัฒนางานช่างไทยในอนาคต

พี่อ้วนกล่าวด้วยสีหน้ากังวลใจว่า “เป็นห่วงงานของสำนักช่างสิบหมู่” ที่มีบุคลากรที่เก่ง ๆ หลายท่าน แต่เพราะงานที่ล้ำค่ามีเพียง การสร้างพระเมรุ การซ่อมเรือพระราชพิธี ฯลฯ เนื่องจากงานช่างสิบหมู่ในอดีต เป็นงานช่างหลวงที่ทำเกี่ยวกับวัด ปราสาท พระราชวังด้วย แต่ปัจจุบันไม่ค่อยได้ทำแล้ว ถ้างานช่างหลาย ๆ อย่าง ไม่มีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องก็อาจทำให้สูญหายไป คือไม่มีการสืบทอด หาคนทำแทนยาก ต้องการให้ งานช่างสิบหมู่มีการสืบทอดให้มากขึ้น และมีเนื้องานที่เป็นงานศิลปกรรมของช่างหลวงในอดีตที่เป็นมาตรฐาน เพิ่มมากขึ้น ควรทำงานเชิงรุก โดยย้อนกลับไปสร้างงานของช่างหลวงอีกครั้งหนึ่ง และที่

ล้ำค่าไม่ควรมองค่างานแค่ทางด้านเศรษฐกิจ หรือราคาเท่านั้น ควรมองที่คุณค่าของเนื้องาน ว่าเป็นงานที่อนุรักษ์และสร้างสรรค์ฝีมือช่างไทย มองรูปแบบทางศิลปกรรม ที่มีคุณค่าทางจิตใจ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือเป็นประเพณี และมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติไทยที่ควรสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น โดยยังคงเอกลักษณ์ของความเป็นไทยให้ดำรงอยู่สืบไป

ข้อคิดสำหรับน้อง ๆ

ต้องตั้งใจศึกษาผลงานของครูช่างในอดีต เพราะผลงานคือจิตวิญญาณที่ท่านทุ่มเทสร้างไว้ งานครูเป็นแม่แบบ เป็นยิ่งกว่าตำรา งานช่างที่แท้จริงอยู่ที่ผลงานที่ท่านได้รังสรรค์และสร้างขึ้น อย่าศึกษาในตำราอย่างเดียว เพราะตำราเป็นแค่ส่วนหนึ่งของงานช่างเท่านั้น

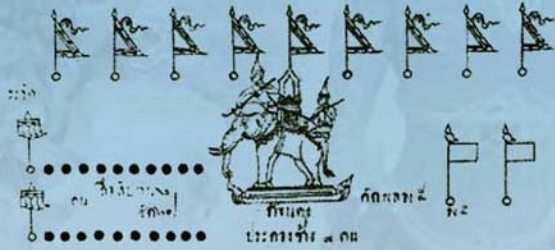
ถามมา - ตอบไป :

สัตว์หิมพานต์ประดับพระเมรุ

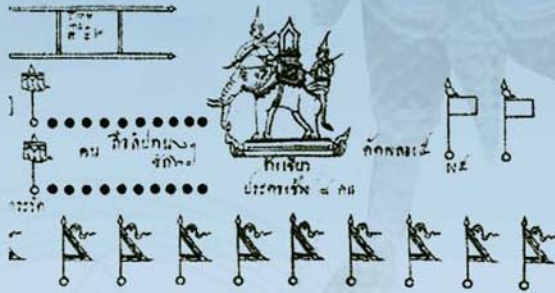
วุฒินันท์ จินศิริวานิชย์*

กัทลี

สิ่วปัก

ภาพสัตว์หิมพานต์ในผังริ้วกระบวน พระบรมราชาธิราชไชยยศ
พระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ไปยังพระเมรุมาศ

ถามมา

ได้มีโอกาสมาชมความสวยงามของพระเมรุเมื่อปลายเดือนเมษายนและได้เห็นรูปสัตว์หิมพานต์ที่มีรูปแบบลักษณะแปลกตากว่าครั้งก่อน ๆ จึงอยากทราบว่าการทำงานสัตว์หิมพานต์ในครั้งนี้ มีความคิดเป็นพิเศษอย่างไรหรือไม่

ตอบ

การนำรูปสัตว์หิมพานต์มาประกอบในงานพระเมรุเป็นประเพณีที่ปรากฏมาตั้งแต่สมัยโบราณ ทั้งการผูกหุ่นรูปสัตว์หิมพานต์เพื่อใช้ประดับรอบพระเมรุมาศ และการใช้ในกระบวนแห่พระบรมศพของพระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ในพุทธศักราช ๒๓๐๑ พงศาวดารได้กล่าวถึงงานพระบรมศพสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พรรณนาถึงการตกแต่งพระเมรุทองอย่างพิสดาร มีการตั้งรูปเทวดา วิทยาธร คนธรรพ์ ครุฑ กิณนร คชสีห์

ราชสีห์ เหม หงส์ นรสิงห์ สิงโต มังกร เหรา นาคา ทักกะทอ ช้าง ม้า เสี่ยงผา สารพัดรูปสัตว์ต่าง ๆ รายรอบพระเมรุมาศ ส่วนขบวนแห่นั้น มีรูปสัตว์ ๑๐ ชนิด ชนิดละคู่ คือ รูปช้าง ม้า คชสีห์ ราชสีห์ สิงโต มังกร ทักกะทอ นรสิงห์ เหม และหงส์ รูปหุ่นสัตว์หิมพานต์นั้นสร้างขึ้นสำหรับใส่ธูป น้ำมนต์ พิมเสน และเครื่องหอมต่าง ๆ ซึ่งใช้ในการพระบรมศพ รูปสัตว์ดังกล่าวแต่เดิม เรียกว่า รูปสัตว์สังเค็ด บางครั้งมีการทำมณฑปตั้งบนหลังรูปสัตว์ใช้เป็นที่ใส่ธูป น้ำมนต์ เครื่องหอมที่ใช้ในการถวายเพลิงพระบรมศพนั้น จนสมัยรัตนโกสินทร์ก็ยังสืบทอดศิลปะการทำหุ่นสัตว์หิมพานต์ในงานพระเมรุต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน หากมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปตามยุคสมัย รวมทั้งมีรายละเอียดที่แตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับเทคนิควิธีที่เลือกใช้

* ภัณฑนากรชำนาญการ สำนักสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร.

การที่มีรูปสลักรูปหิมพานต์ในงานพระเมรุก็เนื่องมาจากคติที่ถือกันว่า การถวายเพลิงพระศพนั้นทำบนเขาพระสุเมรุ (จำลอง) จึงต้องมีสลักรูปหิมพานต์มาประดับตามชั้นและลานรอบพระเมรุซึ่งเปรียบประดุจป่าหิมพานต์เชิงเขาพระสุเมรุนั่นเอง ความเชื่อดั้งเดิมที่ว่าป่าหิมพานต์เป็นป่าลี้ลับ มีเหล่าสัตว์รูปร่างแปลกพิสดารอาศัยอยู่ รวมทั้งมีตำนานเล่าขานเกี่ยวกับสัตว์เหล่านี้อยู่มากมายในวรรณคดีและคัมภีร์โบราณ ช่างในสมัยแรกก็จะเขียนภาพหรือปั้นรูปโดยจินตนาการจากเนื้อความที่พรรณนาถึงลักษณะไว้ตามวรรณคดีโบราณมาคิดประดิษฐ์เป็นภาพสลักรูปหิมพานต์ขึ้น และช่างสมัยหลังได้เขียนภาพสลักรูปหิมพานต์ตามแบบที่เคยมีเคยเห็นถือเป็นแบบอย่างต่อมา แต่ได้เพิ่มรายละเอียดประดับด้วยลายกระหนกต่าง ๆ เข้าประกอบตามลักษณะที่เหมาะสม และได้จินตนาการสลักรูปหิมพานต์เพิ่มเติมขึ้นอีกจำนวนมาก

ในงานพระเมรุสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ พลอากาศตรีอาวุธ เงินชูกลิ่น (ขณะนั้นดำรงตำแหน่งนาวาอากาศเอก) สถาปนิกผู้ออกแบบพระเมรุ ได้กำหนดให้มีสลักรูปหิมพานต์ประดับที่ทางขึ้นพระเมรุสามด้าน ขนาดสูงใหญ่เท่าคนจริง จำนวน ๓ คู่ ได้แก่ กิณรี ๑ คู่ ที่มุขด้านทิศตะวันตก อัสรัสสีหะ ๑ คู่ ด้านทิศเหนือ และนกกัทนทิมา ๑ คู่ ด้านทิศใต้ โดยสำนักช่างสิบหมู่

กรมศิลปากร เป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการปั้นหล่อและเขียนสีรูปสลักรูปหิมพานต์ทั้งหมด นอกจากนี้ยังมีหงส์ประดับบนยอดเสา สำหรับบริเวณตงโดยรอบบริเวณ

สำหรับงานพระเมรุสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี พลอากาศตรีอาวุธ เงินชูกลิ่น และคณะภูมิสถาปนิกของสำนักสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร ได้ร่วมกันกำหนดรูปแบบการจัดภูมิทัศน์รอบพระเมรุ ให้จำลองป่าหิมพานต์ที่ตั้งอยู่เชิงเขาพระสุเมรุประกอบด้วยเขามอ ต้นไม้ไม่น้อยใหญ่ รวมทั้งให้มีเหล่าสลักรูปหิมพานต์นานาชนิดอาศัยอยู่ ในครั้งนี้กรมศิลปากรได้เชิญกลุ่มช่างปั้นปูนสดจากจังหวัดเพชรบุรี มาออกแบบและปั้นสลักรูปหิมพานต์ทั้งหมดกว่า ๑๖๐ ตัว เมื่อบรรจุจึงจัดส่งให้กลุ่มงานจิตรกรรม สำนักช่างสิบหมู่ ดำเนินการลงสีบนตัวสลักรูปหิมพานต์ ทั้งนี้เพื่อเป็นการสื่อความหมายคติความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาลไตรภูมิ ให้ปรากฏ

สลักรูปหิมพานต์ประดับพระเมรุ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

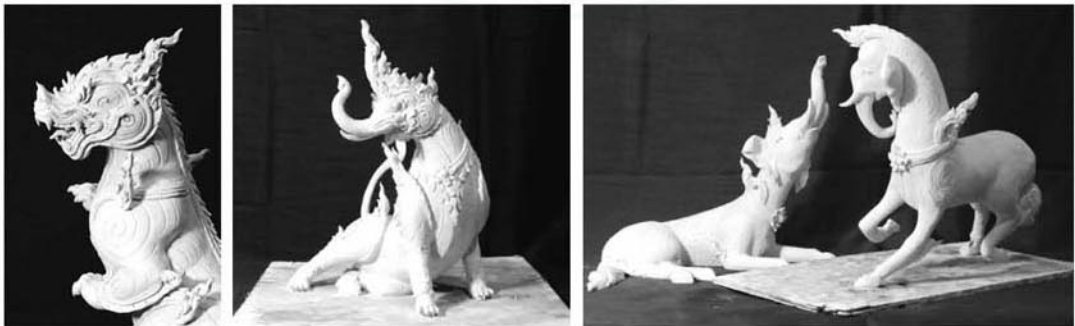
ระหว่างขั้นตอนการปั้นปูนสด

เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนและสร้างชีวิตชีวาให้กับสถาปัตยกรรมพระเมรุและบริเวณโดยรอบได้มากขึ้น

ช่างปั้นปูนสด (นายสมชาย บุญประเสริฐ เป็นหัวหน้าคณะ) ได้ศึกษาและจัดทำแบบร่างสัตว์หิมพานต์ชนิดต่าง ๆ ซึ่งมีทั้งสัตว์ทวิบาท สัตว์จตุบาท มัจฉา และพวกสัตว์ผสมเทพรวมทั้งหมดประมาณ ๘๐ ชนิด และให้ช่างปั้นจำนวน ๒๕ คน รับผิดชอบการขึ้นโครงหุ่นและปั้นลวดลาย โดยใช้วัสดุและกรรมวิธีของงานประติมากรรมปูนสด ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของสกุลช่างเพชรบุรีที่สืบทอดมาอย่างยาวนานโดยปกติ ศิลปกรรมปูนปั้นมักใช้ประดับตกแต่งในศาสนสถานสำคัญ เช่น ที่หน้าบันโบสถ์วิหารเจดีย์ และพระธาตุต่าง ๆ ปูนที่ใช้ปั้นจะเรียกว่าปูนดำ ทำจากปูนขาว ทรายละเอียด น้ำตาลโตนด กาวหนัง และกระดาษฟาง นำมาตำรวมกันจนเป็นเนื้อเดียวกัน หรือเรียกว่า ปูนสด ตามลักษณะการ

ทำงานปั้น ที่จะต้องผสมปูนดำและปั้นกันสด ๆ จะไม่ปล่อยให้เนื้อปูนแห้ง ปูนที่ดำได้จะมีสีขาวนวลปั้นลายได้อ่อนช้อย

สัตว์หิมพานต์ที่ปั้นและเขียนสีทั้งหมดถูกนำมาติดตั้งในบริเวณเขามอรอบฐานพระเมรุตามลักษณะตามธรรมชาติของสัตว์แต่ละประเภท เช่น ทวิบาท (นก) อยู่ตามยอดเขา จตุบาท (สัตว์บก) อยู่ตามเนินเขาและพื้นราบเหล่ามัจฉาอยู่ในน้ำเหล่าเทพกนิษฐ กนิฐี เพลิดเปลินอยู่ริมบ่อน้ำที่สมมติเป็นสระอินดาต รวมทั้งจัดกลุ่มสัตว์ประเภทเดียวกันให้อยู่กันเป็นคู่ เป็นกลุ่ม โดยจะเน้นตำแหน่งติดตั้งพิเศษบริเวณทางขึ้นด้านตะวันตกของพระเมรุซึ่งเป็นทางเสด็จพระราชดำเนิน จะติดตั้งรูปสัตว์อันเป็นสัญลักษณ์สำคัญ ได้แก่ ราชสีห์ ตัวแทนของข้าราชการฝ่ายพลเรือน (อยู่ด้านซ้าย) และคชสีห์ ตัวแทนของข้าราชการฝ่ายกลาโหม (อยู่ด้านขวา) เสมือนมาเข้าเฝ้าฯ รับเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างพร้อมเพรียง

สัตว์หิมพานต์ที่ปั้นแล้วเสร็จ ก่อนนำไปลงสี : ราชสีห์ คชสีห์ และสินธพกฤษร ตามลำดับ

สัตว์หิมพานต์ที่ลงสีแล้ว นำมาติดตั้งบริเวณเขามอโดยรอบพระเมรุ

กบิลปักยี

นรบัณฑิลาโอรส

พญคชโอรส/โอรสคราวี

สิงห์ปีก/สุบรรณเทรา

ดิณสีหะ

แถวหน้า นรสิงห์/อัปสรสีหะ แถวหลัง กิณนร/กินรี

คชสีห์

อัสดรเทรา/กิเลน

หนังสืออ้างอิง

ศิลปากร, กรม. กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์. งานพระเมรุมาศสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ กรุงเทพฯ : อัมรินทร์ การพิมพ์, ๒๕๒๔.

ศิลปากร, กรม. เครื่องประกอบพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับบลิชชิ่ง, ๒๕๕๑.

เขาวนุช เวศร์ภาดา และคณะ, ประณีตศิลป์ มรดกแผ่นดินแห่งสยามประเทศ, กรุงเทพฯ : แพลนโมทีฟ, ๒๕๕๐.

Masterpiece in the Fine Arts Department : Palanquin (Wo, Siwika)

“Wo” is a kind of palanquins with a roof in the form of a house. It has been found in Thailand and neighboring areas since at least the Lopburi Period in the 12th – 13th century AD. Prince Damrong Rajanubhab had classified palanquins as sharing four main characteristics including 1) sitters sitting in flat position, 2) bearing carrying racks, 3) having a roof and curtains, and 4) being used for normal transportation. Usage of each type of palanquins depends on class or ranking of persons; there are specific type of palanquins for nobles, for royal members, and for kings.

Palanquins for the nobles are called Krae Kanya and Yua. These types of palanquins might have been used since the reign of King Borommtrailokkanat.

Palanquins for royal family members are, for example, Phra Rajayan Mi Chamlong that is used female royals. This type of palanquins might have been used since Ayutthaya Period as the name was mentioned the law of the kingdom. During Rattanakosin Period, palanquins of this type are known as Wo and Siwika.

Palanquins for kings are known as the Royal Palanquin. This type of palanquins is exclusively used by kings in the royal procession. It has four poles, a five-layered gable roof, is made of elaborately carved and gilded wood.

Wo Siwika is the Royal Palanquin fully decorated with gild lacquer, and is also known as Wosiwikakan. This palanquin has a two-layered roof fully decorated with finials and ridges, with a backrest and border on all sides, and has a lion-shaped base. Carrying racks are attached to the palanquin, for eight bearers. This Royal Palanquin is used by high ranking royals, and it is also used to carry the royal body and sometimes for transfer the royal urn of female royals.

During the reign of King Rama V there were two royal palanquins, known as “Wo Songwiset” and “Wo Prawetwang”. The former, like Wo Siwika, is fully decorated and was used by the king. The latter, which was built in 1897, has a three-layered roof, and was used by the three kings of Chakri Dynasty (King Rama III, King Rama IV, and King Rama V).

In addition, Wo or Palanquins are used by titled monks such as the Supreme Patriarch who uses palanquin decorated with finials, and Somdej Phra Raja Kana or the Patriarchs who use palanquin with no finials on the roof.

Translated by Thanik Lertcharnrit

ของชิ้นเอกในกรมศิลปากร:

วอ สีวิกา

เด่นดาว ศิลปานนท์*

“วอ” และ “สีวิกา” เป็นยานประเภทเดียวกัน คำว่า “สีวิกา” เป็นภาษาบาลี แปลตรงตัวว่า “วอ”^๑ ความหมายในภาษาไทย สีวิกาจัดเป็นวอประเภทหนึ่ง มีรูปแบบและธรรมเนียมการใช้แตกต่างไปจากวอประเภทอื่น “วอ” หมายถึงยานประเภทใช้คนหาม มีหลังคาเป็นรูปเรือ^๒ ยานรูปดังกล่าวนี้พบในดินแดนสยามประเทศและใกล้เคียงเป็นเวลาช้านาน อย่างน้อยตั้งแต่สมัยลพบุรี เมื่อขอมเป็นใหญ่ในภูมิภาคแถบนี้ ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๘ เพราะได้พบภาพสลักที่ระเบียงคดปราสาทหินนครวัด ประเทศกัมพูชา รูปสตรีมีศักร์และนักบวช ทรงเครื่องคานหามมีหลังคารูปเรือไปในกระบวนพยุหยาตราเป็นค้ำมูลให้เห็นว่ายาน

ซึ่งใช้เป็นเครื่องสำหรับยศรูปเรือเป็นที่แพร่หลายอยู่แล้วในวัฒนธรรมขอม

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงวิจารณ์ลักษณะยวยานคานหามได้จำแนกยานประเภทวอ ตามลักษณะร่วมกัน ๔ ประการ คือ

๑. คนที่นั่งราบ (นั่งขัดสมาธิหรือนั่งพับเพียบ)
๒. หามโดยใช้เสาแทรก
๓. มีหลังคาและม่าน
๔. ใช้ในการไปมาเป็นพื้น^๓

ยานประเภทวอ มีหลายอย่าง บางอย่างมีชื่อปรากฏอยู่ในกฎมณเฑียรบาลสมัยกรุงเก่า ซึ่งไม่ปรากฏแบบอย่างอยู่แล้ว เช่น ราชยานมีจำลอง (ยานสำหรับพระอัครมเหสีและพระมเหสี)

ภาพสลักระเบียงคดปราสาทหินนครวัด ประเทศกัมพูชา รูปสตรีมีศักร์ดีทรงยานคานหาม ผูกเปล ปลายคานประดับ รูปเศียรนาค มีคานหามก็ญกกันเบื่องบน ลักษณะเป็นหลังคาทรงจั่วประดับรูปครุฑยุคนาค สันหลังคาคดแต่งด้วยบราลีใบในชบวนพร้อมเครื่องสูงสำหรับยศ ในประเทศไทยพบเครื่องสำริดองค์ประกอบคานหามศิลปะลพบุรีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๘ จำพวกเศียรนาคปลายคาน ท่วง ขอ (ผูกเปล) และปลอกรัดคานหาม เป็นต้น เป็นหลักฐานแสดงถึงการใช้เครื่องคานหามประเภทนี้มาแล้วในอดีต

* ภักทวารักษ์ชำนาญการพิเศษ สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร.

^๑ นาคะประทีป, ปาลี - สยาม อภิธาน ของนาคะประทีป, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : มหามงกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), ๓๒๖, ๔๑๙.

^๒ พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๓๔), ๔๔๖.

^๓ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สารานุกรมเล่มที่ ๑๔ (องค์การคำของครุสภา, ๒๕๐๕), ๒๗๖.

เทวียานมีมกรฐ (ยานสำหรับพระราชเทวีและพระอัครชายา)^๔ และยั่ว^๕ (ยานสำหรับขุนนาง) รวมทั้งยานที่มีชื่อปรากฏอยู่ในสมัยรัตนโกสินทร์ ยังปรากฏรูปแบบพอสืบสวนได้ เช่น แคร่กัญญา วอ และสิ่วกาว

วอ หรือยานประเภทวอ แบ่งตามศักดิ์การ ใช้สอยเป็น ยานสำหรับขุนนาง ได้แก่ ยั่วและแคร่กัญญา ส่วน “วอ” และ “สิ่วกาว” เป็นยานใช้สำหรับเจ้านาย และพระเจ้าแผ่นดิน

“ยั่ว” และ “แคร่กัญญา” สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงวิเคราะห์ว่าเป็นยาน ใช้อย่างเดียวกัน

“แคร่กัญญา” มีประวัติกล่าวไว้ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ เรื่องเจ้าพระยาพระคลังประดิษฐ์แคร่กัญญาว่า ใช้สำหรับขุนนางผู้ใหญ่ที่มีอายุมากที่เข้ามาในพระบรมมหาราชวัง แม่แคร่ทำด้วยไม้จริง มีเสา มีกัญญา หลังคากันแสงเตี้ย^๖ มีพนักหลังคานทำด้วยไม้ไผ่ลำมะลอก ขุนนางที่ได้รับพระราชทานพานทอง ยกกัญญาออก ขึ้นแต่แคร่เปล่า ครั้นนั้นเจ้าพระยาพระคลัง (ภายหลังได้เป็นสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์) ได้ดำริทำให้งามดีขึ้น โดยหาไม้ที่มีลายประหลาดสวยงามมาประกอบเป็นแม่แคร่ แล้วหุ้มทองเหลืองหรือหุ้มเงินที่มุมแคร่ ลำคานนั้นใช้ไม้แก้วบ้าง ไม้ลายต่าง ๆ บ้าง ไม้แสมสาร ไม้กะพี้เขากระบือ (ไม้กะพี้เขาควาย) บ้าง มีปลอกหุ้ม ที่อื่นก็ทำขึ้นใช้เป็นแบบอย่างสืบมา^๗

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ สันนิษฐานว่า “แคร่กัญญา” เป็นยานที่มีแบบแผนสำหรับขุนนางผู้ใหญ่ที่เข้าวังมาแต่เดิม น่าจะตรงกับกฎมณเฑียรบาลที่ว่า ชำราชการคักดินา ๑๐,๐๐๐ ในเมือง ชี “ยั่ว” ชำราชการชั้นกินพานทอง ยกกัญญาเสีย ขึ้นแต่แคร่เปล่า ก็น่าจะตรงกับกฎมณเฑียรบาลว่า ชำราชการคักดินา ๓,๐๐๐ ชี “ยาน” และลำดับเนื่องลงไป ชำราชการคักดินาไม่ถึง ๓,๐๐๐ ชี “คานหาม” ตรงกับคำที่คนมักเรียกรวมว่า “ยั่วยานคานหาม”

ยั่วยานอย่างเก่า แม่แคร่เป็นสีเหลืองมรี (สีเหลืองผืนผ้า) มีพนักหลังและพนักข้าง มีเสาสี่เสา รับหลังคาตาดตะแกง เจ้าพระยาพระคลังมาแก้ไขขึ้นใหม่ ตัดพนักพิงออกเสีย ลดขนาดแม่แคร่ให้เล็กลงเป็นสีเหลืองพอกจุนั่ง น่าจะประสงค์เพื่อให้ไปได้เร็วกว่ายานอย่างเก่า เมื่อมีการแก้ไขยานอย่างใหม่ขึ้น ขุนนางที่มีศักดิ์ที่ยั่วยานก็เปลี่ยนไปใช้แคร่อย่างใหม่ ยั่วยานอย่างเดิมก็เลยสูญไป คำที่เรียกว่า “แคร่” จึงอาจจะเกิดขึ้นครั้งนี้ สำหรับเรียกยานที่เจ้าพระยาพระคลังประดิษฐ์ขึ้นก็เป็นได้^๘

“วอ” เป็นยานที่มีชื่อเรียกกันในสมัยรัตนโกสินทร์ พ้องกับภาษาพม่า ซึ่งเรียกพระยานมาศว่า “วอ”^๙ คำว่า “วอ” จึงอาจมีที่มาจากภาษาพม่า แต่ยังไม่ปรากฏชื่อในกฎมณเฑียรบาลซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมไตรโลกนาถ (พุทธศักราช ๑๙๙๑ - ๒๐๓๑) ทรงตราขึ้น ส่อว่ายานที่เรียกว่า

^๔ กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๒ (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๐), ๑๙๗.

^๕ เรื่องเดียวกัน, ๑๗๙.

^๖ หลังคากันแสง (กะแกง) ทำด้วยใบจากหรือใบเตยเย็บติดกันเป็นแผง สำหรับบังแดดฝน

^๗ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓, พิมพ์ครั้งที่ ๗ (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๗), ๓ - ๔. ; สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สารานุกรมไทยที่ ๑๔, ๒๗/๑.

^๘ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สารานุกรมไทยที่ ๑๔, ๒๗/๒.

^๙ ยานมาศของพม่า เรียกว่า “วอ” (Waw) มีลักษณะเป็นยานขนาดใหญ่ นั่งได้หลายคน ผิดกับวอของไทย ดู สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สารานุกรมไทยที่ ๕, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (องค์การข้าราชการคุรุสภา, ๒๕๐๕), ๖๗, ๗๗, ๑๐๑.

“วอ” จะมีขึ้นในเมืองไทยเมื่อภายหลัง^{๑๐} ใช้สำหรับเจ้านายฝ่ายหน้า ฝ่ายใน รวมถึงพระสงฆ์ผู้ทรงสมณศักดิ์ ในกรุงรัตนโกสินทร์กำหนดว่า เจ้านายทรงวอได้ตั้งแต่ชั้นที่เป็นเจ้าต่างกรมขึ้นไป^{๑๑}

ยานที่เรียกว่า “วอ” นั้นกล่าวว่าเป็นของเกิดใหม่ในกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๒ ก่อนนั้นใช้แต่สิ่วิกา^{๑๒} ประวัติการสร้าง “วอ” กล่าวไว้ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ว่า “พระวอนั้นแต่โบราณก็ไม่มีเป็นธรรมเนียมว่าเป็นของเจ้านายทรง ผู้ใหญ่เล่าว่าแต่เดิมกรมขุนอิศราณูรักษ์^{๑๓} ทานเอาอย่างแคว่กัญญาขุนนางมาทรงแก้ไขทำให้งามดีขึ้น มีพนักหลังพนักข้างถักด้วยหวาย หลังคาผ้าชีตึง ผูกม่านแพรสำหรับทรงเสด็จเข้าวัง ทรงใช้ขึ้นก่อนเจ้านายทั้งปวง ภายหลังก็ได้เลียนอย่างกันต่อ ๆ มา ครั้นมาในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยังเสด็จอยู่วังนอกก็ได้ทรงทำพระวอขึ้นทรง แล้วพระราชทานนามว่า วอประเวศวัง ครั้นเมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้วจึงพระราชทานพระวอประเวศวังนั้นแต่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎ ซึ่งยังทรงผนวช อยู่ได้ทรงต่อมา จึงได้เป็นธรรมเนียมมาจนบัดนี้ ถ้าพระองค์เจ้าตั้งกรมแล้วก็ทรงพระวอ ที่ยังไม่ได้ตั้งกรมก็ทรงพระเสลี่ยง”^{๑๔}

หนังสืออักขราภิธานศรับท์ ฉบับหมอบรัดเลย์ ตีพิมพ์เมื่อต้นรัชกาลที่ ๕ พุทธศักราช

๒๔๑๖ อธิบายศัพท์คำว่า “วอ” โดยจำแนก “วอ” ออกเป็น ๓ อย่าง คือ “วอเจ้า”, “วอหลวง” และ “วอศพ”^{๑๕} มีลักษณะรูปร่าง และการใช้ต่างกัันดังนี้

“วอเจ้า” คือ วอเจ้าต่างกรม ใช้อย่างเต็มยศ โดยปกติทรงพระเสลี่ยง (เสลี่ยงป่า) คือยานโถงแบบแคร่ขุนนาง แต่ขอบแคร่เปิดทอง วอเจ้าต่างกรมลักษณะหลังคามุงด้วยผ้าตาดสี ไม่มีข้อฟ้า ไบระกาทางหงส์ มีคนหาม ๔ คน มีคน ๒ อัน คนหามเดินเรียงแถวเดียว หามโดยใช้สาแหรก เวลาหามเอาเชือกผูกลำคาน ๒ ข้าง ทำเป็นสาแหรกขึ้นไปผูกกับคานน้อยอีกอันหนึ่ง คนหาม ๆ ที่ปลายคานน้อย ทั้ง ๒ ข้าง เดินอยู่ตรงกลางระหว่างลำคาน เมื่อเข้าไปในการพระราชพิธี กั้นพระกลดหักทองขวางเป็นเครื่องประกอบพระเกียรติยศ^{๑๖}

“วอหลวง” คือ วอสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน อักขราภิธานศรับท์อธิบายว่า “คือวอเขาทำตึกว่าวอสำหรับเจ้า มีข้อฟ้า ไบระกา แลทางหงส์ วิเศษปิดทอง นั้น”

“วอ” สำหรับพระเจ้าแผ่นดิน ปรากฏในตำราแบบธรรมเนียมในราชสำนักครั้งกรุงศรีอยุธยาว่า หากพระเจ้าแผ่นดินเสด็จไปทอดพระเนตรการวัดวาอารามหรือฉลองอารามในกรุง เช่น ไปวัดเจ้าปราบ วัดพระศรีสรรเพชญ์ ทรง “พระเสลี่ยงหลังคา” หรือทรงเสลี่ยงเปล่า^{๑๗}

^{๑๐} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ** ๑๔, ๒๖๗, ๒๗๓ - ๒๗๔.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, ๒๗๗.

^{๑๒} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ** ๕, ๖๕.

^{๑๓} พระลัคน์พันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศราณูรักษ์ พระองค์โอรสในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระศรีสุตารักษ์ สมเด็จพระเจ้าที่นั่งเชษฐาธิราช พระองค์น้อยในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ กับเจ้าขรัวเงิน

^{๑๔} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี, **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓, ๔** ; สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ** ๑๔, ๒๗๓.

^{๑๕} แตนบิช แบรดเลย์, **อักขราภิธานศรับท์** (โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๕), ๖๘๓.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, ๖๘๓. ; กรมศิลปากร, กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, **เครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ ราชยาน ราชรถ และพระเมรุมาศ พุทธศักราช ๒๕๓๙** (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๓๙), ๕๖.

^{๑๗} ตำราแบบธรรมเนียมในราชสำนักครั้งกรุงศรีอยุธยา กับพระวิจารณ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๓๙), ๔๔, ๕๔.

เสลี่ยงหลังคา ได้แก่ ยานประเภทวอ ซึ่งใช้ทำนองเป็นพระที่นั่งรองไปในระยะทางไกล โดยปกติพระเจ้าแผ่นดินทรงพระเสลี่ยงเปล่า

ครั้งกรุงรัตนโกสินทร์ ก็มีธรรมเนียมอย่างเดียวกัน คือ มีพระวอพระที่นั่งรอง หามไปในกระบวนเสด็จพระราชดำเนินไปมาเป็นปกติเวลาอากาศโปร่งทรงพระเสลี่ยงโถง เวลาฟ้าฝนตกทรงพระวอ หรือพระวอทรงเจ้านายเล็ก ๆ ตามเสด็จไปในกระบวน ก็น่าจะได้แก่วอประเภทนี้ พระวอพระที่นั่งรองทำหลังคามีระบาย ไม่มีข้อฟ้าใบระกา หางหงส์ แต่ทำประณีตติดกับพระวอเจ้านายมาก^{๑๘}

“พระวอ” อย่างเต็มยศสำหรับพระเจ้าแผ่นดินแต่เก่าก่อน สืบมาอย่างน้อยตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ ๑ คงได้แก่พระวอที่เรียกว่า “สิวิกา”^{๑๙} ดังระบุอยู่ในโคลงปราบดาภิเษกเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พรรณนาว่าด้วยราชยานอันเป็นเครื่องราชูปโภคสำหรับพระเจ้าแผ่นดินความว่า “มียานพิชัยรถ อลงกฎแก้วแกมทอง ระรองเรือขจี มีสุวรรณราชยานสิวิกากาญจน์ แพรพราย”^{๒๐}

ลักษณะวอสิวิกาเป็นยานไม้จำหลักลงรักปิดทองประดับกระจก หลังคาทรงคอกห่อชั้นดาดฟ้าทอง ตกแต่งเครื่องล่ายอง มีข้อฟ้า ใบระกา หางหงส์ คันทวยสลักรูปนาครองรับชายคาขอบแทนจำหลักเป็นฐานสิงห์ปากบัว ประดับ

ลวดลายอย่างประณีต ม่านผ้าปักหักทองขวางซับในสีแดง มีพนักข้างและพนักหลังเป็นรูปเหลี่ยมตามแทน ลำदानไม้ทาสาด ต่อจากหลังเป็นหัวเม็ดแทน เส้า ราวมานและพนักปิดทองทั่วไป จึงเรียกตามการประดับตกแต่งที่แล้วด้วยทองว่า “วอสิวิกากาญจน์” อาจเห็นได้จากพระวอ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ส่งไปถวายเป็นเครื่องมงคลราชบรรณาการแด่จักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ (Napoléon III) แห่งฝรั่งเศส เมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๔ ซึ่งปัจจุบันยังคงเก็บรักษาและจัดแสดงไว้ที่พระราชวังฟงแตนโบล (Fontainebleau) ประเทศฝรั่งเศส^{๒๑} ทั้งนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นใหม่สำหรับถวายเป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสเสมอด้วยพระเจ้าแผ่นดินของไทยเพื่อเป็นทางพระราชไมตรีมั่นคงสืบไปเบื้องหน้า

“วอสิวิกากาญจน์” โดยทั่วไปใช้เป็นวอลสำหรับเจ้านายฝ่ายในอันมีศักดิ์สูง^{๒๒} คงเป็นของพระเจ้าแผ่นดินพระราชทานใช้เป็นวอลอย่างเต็มยศสำหรับมเหสีเทวี แบบเดียวกับ “ราชยานมีจำลอง” หรือ “เทวียน” ในสมัยอยุธยา เนื่องจากเป็นยานมีลักษณะงามประณีต มีหลังคาบังแดดฝนและม่านเป็นเครื่องบังตาอันควรแก่ขัตติยนาถี ปราภฏในพงศาวดารอยุธยา เมื่อพุทธศักราช ๒๐๙๔ ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิ โปรดให้พระยาแมนคุมไพร่พันหนึ่งไปกับทูตานุทูต เพื่อ

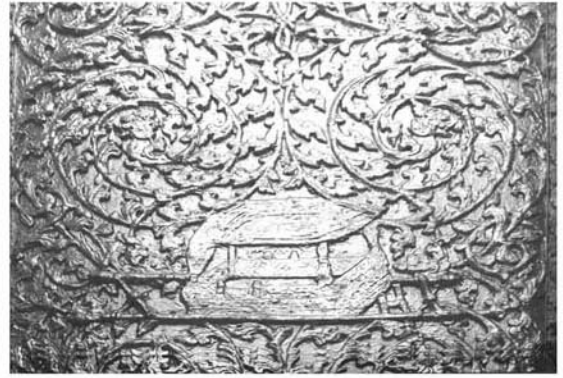
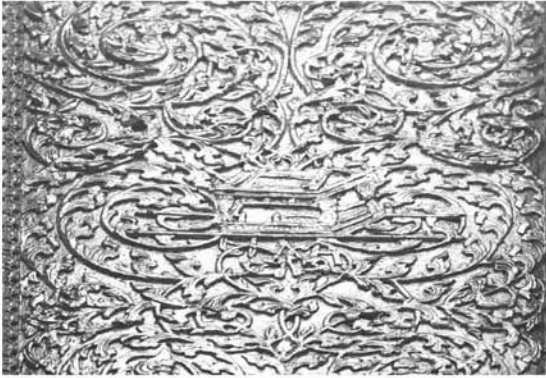
^{๑๘} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่มที่ ๑๒** (องค์การค้ำของครูสภา, ๒๕๐๒), ๑๐๐. ; สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่มที่ ๑๙**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (องค์การค้ำของครูสภา, ๒๕๑๓), ๑๓๗.

^{๑๙} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่มที่ ๑๘**, ๒๓๗/๘.

^{๒๐} โคลงปราบดาภิเษกเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมืองไทยในรัชกาลที่ ๓ (แปลจากหนังสือของ ดร.เวลา) และแผ่นดินที่สามของสมภพ จันทระประภา (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระชาติตระการ (ม.ร.ว. จิตร คนจร) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๑), ๑.

^{๒๑} Le Siam a Fontainebleau L' Ambassade du 27 June 1861 (Grandpalais, Paris, 2011), 77.

^{๒๒} แตนบิช แบรดเลย์, **อักษรภิธานศรับท์** (โรงพิมพ์ครูสภา ลาดพร้าว, ๒๕๑๔), ๖๘๗.

บานประตูไม้จำหลักภาพเครื่องราชูปโภค สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๔ เดิมเป็นบานประตูโบสถ์วัดบวรนิเวศวิหาร ปัจจุบันเคลื่อนย้ายมาติดตั้ง ณ พระอุโบสถ คณะบรรณารักษ์ วัดรั้งยี่สุทธาวาส (ซึ่งรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของวัดบวรนิเวศ เมื่อ พุทธศักราช ๒๔๕๘) มีวอลวิภาหลังคาประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ และวอลหลังคาทรงจั่ว ไม่มีช่อฟ้า ใช้เป็นวอลพระที่นั่งรอง สันนิษฐานว่า สมัยอยุธยาเรียกว่า “เสลียงหลังคา” เป็นส่วนหนึ่งในบรรดาเครื่องประกอบพระอิสริยยศของพระเจ้าแผ่นดิน

เชิญเสด็จพระเทพกษัตริ์ ไปพระราชทานให้เป็น ขายาพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต โดยทรงสิริกา กาญจนยานนุมาศ ไปทางสถลมารค^{๒๓}

วอลวิภาเป็นยานใช้สำหรับหามก็มี สำหรับ ตั้งบนรถขบวนแห่พระบรมศพก็มี สำหรับตั้งหีบศพ นารีมักดีก็มี คือใช้เป็น “วอลศพ” ซึ่งถือว่าเป็นการ ใช้อย่างเต็มเกียรติยศ^{๒๔}

พระวอลอย่างวอลวิภากาญจน เก็บรักษาไว้ใน คลังพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร องค์หนึ่ง ลักษณะเป็นวอลอย่างเก่า รูปทรงเป็นวอลช่อฟ้า หลังคาลาด ๑ ชั้น ดาดกะแฉงลงรัก ฝ้าหุ้มหลังคา และม่านชำรุดไม่ปรากฏอยู่แล้ว กรอบหน้าบัน จำหลักลายรูปเหราคายนาคสะดุ้ง มีช่อฟ้า ใบระกา และหางหงส์ ซึ่งจำหลักเป็นรูปเหราคายนาคเป็อง กรอบหน้าบันชั้นบนตกแต่งเครื่องลายของแบบรอย ระกา ไม่มีนาคสะดุ้ง ลงรักปิดทองประดับกระจกสี หน้าบันชั้นล่างมีพระกระแหงะ กึ่งกลางเป็นรูป พระนารายณ์ ๔ กร ถือคทา จักร สังข์ และอาวุธ อีกรูปหนึ่งซึ่งชำรุดหักหายไปแล้ว ทรงครุฑยุคนาค ยืนบนฐานภายใต้ฉัตร อยู่ระหว่างลวดลายก้านขด

นกดาบ พื้นปิดกระจกสีขาว ใต้หน้าบันมีแนวกระจัง ฐานพระ จำหลักลายประจำยามก้ามปูสลัปลดอก กลม ส่วนบนประดับแถวกระจัง ๑ แถว เสาและราว พนักเป็นไม้กลึงปิดทองทึบ มีพนักรูปเหลี่ยมตาม ขอบแทนโดยรอบ เว้นทางเข้าด้านข้างทั้งสองข้าง พนักด้านหน้าเสมอกันกับพนักด้านข้าง (ต่างจาก พระวอลชั้นหลังที่พนักด้านหน้าเตี้ย) ตกแต่งไม้ จำหลักกระหนกเปลวปิดทองพื้นกระจกสีขาว พนัก ด้านหลังไม้จำหลักรูปเทวดาถือเทพาวุธ ยืนอยู่ เหนือหน้ากาลหรือหน้าขบ สองข้างมีกนิษฐาร้อยอยู่ ท่ามกลางลายกระหนกเปลว พื้นประดับกระจก สีขาว พื้นแทนชำรุดหักหายไป เดิมคงเป็นเส้นหวาย มัด ขอบแทนจำหลักเป็นฐานสิงห์ปากบัว ท้องสิงห์ ฉลุโปร่ง ตกแต่งลวดลายที่แข้งสิงห์และนมสิงห์ ขา สิงห์และหลังสิงห์เรียบไม้จำหลักลาย ท้องไม้ ประดับลวดบัวอกไก่ลายรักหรือบัวหงายสลักรูป กลีบบัว หน้ากระดานล่างเรียบไม่มีลายประดับ ตกแต่ง หน้ากระดานบนลายประจำก้ามปูลูกฟัก ลงรักปิดทองประดับกระจกสี มุมแทนทั้ง ๔ หุ้ม โลหะ สภาพชำรุด ไม่มีคาน

^{๒๓} กรมศิลปากร, กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, เครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ ราชยาน ราชรถ และพระเมรุมาศ พุทธศักราช ๒๔๓๙, ๔๖. ; พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหมอบรัดเล (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไซยิต, ๒๕๔๙), ๓/๐.
^{๒๔} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สารานุกรมไทยที่ ๑๘, ๒๓/๘.

คณะราชทูตไทย
เข้าเฝ้าจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓
ที่พระราชวังฟงแตนโบล
ประเทศฝรั่งเศส พร้อมคุม
เครื่องราชบรรณาการไปถวาย
เมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๔

พระวอสิวิกากาญจน์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทาน เป็นเครื่องราชบรรณาการแก่จักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ ปัจจุบันเก็บรักษาที่พระราชวัง ฟงแตนโบล เมืองฟงแตนโบล ประเทศฝรั่งเศส ลักษณะหลังคาซ้อนชั้น ประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ดาดผ้าทอง (ดาด) ม่านลายทอง (ผ้าหักทองขวาง) ขอบแท่นสลักฐานสิงห์ปากบัว รองรับด้วยฐานหน้ากระดาน ด้านหลังและด้านข้างมีพนักไม้จำหลัก ลายปิดทองประดับกระจก เว้นทางเข้าสองข้าง รวพนักไม้กลึงกลม ลูกกรงและหัวเม็ดเสวળพนักทำด้วยกลึงรูปเฟือง พนักด้านหน้าเดียว ด้านล่างมีท้วงสอดคาน ๒ คาน ทาชาด หัวเม็ดงาแบบศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๔ ภาพจากหนังสือ *Le Siam a Fontainebleau L' Ambassade du 27 June 1861*

จากรูปแบบการทำวอช่อฟ้า หน้าบันประดับรูปนารายณ์ทรงสุบรรณ การประดับตกแต่งปิดทองทุกส่วน สันนิษฐานว่าคงเป็นพระวอลำหรับพระเจ้าแผ่นดินหรือพระมหะเสีเทวี ลวดลายมีขนาดใหญ่ ท้องสิงห์ฉลุเป็นช่องโปร่ง ประมาณอายุการสร้างอาจอยู่ในสมัยกรุงธนบุรี หรือกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น รวรัชกาลที่ ๑ - ๒

วอลำหรับฝ่ายในยังมีอีกอย่างหนึ่งเรียกว่า “วอพระประเทียบ” หลังคาแกะดาดสี ไม่มีช่อฟ้า ไม่ใช้ทอง มีลักษณะเหมือนกับวอเจ้าต่างกรม^{๒๕} ลำหรับพระมหะเสีเทวีใช้อย่างปกติ หรือใช้สำหรับนารีมีศักดิ์ชั้นต่ำลงมา จากหนังสือคำให้การขุนหลวงหาวัด กล่าวถึงวอฝ่ายในใช้ตามเสด็จ

ประพาสในแผ่นดินพระเจ้าเอกทัศณ์สมัยอยุธยาตอนปลายว่า “อันพระมหะเสีพระราชบุตรีนั้น ก็ทรงพระวอประดับทองบ้าง พระวอทองบ้าง อันพระสนมกำนัลทั้งปวงนั้น ก็ชื้อวอลีกลาดต่าง ๆ ตามเสด็จไปเป็นพระประเทียบไพร่” พระมหะเสี พระราชบุตรี ชื้อวอประดับทองและวอปิดทอง เทียบเท่ากับ “วอสิวิกา” ส่วนพระสนมชื้อวอหลังคาดาดผ้าสีต่าง ๆ เปรียบได้กับ “วอพระประเทียบ”

ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังปรากฏนามพระวอลำหรับพระเจ้าแผ่นดินอีก ๒ องค์ ทรงตั้งเป็นนามดลับังฯ คือ “วอทรงวิเศษ” และ “วอประเวศวัง”^{๒๖}

^{๒๕} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **สาส์นสมเด็จพระ เล่มที่ ๑๔**, ๒๓/๔.

^{๒๖} นามดลับังฯ ทั้งชุด ๑๓ ชิ้น มีนามเป็นเครื่องราชยานต่าง ๆ ตามลำดับ คือ ๑. บัลลังก์ราเชนทร์ ๒. นเรนทร์ราชยาน ๓. พุดตานวรอาสน์ ๔. ราชยานกง ๕. ตูรงค์อาณุกุดัน ๖. อานสุวรรณเทพพนม ๗. อานปักถมอย่างเทศ ๘. อานฝรั่งเศสบรรณา ๙. กุบสีหน้าเอี่ยมลลอบ ๑๐. ละคอคชสาร ๑๑. คชาธารทรง ๑๒. วอทรงวิเศษ ๑๓. วอประเวศวัง ดู หม่อมเจ้าหญิงจงจิตรถนอม ดิศกุล, **บันทึกความทรงจำของหม่อมเจ้าหญิงจงจิตรถนอม ดิศกุล** (กรุงเทพฯ : วชิรวิทย์การพิมพ์, ๒๕๒๒), ๖๖.

วอลีวีกากาญจน์ ใช้เป็นยานสำหรับเจ้านายฝ่ายใน ชั้นพระมเหสีเทวี จิตรกรรมพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

วอลศพ เขียวหีบศพผู้มีบรรดาคักดี จิตรกรรมภาพพระสารีบุตรนิพพาน จากพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

เครื่องงเด็ก จำลองพระวอลีวีกากาญจน์ พร้อมคนทาม ๘ คน ดำรงจนำและตาม ประกอบพระราชอิสริยยศงาน พระบรมศพสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี พระพันปีหลวง ในรัชกาลที่ ๖ พุทธศักราช ๒๔๖๒ ภาพจากหนังสือเครื่องประกอบ พระราชอิสริยยศ ราชยาน ราชรถ และพระเมรุมาศ พุทธศักราช ๒๕๓๙

“วอทรงวิเศษ” น่าจะเป็นยานอย่างเดียวกับ วอลีวีกากาญจน์ คือ วอมี่ช่อฟ้า เป็นวอขนาดใหญ่ ผูกแปด หรือหามแปดคน เวลาหามทำคานหาม ขวางผูกกับลำคานอีกอันหนึ่ง ขึ้นปลายออกไปพ้น ลำคานทั้ง ๒ ข้าง เอาเชือกผูกปลายคาน ทำเป็น สลาแทรกขึ้นไปผูกกับคานน้อย คนทาม ๆ คานน้อย เดินเป็น ๒ แถว เคยใช้ในการพระราชพิธีลงทรง สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร คู่กับวอประเวศวังผูกสี่ หรือหามสี่คน เมื่อ พุทธศักราช ๒๔๒๙ มีความตามจดหมายเหตุ พระราชพิธีว่า “...อนึ่งให้ชาวพระราชยานจัดพระที่นั่ง พุดตานถมเป็นพระที่นั่งทรง พระที่นั่งพุดตานทอง

วังหน้าสำหรับสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ทรงแล ให้จัดพระราชยานลงยาราชาวดี ๑ พระราชยานถม ๑ พระวอผูกแปด ๑ พระวอประเวศวังผูกสี่ ๑ เข้ากระบวนพยุหยาตราบก แลให้จัดพระราชยาน ส่งสี่พายลงเรือพระที่นั่งโถงวันแห่พยุหยาตราเรือ องค์ ๑ แล้วให้จัดพระราชยานกง ๒ องค์ไปตั้ง บนพลับพลาท้องสนามไชย ให้จัดพระที่นั่ง ราชชนทรยานไปประทับเทียบที่เกยปูนพระที่นั่ง สุทไธสวรรย์ด้วย แลในวันพฤหัสบดี แรม ๑๒ ค่ำ เดือนยี่ เวลาเช้า ให้จัดเสลี่ยงพร้อมด้วยชาว ภูษามาลา ไปรับส่งพระพุทธรูปขึ้นลงที่ท่าราชวรดิฐ ให้ทันกำหนด แล้วให้รับเลขต่อพันพุ่ม พันเทพราช หามพระที่นั่งแลพระราชยานให้พอ”^{๒๓}

^{๒๓} กรมศิลปากร, จดหมายเหตุพระราชพิธีลงทรงสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ในรัชกาลที่ ๕. (กรุงเทพฯ : ประจักษ์การพิมพ์, ๒๕๑๓), ๑๒๓-๑๒๔.

วอช่อฟ้า อย่างวอสิวิกากาญจน์
เลขทะเบียน ร.ส. ๑๑๔ ไม้จำหลัก
ลงรักปิดทองประดับกระจก
ฐานกว้าง ๓/๑.๕ เซนติเมตร

ฐานยาว ๑๒๒ เซนติเมตร สูง ๑๓/๒ เซนติเมตร
อายุราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔

หน้าบันรูปนารายณ์ทรงสุบรรณ และเครื่องบนหลังคาพระวอ

ลวดลายไม้จำหลัก
ผนังหลังพระวอ

ปัจจุบัน ภายในพระบรมมหาราชวัง เก็บรักษา วอช่อฟ้า หลังคาตาดผ้าตาดปักทอง ซ้อนสองชั้น ล้นหลังคาประดับปราสาทตลอดแนว ผูกแปดองค์หนึ่ง หน้าบันสองข้างตาดผ้าปักทอง เป็นรูปพระเกี้ยวประดิษฐานเหนือพานแว่นฟ้า มีฉัตรเบญจาสองข้าง อันเป็นตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว^{๒๕} ใต้หน้าบันมีกระจังฐานพระและผ้าตาดปักเป็นระบาย สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี เคยทรงตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวไปในกระบวนราบสูพระเมรุมาศ เพื่อถวายพระเพลิงพระบรมศพและเก็บพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ ๒๔ และ

๒๕ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๖๘ พระวอองค์นี้ แทนจำหลักลวดลายปิดทองประดับกระจกทุกส่วน เหนือแทนประดับด้วยแนวกระจังโดยรอบ มีผนังหลังรูปกง ซ้อนอยู่ภายในแนวกระจัง กระดานพิงรูปกลีบขนุน ด้านในปิดทองทึบ ด้านนอกสลักลวดลายปิดทองประดับกระจก สำหรับนั่งพิงและเท้าแขน แทนพนักรูปสี่เหลี่ยม การทำพนักรูปกง ส่อว่าเป็นยานมีศักดิ์สูงสำหรับพระเจ้าแผ่นดินทรง เพราะมีปรากฏอยู่ในพระราชยานทุกอย่างน้อยตั้งแต่พระราชนิพนธ์ยานลงมา^{๒๖} ดังนั้นพระวอองค์นี้จึงน่าจะได้แก่พระราชยานที่มีนามปรากฏว่า “วอทรงวิเศษ” ซึ่งหมายถึง วองามประณีตวิเศษสำหรับ (พระเจ้าอยู่หัว) ทรงในราชกิจจานุเบกษา ออกนามเมื่อสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี

^{๒๕} กรมศิลปากร, กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, เครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ ราชยาน ราชรถ และพระเมรุมาศ พุทธศักราช ๒๔๓๙, ๓/๔ - ๓/๕, ๑๐๔ - ๑๐๗.

^{๒๖} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สารานุกรมฉบับที่ ๒๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (องค์การตำราของคุรุสภา, ๒๕๑๕), ๒๖.

วอหลังคาทรงจั่ว ไม่มีช่อฟ้า ใบระกา ทางหงส์ ดาดแผงไม้ไผ่สาน
หุ้มผ้าน้ำมัน แทนไม้จริงทำเป็นฐานหน้ากระดาน
พื้นซี่หวายมัด พนักหลังและพนักข้างถักด้วยหวาย พนักด้านหน้า
เตี้ยทำด้วยไม้จริง ราวพนักไม้ ลูกกรงและหัวเม็ดเสาพนักงากลึง
ผูกม่านแพร (ม่านซำรด) คานไม้ต่อหัวเม็ดงา ไม้จำหลักลาย
และไม่ปิดทอง ลักษณะอย่างวอเจ้าต่างกรม วอพระประเทียบ
หรือวอพระสงฆ์ อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๕ กรมพระราชพิธี
กระทรวงวัง (สำนักพระราชวัง) ส่งมาเก็บรักษาไว้ที่
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ทรงเสด็จไปในกระบวนราบว่า “พระวอสีวิกากาญจน์
ช่อฟ้าหลังคาทอง” และอีกตอนหนึ่งออกนามว่า
“พระวอสีวิกากาญจน์”^{๓๐}

“วอประเวศวัง” ดังกล่าวแล้วว่าพระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวสร้างขึ้นตั้งแต่ครั้ง
ทรงกรม โดยแปลงแตรกัญญา ซึ่งเป็นของ
ข้าราชการใช้ ให้เป็นพระวอขนาดน้อย หุ้มด้วยผ้า
ซี่ผึ้ง สำหรับทรงเสด็จเข้าในพระบรมมหาราชวังใน
ฤดูฝน เมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ได้
พระราชทานนามพระวอนั้นว่า วอประเวศวัง ได้เป็น
แบบอย่างสำหรับพระบรมวงศานุวงศ์ซึ่งเป็นต่าง
กรมทำตามอย่างสำหรับเข้าเฝ้าทูลละอองธุลี
พระบาทสี่ปมา^{๓๑} ต่อมาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
อยู่หัวทรงพระราชทานวอประเวศวังให้พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔
เมื่อยังผนวชอยู่ ครั้นถึงพุทธศักราช ๒๔๐๔
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรด
พระราชทานให้เป็นของพระขั้วัญแก่สมเด็จพระเจ้า
ลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ฯ (พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ในการพระราชพิธี
พระราชทานพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระนาม^{๓๒}

“วอประเวศวัง” จึงเป็นพระวอซึ่งพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรง เมื่อครั้งทรงกรม ต่อเนื่อง
กันมาถึงสามแผ่นดิน คงถือเป็นของสำคัญขึ้นด้วย
เหตุนั้น จึงปรากฏในทำเนียบพระราชยานใน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คู่กับ
“วอทรงวิเศษ” วอประเวศวังเก็บรักษาไว้ยังตำหนัก
สวนฝรั่งวังสไล พระราชวังดุสิต ทำหลังคาทรงจั่ว
ไม่มีช่อฟ้า ตามธรรมเนียมวอเจ้าต่างกรม แต่แสดง
ความสำคัญโดย ชายคาทำระบาย ๓ ชั้น ดาดผ้าทอง
พนักทำเป็นรูปงปิดทอง กระจาดนึ่งรูปกลีบขนุน
ซ้อนอยู่ภายในแถวกระจงลอย แทนสลักลวดลาย
ปิดทองประดับกระจกทั้งสิ้น แสดงว่าเป็นพระ
ราชยานสำหรับพระมหากษัตริย์ทรง หน้าบันผ้า
ดาดประดับกระจก ปักตราพระราชลัญจกรใน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รูป
พระเกี้ยวประดิษฐานบนพานแว่นฟ้าอยู่ระหว่าง
ฉัตรเบญจาที่กระจาดนึ่งด้านในปิดทองที่บ มีจารึก
บอกปีรัตนโกสินทร์ศกที่สร้าง “๑๑๖” ตรงกับ
พุทธศักราช ๒๔๔๐^{๓๓} วอประเวศวังองค์ปัจจุบัน
จึงเป็นของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นใหม่ โดยปรับปรุง

^{๓๐} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๓ ตอนที่ ๐๖ วันที่ ๑๔ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๖๙, ๒๒๓ - ๒๒๕.

^{๓๑} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, “บุรภาพพระธรรมเนียมเทศนาเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว,”
ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๔ (กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๒), ๒๐๖.

^{๓๒} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชประวัติรัชกาลที่ ๔ ก่อนเสวยราชย์ พระบรมราชประวัติ
พระประวัติกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ พระประวัติตรัสเล่า, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (องค์การผ้าของคุรุสภา, ๒๕๒๒), ๑๘.

^{๓๓} กรมศิลปากร, กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, เครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ ราชยาน ราชรถ และพระเมรุมาศ
พุทธศักราช ๒๕๓๙, ๔๒, ๑๐๒ - ๑๐๔.

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ทรงพระวอช้อฟ้า
พนักกง ซึ่งในราชกิจจานุเบกษา ออกนามว่า “พระวอสีวิกากาญจน์”
ตามเสด็จพระราชดำเนินไปในกระบวนราบ ในการพระราชพิธีพระบรมศพสมเด็จพระ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช ๒๔๖๘ ภาพจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

พระวอช้อฟ้า หลังคาทอง พนักกง ประดับ
แถวกระจังลอย น่าจะได้แก่ “วอทรงวิเศษ”
ปัจจุบันเก็บรักษาที่พระปรีศวรชัย พระที่นั่ง
จักรีมหาปราสาท พระบรมมหาราชวัง
ภาพจากหนังสือเครื่องประกอบพระราช
อิสริยยศ ราชยาน ราชรถ และพระเมรุมาศ
พุทธศักราช ๒๕๓๙

แบบไปจากวอเจ้าต่างกรม^{๓๔} เพื่อยกยศขึ้นตาม
นัยสำคัญที่ล้นนิษฐานมาในเบื้องต้น

วอ ยังเป็นยานพระเจ้าแผ่นดินพระราชทาน
ใช้สำหรับพระสงฆ์ผู้มีสมณศักดิ์ ตั้งแต่ชั้นสมเด็จพระ
พระมหาสมณเจ้า สมเด็จพระสังฆราช และสมเด็จพระ
พระราชอาคันตุกะ รูปทรงของวอสำหรับสงฆ์มีลักษณะ
ต่างกันไปตามลำดับชั้นศักดิ์เช่นเดียวกับวอเจ้า โดย
แบ่งออกเป็น “วอช้อฟ้า” และ “วอศรี”^{๓๕}

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า^{๓๖} และสมเด็จพระ
พระสังฆราชเจ้า ทรงพระวอช้อฟ้า ดังกล่าวไว้ใน
พระประวัติสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปวเรศ-
วรียาลงกรณ์ เมื่อได้รับสมณุตมาภิเษกเลื่อน

พระเกียรติยศขึ้นเป็น “กรมสมเด็จพระ”
ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๔ ทรงได้รับ
พระราชทานเศวตฉัตรห้าชั้น ตาลปัตรแฉกพื้น
ดาด พัดรองตรามหาสมณุตมาภิเษก พานพระศรี
พระเต้าน้ำ บ้วนพระโอบสุ์ทองขาว พระวอช้อฟ้า^{๓๗}
และเรือพระที่นั่งศรี เป็นพระเกียรติยศ^{๓๘}

ภายในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร
กรุงเทพฯ ยังคงเก็บรักษาพระวอช้อฟ้าไว้องค์หนึ่ง
ตามหลักฐานทะเบียนโบราณวัตถุระบุว่าเป็นของ
พระมหาสมณเจ้าทรง ลักษณะหลังคาและหน้าบัน
ดาดผ้าทองแผ่ลวด (เป็นของซ่อมขึ้นใหม่) ใต้หน้าบัน
มีระบาย ๒ ชั้น ไม่มีกระจังฐานพระ แทนหน้า
กระดานล่างและขาสิงห์ปิดทองที่บไม่สลักลวดลาย
พนักข้างและพนักด้านหน้าทำด้วยงา (ซึ่งมักใช้กับ
เครื่องยศสงฆ์) จำหลักลายแก้วชิงดวงฉลุโปร่ง
อย่างประณีต พนักหลังเป็นไม้จำหลักปิดทอง
ประดับกระจกกลายยา^{๓๙} เต็มพื้น คานไม้ทาสาด
หัวเม็ดงา ฝีมือช่างราวรัชกาลที่ ๔ - ๕ เข้าใจว่า

^{๓๔} คือ ปรับพนักเหลี่ยมเป็นพนักกง ล้อมด้วยกระจังลอย เพิ่มระบายขนาด ๓ ชั้น และประดิษฐานพระราชลัญจกรประจำพระองค์
ที่หน้าบันพระวอ.

^{๓๕} ดู หมายรับสั่งรัชกาลที่ ๓ เรื่อง อาราธนาพระธรรมไตรโลกมาอยู่วัดสุทัศนเทพวราราม ประชุมหมายรับสั่งภาคที่ ๔ ตอนที่ ๒
สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จ.ศ. ๑๒๐๓ - ๑๒๐๕ (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการชำระ
ประวัติศาสตร์ไทย และจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, ๒๕๓๓), ๑๐๔ - ๑๑๐.

^{๓๖} พระนามพระบรมราชวงศ์ที่ได้รับมหาสมณุตมาภิเษก ให้ดำรงสมณศักดิ์เป็นพระประมุขแห่งสังฆมณฑล

^{๓๗} วอช้อฟ้า คือ คานหามมีหลังคาประกอบด้วยช้อฟ้า ใบระกา ปิดทอง ผืนหลังคาดาดด้วยผ้าหักทองขวาง ใช้สำหรับเจ้านายชั้นสูง

^{๓๘} พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ, ๔๙๖.
^{๓๙} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๙ แผ่นที่ ๒๔ วันที่ ๙ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๓๕, ๒๒๖.

^{๓๙} เทคนิคประดับกระจกกลายยา คือ การสลักลวดลายบนแผ่นไม้เป็นร่องตื้น แล้วติดกระจกสีลงในร่องลายเสมอกับพื้น ซึ่ง
ปิดทองที่บ.

วอประเวศวัง ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ที่ตึกภักดีบดินทร์ กังไส พระราชวังดุสิต กระดานพืงมีจารึกบอกปีสร้าง (รัตนโกสินทร์ศก) ๑๑๖ ตรงกับ พุทธศักราช ๒๔๔๐ ภาพจากหนังสือเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ ราชยาน ราชรถ และพระเมรุมาศ พุทธศักราช ๒๕๓๙

เป็นเครื่องประกอบพระยศของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ในรัชกาลที่ ๔ (พุทธศักราช ๒๓๙๔ - ๒๓๙๖) หรือเป็นของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ ในรัชกาลที่ ๕ (พุทธศักราช ๒๔๓๔ - ๒๔๓๕) ปัจจุบันได้รับการอนุรักษ์ซ่อมแซมแล้วเพื่อใช้ในการพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ เมื่อพุทธศักราช ๒๕๕๑ และพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ในเดือนเมษายน พุทธศักราช ๒๕๕๕ โดยออกนามว่า “พระวอลสิริกากาญจน์”

สำหรับพระสงฆ์ที่มีศักดิ์ชั้นต่ำลงมา ชั้นสมเด็จพระราชาคณะ ใช้วอตรี หลังคาทรงจั้ว ดาดสี่ รวมถึงนั่งยานประเภทอื่น ๆ จากหนังสือบันทึกความทรงจำของหม่อมเจ้าจงจิตรถนอม

ติศกุล กล่าวถึงงานพระศพสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมสมเด็จพระปวเรศวริยาลงกรณ์ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๓ ว่ามีพระสงฆ์แห่ตามพระศพมากที่สุด คือ “ทรงวอก็มี ขึ้นแคร่ก็มี แม้जनคานหามก็มีตามด้วย”^{๔๐} ในราชกิจจานุเบกษาระบุว่าพระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ดีในกระบวนตามหลังพระศพสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมสมเด็จพระปวเรศวริยาลงกรณ์ ประกอบด้วย “พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร ทรงพระเสลี่ยง กั้นพระกลด (ตามพระอิสริยยศของพระบรมวงศ์ชั้นพระองค์เจ้า) สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์^{๔๑} นั่งวอ กั้นกลดพระพิมพ์ธรรม และพระธรรมวโรดม นั่งแคร่คู่แรก กั้นสัปทนโหมด พระราชาคณะนั่งแคร่ กั้นสัปทนแดงต่อมาอีก ๒๙ คู่ แล้วถึงพระครู (นั่งคานหาม) ถานาเปรียญ ถือตาลปัตรตามพระศพด้วย”^{๔๒}

จากหลักฐานหมายรับสั่งรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๐๕ (พุทธศักราช ๒๓๔๖) เลขที่ ๑ เรื่องทำวอถวายสมเด็จพระวันรัต ซึ่งทรงสมณศักดิ์ชั้นสมเด็จพระราชาคณะ แสดงองค์ประกอบของวอ มีแม่แคร่ เส้า ซื่อ ออกไก่ พนักและแป โปรดเกล้าฯ ให้ทำด้วยไม้ตะเคียน ส่วนคานหามทั้งคู่ทำด้วยไม้พลวง^{๔๓}

กล่าวโดยสรุป ยานประเภท “วอ” เป็นยานสำหรับผู้ทรงเกียรติยศสูง คือใช้สำหรับขุนนางผู้ใหญ่ พระสงฆ์ผู้ทรงสมณศักดิ์ตั้งแต่ชั้นสมเด็จพระราชาคณะ พระบรมวงศานุวงศ์ชั้นพระองค์เจ้า ทรงกรม ไปจนถึงพระมหาลีเทวี และพระเจ้าแผ่นดิน ทรงใช้ในการไปมาเป็นปกติ อย่างพระที่นั่งสำรอง เพื่อป้องกันแดดฝน หรือพระราชทานสำหรับพระมหาลีเทวีใช้อย่างเต็มพระเกียรติยศ

^{๔๐} หม่อมเจ้าหญิงจงจิตรถนอม ติศกุล, บันทึกความทรงจำของหม่อมเจ้าหญิงจงจิตรถนอม ติศกุล, ๔๐.
^{๔๑} พระพุทธโฆษาจารย์ เป็นสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ชั้นสมเด็จพระราชาคณะ ฝ่ายมหานิกาย มีตำแหน่งรองลงมาจากสมเด็จพระสังฆราช เรียกสมณศักดิ์ชั้นนี้ว่า “สมเด็จพระราชาคณะ ชั้นสุพรรณบัฏ”
^{๔๒} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๗ แผ่นที่ ๔๔ วันที่ ๒๗ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๔๓, ๖๒๗.
^{๔๓} ประชุมหมายรับสั่งภาคที่ ๔ ตอนที่ ๒ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จ.ศ. ๑๒๐๓ - ๑๒๐๕, ๑๓๒.

หนังสืออ้างอิง

กรมศิลปากร, กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์. เครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ ราชยาน ราชรถ และ พระเมรุมาศ พุทธศักราช ๒๕๓๙. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๓๙.

กรมศิลปากร. จดหมายเหตุพระราชพิธีลงทรงสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรมุนีศ สยามมกุฎราชกุมาร ในรัชกาลที่ ๕. กรุงเทพฯ : ประจักษ์การพิมพ์, ๒๕๑๓.

กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๒. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๐.

โคลงปราบดาภิเษกเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมืองไทยในรัชกาลที่ ๓ (แปลจากหนังสือของดร.เวลลา) และ แผ่นดินที่สามของสมภพ จันทระประภา. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระชาติตระการ (ม.ร.ว. จิตร คนจร) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๑. จงจิตรถนอม ดิศกุล, หม่อมเจ้าหญิง. บันทึกความทรงจำของหม่อมเจ้าหญิงจงจิตรถนอม ดิศกุล. กรุงเทพฯ : วัชรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๒.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, “บุรภาพพระบรมมเทศนาเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว.” ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๔. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๒.

แดนพิช แบรดเลย์. อัครราชธานีศรีบพิ. โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๔.

ตำราราชานุกาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา. พระราชประวัติรัชกาลที่ ๕ ก่อนเสวยราชย์ พระบรมราชประวัติพระประวัติกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ พระประวัติตรัสเล่า. พิมพ์ครั้งที่ ๓, องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๒๒.

ตำราแบบธรรมเนียมในราชสำนักครั้งกรุงศรีอยุธยา กับพระวิจารณ์ของสมเด็จพระ กรมพระยาตำราราชานุกาพ. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๓๙.

ทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓. พิมพ์ครั้งที่ ๗, กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๗

นริศรานุกัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา และตำราราชานุกาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. สาส์นสมเด็จพระเล่มที่ ๕. พิมพ์ครั้งที่ ๒, องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๕.

..... สาส์นสมเด็จพระเล่มที่ ๑๒. องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๒.

..... สาส์นสมเด็จพระเล่มที่ ๑๔. องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๕.

..... สาส์นสมเด็จพระเล่มที่ ๑๙. พิมพ์ครั้งที่ ๒, องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๒๗.

..... สาส์นสมเด็จพระเล่มที่ ๒๑. พิมพ์ครั้งที่ ๒, องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๑๕.

นาคะประทีป. ปาลี - สยาม อภิธาน ของนาคะประทีป. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ : มหามกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

ประชุมหมายรับสั่งภาคที่ ๔ ตอนที่ ๒ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จ.ศ.๑๒๐๓ - ๑๒๐๕. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย และจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, ๒๕๓๗.

พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๓๔.

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหมอบรัดเลย์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไผ่ฮิด, ๒๕๔๙.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๙ แผ่นที่ ๒๘ วันที่ ๙ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๓๕.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๗ แผ่นที่ ๔๔ วันที่ ๒๗ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๔๓.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๓ ตอนที่ ๐๖ วันที่ ๑๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๖๙.

Le Siam a Fontainebleau L' Ambassade du 27 June 1861. Grandpalais, Paris, 2011.

กฤษรวารี

กฤษนินิต

โกสรวาริน

นรบักรษาโกสร

วเนก่ำพู

เทรา

สัตว์หิมพานต์ประดับพระเมรุ
 ในพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ
 สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

พระโกศทองคำลงยา

พระโกศทรงพระอัฐิของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี
ทำด้วยทองคำลงยาประดับพลอย